

Inför 2010 års avtalsrörelse

En rapport av Industrins Ekonomiska Råd, oktober 2009

Industrins Ekonomiska Råd

Inom ramen för Industriavtalet 1997 inrättades Industrikommittén, som består av ledande företrädare för de avtalsslutande parterna. Kommittén har bland annat till uppgift att följa och främja tillämpningen av Industriavtalet och se till att dess regelverk respekteras. Industrikommittén utser de opartiska ordförande som bistår parterna samt Industrins Ekonomiska Råd.

Industrins Ekonomiska Råd är en rådgivande grupp bestående av fyra ekonomer. Dessa ekonomer är oberoende av parterna och får inte vara anställda i arbetstagar- eller arbetsgivarorganisation. Industrins Ekonomiska Råd ska kunna lämna utlåtanden och rekommendationer i ekonomiska frågor på uppdrag av Industrikommittén, de opartiska ordförandena eller förbundsparter gemensamt. Rådets rapporter finns tillgängliga på Industriavtalets hemsida www.industrikommitten.se.

Industrins Ekonomiska Råd består för närvarande av:

Pontus Braunerhjelm, professor¹, vd Forum för småföretagsforskning (FSF), 0709-32 01 89

Olle Djerf, Olle Djerf Ekonomikonsult AB, 08-35 44 27

Håkan Frisén, chef för Ekonomisk Analys, SEB, 08-763 80 67

Henry Ohlsson, professor i nationalekonomi, Uppsala universitet, 018-471 11 04

¹ Leif Lundblads donationsprofessur i internationellt företagande på Kungliga Tekniska Högskolan

Innehåll	Sid
Förord	3
1 Sammanfattning	5
2 Lönebildning och lönenormering under perioden med industriavtal	9
2.1 Från normlöshet till lönenormering via industriavtalen	9
2.2 Löneutvecklingen sedan början av 1980-talet	10
2.3 Utvecklingen av arbetskraftskostnaderna i de viktigaste konkurrentländerna	13
2.4 Den svenska modellen för lönenormering ifrågasatt	15
2.5 Argumenten för att industrin ska behålla sin lönenormerande roll	15
2.6 Sammanfattande bedömning	18
Fördjupningsruta: Samspelet mellan industrin och tjänstesektorn	20
3 Finanskrisens effekter hittills för svensk industri	21
3.1 Ingen vändning uppåt för industriproduktionen under första halvåret	21
3.2 Tecken på stabilisering och svag expansion under tredje kvartalet	22
3.3 Produktionsutvecklingen i olika industribranscher	25
3.4 Sammanfattning om efterfrågekrisisens effekter hittills för industrin	27
4 Varsel, friställning och arbetslöshet	29
4.1 Fortfarande många varsel om uppsägning ... men är toppen passerad?	29
4.2 Färre lediga platser, minskad sysselsättning ... men nyanställningar trots allt	34
4.3 Arbetslösheten har ökat ... för vissa	37
4.4 Avslutande synpunkter	39
5 Förändrade förutsättningar för industrins konkurrenskraft	41
5.1 Strukturella förändringar	41
5.2 Konkurrenskraft i det korta perspektivet	48
5.3 Konkurrenskraft på längre sikt	51
5.4 Sammanfattande bedömning	57
6 Konjunkturläge och utsikter de kommande åren	59
6.1 Finanskrisens förlamande grepp lättar	59
6.2 Internationell konjunkturstabilisering i sikte	61
6.3 Stora utmaningar för den ekonomiska politiken	63
6.4 Svensk ekonomi väl positionerad för återhämtning	64
6.5 Prognoser för arbetskraftskostnaderna i viktiga konkurrentländer	66
6.6 Fortsatt låg internationell inflation	68
6.7 Lägre inflation i Sverige med fördröjning	70
6.8 Sammanfattande slutsatser	72

Förord

Arbetsmarknaden står nu återigen inför en mycket omfattande avtalsrörelse. Den 31 mars 2010 löper de olika industriavtalen ut men även på många andra avtalsområden ska löneavtalen omförhandlas både inom privat och inom offentlig sektor. Totalt sett berör avtalsförhandlingarna ungefär 2 miljoner anställda i avtal som löper ut den 31 mars 2010. Under hela 2010 beräknas avtalsrörelsen enligt Medlingsinstitutet omfatta cirka 550 avtal och ungefär 3,3 miljoner anställda.

Mot bakgrund av de förestående förhandlingarna nästa år har Industrikommittén gett Industrins Ekonomiska Råd i uppdrag att lägga fram en rapport över väsentliga samhällsekonomiska förutsättningar inför den kommande avtalsrörelsen. Enligt det uppdrag vi fått bör rapporten innehålla fakta, analyser och bedömningar av utvecklingen under den gångna avtalsperioden utifrån för svensk industris och dess anställdas relevanta frågeställningar. Effekterna av den globala finanskrisen bör särskilt uppmärksammas liksom utvecklingen av svensk industris konkurrenskraft i förhållande till våra viktigaste konkurrentländer. Rapporten ska vidare innehålla en beskrivning av vilka ekonomiska förutsättningar som kan förväntas råda under de närmaste åren, med en analys av det aktuella konjunkturläget och de överblickbara konjunkturutsikterna framöver i Sverige och internationellt.

Stockholm den 7 oktober 2009

Industrins Ekonomiska Råd

Pontus Braunerhjelm

Olle Djerf

Håkan Frisé

Henry Ohlsson

1 Sammanfattning

Våra faktabeskrivningar, analyser och bedömningar kan sammanfattas enligt följande:

Lönebildning och lönenormering under perioden med industriavtal

Lönebildningen i Sverige har fungerat relativt väl sedan mitten av 1990-talet jämfört med den ”normlöshet” som rådde tidigare under 1970- och 80-talen. De industrianställdas löner har stigit med i genomsnitt 3,6 procent per år 1998-2008 och reallönerna med 2¼ procent per år. Industriavtalen har blivit normerande för lönebildningen på övriga avtalsområden och denna roll har blivit alltmer etablerad över tiden.

Arbetskraftskostnaderna steg något snabbare i den svenska industrin än i konkurrentländerna under de första två avtalsperioderna med industriavtal. Under de två senaste avtalsperioderna har utvecklingen varit i linje med ökningstakten i t ex euroområdet. Arbetskraftskostnaderna för Sveriges viktigaste konkurrentländer i EU har uppgått till drygt 3 procent per år sedan 1997, att jämföra med drygt 3,5 procent för svensk industri.

Industrin bör behålla sin särställning som lönenormerare i lönebildningen på den svenska arbetsmarknaden. Inget annat delområde bland parterna på arbetsmarknaden framstår som något alternativ till industrisektorn i rollen som ankare i lönebildningen. Den svenska ekonomin är starkt integrerad i vår omvärld vilket sätter tydliga gränser i detta avseende, även med rörlig växelkurs och nationell penningpolitik. Frihetsgraderna i den ekonomiska politiken överdrivs ofta och samhällsekonomiskt kan kostnaderna bli stora om den konkurrensutsatta industrin inte går någorlunda i takt med omvärlden.

Hela industrisektorn utgör fortfarande en relativt stor del av samhällsekonomin och är sammansatt av en rad branscher med relativt skilda förutsättningar, vilket parterna bakom industriavtalet har haft att ta hänsyn till i sina övervägningar under årens lopp. Det råder ett starkt ömsesidigt beroende mellan industrin och olika industrinära företagstjänster. Industrin är i särklass mest exportberoende jämfört med andra näringsgrenar.

Industrins samarbetsavtal bygger på en gemensam syn i olika samhällsekonomiska frågor. Industriavtalets institutionella uppbyggnad med opartiska ordförande och oberoende ekonomiska rådgivare innebär att industrins löneavtal sluts mot bakgrund av breda samhällsekonomiska förutsättningar. En återgång till en ordning där branschvisa intressen tar överhand och får dominera lönebildningsprocessen är således inte att rekommendera.

Finanskrisens effekter hittills för den svenska industrin

Konsekvenserna av den internationella krisen blev mycket större för den svenska industrin än för övriga delar av ekonomin. Detta beror i hög grad på det drastiska fallet i världshandeln, inte minst på viktiga svenska exportområden som t ex fordon och investeringsvaror. Produktionen sjönk under det första kvartalet med 20-25 procent jämfört med ett år tidigare. Någon vändning uppåt kom inte heller under andra kvartalet, utan industriproduktionen låg kvar på en extremt låg nivå.

Industristatistiken hittills från det tredje kvartalet samt en rad andra indikatorer visar tecken på stabilisering och svagt ökad ekonomisk aktivitet inom industrin. Produktionen föll visserligen tillbaka något under juli men orderingången på exportmarknaderna ökade för första gången på

länge. Inköpschefernas index och KI:s barometerdata bekräftar bilden av att efterfrågan börjar stiga igen. Historiskt sett är dock orderstocken i nuläget mycket låg efter det senaste årets efterfrågefall, samtidigt som färdigvarulagren är för stora. Efterfrågeläget är alltså fortfarande svagt vilket talar mot en snabb produktionsuppgång under de närmaste månaderna.

Den mest drastiska produktionsnedgången drabbade motorfordonsindustrin men även i andra industribranscher minskade produktionen kraftigt under vinterhalvåret, t ex gruvindustri, järn- och stålverk, metallvaruindustri och maskinindustri. Bara ett fåtal branscher ökade sin produktion under första och andra kvartalet i år jämfört med förra året. Barometerdata antyder att bottenläget i konjunkturen kan vara på väg att passeras. Produktionsökningar noterades i flera branscher i augusti och förväntningarna för de kommande månaderna är klart mera positiva, även för motorfordonsindustrin.

Varsel, friställning och arbetslöshet

Arbetsmarknadsläget för de anställda inom industrin har försämrats tidigare, snabbare och kraftigare under den senaste tiden än på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden. Detta är ett uttryck för att industrin är betydligt mer internationellt konkurrensutsatt än övriga branscher. Varsel om uppsägningar är mer frekventa inom industrin eftersom man där har en högre andel av de anställda som är tillsvidaranställda.

Den nedåtgående process som arbetsmarknaden nu är inne i har tre faser. Den första började med den kraftiga ökningen av varsel om uppsägning som inleddes under det fjärde kvartalet 2008. Under de senaste tolv månaderna (oktober 2008 – september 2009) har 75 000 industrianställda varslats om uppsägning. Nu verkar toppen för vågen av varsel vara passerad.

I den andra fasen har ett antal varsel verkställts och friställningarna började öka under det första halvåret 2009. Under det sista kvartalet 2008 och de två första kvartalen 2009 har 67 200 tillsvidareanställda inom industrin, frivilligt och ofrivilligt, lämnat sina anställningar. Samtidigt har 21 000 nyanställts tillsvidare. Industrisysselsättningen har minskat. Antalet anställda inom industrin har under de senaste tolv månaderna (augusti 2009 jämfört med augusti 2008) minskat med 87 100 fördelat på -72 700 för de tillsvidareanställda och -14 400 för de visstidsanställda.

En del av de friställda har omgående funnit nya arbeten. Andra har mött större problem på arbetsmarknaden och i en tredje fas har arbetslösheten börjat stiga under första halvåret 2009. Antalet arbetslösa på grund av personal- och driftsinskränkningar på hela den svenska arbetsmarknaden var 81 600 vid halvårsskiftet 2009. Antalet arbetslösa i de fyra industriarbetarkassorna uppgick i augusti 2009 till 40 500.

Förändrade förutsättningar för industrins konkurrenskraft

Svensk industri förväntas bli utsatt för ett fortsatt betydande omvandlingstryck i takt med att globaliseringen återigen skjuter fart och konkurrensen ökar. Historiskt har också industrin visat en god förmåga att hantera den typen av förändringar. Idag skiljer sig förutsättningarna delvis från dem som präglat tidigare strukturomvandlingar. Särskilt de större företagen har möjlighet att förlägga produktion till andra regioner och länder med andra kostnadslägen. Det har också visat sig att *offshoring* inom industrin är störst i industrier med en stor andel lågutbildad arbetskraft där produktionen relativt enkelt kan utlokaliseras till andra länder.

Nivåerna är fortfarande små men förändringarna tydliga. Importen från – liksom investeringar till – länder som Kina har också ökat dramatiskt under 2000-talet.

Förutsättningarna för växande produktion, höga förädlingsvärden och god lönebetalningsförmåga bör vara starkast inom mer kunskapsintensiv och högteknologisk produktion. Inom dessa segment kan Sveriges framtida komparativa fördelar antas vara störst. Baserat på sysselsättningsdata kan dock ingen förskjutning mot mer avancerad produktion konstateras. Istället har högteknologisk – tillsammans med lågteknologisk – industri minskat mätt i termer av sysselsättning, samtidigt som mellanteknologisk produktion har varit relativt oförändrad. Ett likartat mönster framträder när exportens sammansättning studeras. Det är inom dessa mellanteknologiska segment som den internationella konkurrensen kan förväntas bli som allra mest intensiv. Såväl ”gamla” som ”nya” industriländer är ofta specialiserade inom dessa segment.

Svensk industri domineras fortfarande av storföretag vad gäller produktion, sysselsättning och FoU. Dessa har också bäst löneutbetalningsförmåga men skapar få nya arbetstillfällen i sina Sverigebaserade enheter. Istället har antalet anställda i storföretagen ökat i deras utlandsenheter. I Sverige skapas industrisysselsättningen i första hand inom de mindre och medelstora företagen. Vinster, kostnader och produktivitet skiljer sig mellan företag av olika storleksklasser och följaktligen också deras förmåga att bära kostnader. Branschvisa skillnader förekommer också.

Produktiviteten har fallit markant under de senaste åren men förväntas nu vända uppåt. På motsvarande sätt har kostnaden per producerad enhet mätt i svenska kronor stigit sedan 2007. Mätt i samma valuta kompenseras dock detta till viss del av att en svagare kronkurs sedan krisen fick fullt genomslag hösten 2008 och fram till våren 2009. Under senare tid har dock kronan förstärkts och hur valutakurserna utvecklas framöver är mycket osäkert.

Vinstnivåerna inom svensk industri har legat på ungefär samma nivåer som andra jämförbara länder sett i ett lite längre perspektiv. I nuläget är dock vinsterna rejält nerdrivna även om en vändning förväntas inom en relativt snar framtid att döma av börsutvecklingen. Osäkerheten är dock stor och särskilt inom industrin har produktion och försäljning minskat dramatiskt under det senaste året.

Konjunkturläge och utsikter de kommande åren

De exceptionella ekonomisk-politiska stödåtgärderna har medfört att den finansiella krisen mildrats. Oron för systemkollaps har neutraliserats och värdepappersmarknaden har åter börjat fungera. Detta skapar förutsättningar för en ekonomisk återhämtning. Än så länge är det främst framåtblickande förväntningsindikatorer som vänt uppåt, men det mesta tyder på att tillväxtsiffrorna på kort sikt blir relativt starka. Därefter kommer återhämtningen troligen att dämpas av att den ekonomisk-politiska stimulansdosen avtar samtidigt som hushåll och företag står inför fortsatta anpassningsbehov. Riskerna för bakslag ligger främst i att återhämtningen helt kommer av sig när de ekonomisk-politiska stödåtgärderna dras tillbaka.

Svensk ekonomi har hittills drabbats hårt av krisen och BNP-nedgången har varit större än i de flesta andra länder. Framöver finns utsikter för att den underliggande starka balansen kan bidra till en något snabbare tillväxt än i omvärlden. De flesta bedömningar pekar nu på en BNP-tillväxt runt 1½-2 procent i år och upp mot 3 procent 2011. Det innebär att BNP-nivån 2011 är tillbaka på 2007 och 2008 års nivå. En sådan tillväxt är inte tillräcklig för att förbättra

arbetsmarknadsläget. Det troliga är istället att sysselsättningen fortsätter att falla ytterligare något år. För industrins del ligger dock en stabilisering av sysselsättningen närmare i tiden.

Den globala inflationen har fallit kraftigt det senaste året. Framst beror detta på fallande priser på energi och livsmedel, medan kärninflationen varit relativt stabil. Framöver innebär ett lågt resursutnyttjande att inflationen förblir låg och troligen hamnar under centralbankernas målsättning de närmaste åren.

Den svenska KPI-inflationen har utvecklats i linje med OECD-genomsnittet. Detta beror dock på effekterna av Riksbankens räntesänkningar. Svag krona och drastiskt fallande produktivitet utveckling har bidragit till att den underliggande inflationen förblivit relativt hög. Kärninflationen kommer dock att falla tillbaka i takt med att produktivitet utvecklingen normaliseras och kronan återtar förlorad mark. Inflationen enligt KPIF, där ränteeffekter exkluderas, ligger troligen under Riksbankens mål på 2 procent såväl 2010 som 2011. De flesta bedömningar pekar på en ökningstakt runt 1 procent medan dock Riksbanken tror på en inflation närmare målet på 2 procent.

Även totala KPI ökar förmodligen med runt 1 procent år 2010. För 2011 går bedömningarna isär relativt mycket beroende på vilka antaganden man gör om takten i normaliseringen av räntenivåerna. Med utgångspunkt från såväl Riksbankens senaste räntebana som gällande marknadsförväntningar skulle KPI-inflationen hamna en bit över 2 procent. Enligt Konjunkturinstitutets och regeringens bedömning av ränte- och inflationsutvecklingen hamnar dock KPI under 2 procent även 2011.

2 Lönebildning och lönenormering under perioden med industriavtal

I detta kapitel ska vi ge en återblick på lönebildningen i Sverige de senaste dryga tio åren då industrins löneavtal varit normerande för övriga områden av arbetsmarknaden. Syftet är att sätta löneutvecklingen för industrianställda och andra grupper under den gångna avtalsperioden 2007-2009 i perspektiv mot utvecklingen under tidigare perioder.

Ett annat syfte är att diskutera dagens modell för lönenormering, bl a mot bakgrund av den kritik som riktats mot industrins roll som lönenormerare efter den senaste avtalsrörelsen. Underlaget för denna diskussion kring dessa olika aspekter av lönenormeringen kommer framför allt från några av våra tidigare IER-rapporter.¹ Vi inleder med en kort översikt av hur dagens system för lönenormering har vuxit fram.

2.1 Från normlöshet till lönenormering via industriavtalen

Det råder stor enighet om att lönebildningen fungerat relativt väl sedan mitten av 1990-talet jämfört med den ”normlöshet” som rådde tidigare under 1970- och 1980-talen. Då steg de nominella lönerna kraftigt med återkommande kostnadskriser som följd för exportindustrin, samtidigt som den höga inflationen gjorde att reallöneutfallet för löntagarna blev i stort sett noll. I och med den omläggning av den ekonomiska politiken som skedde vid 1990-talets början med rörlig växelkurs och tydligt inflationsmål skapades ett nytt fundament för lönebildningen. Rhenbergsavtalet och den s k Europannormen² utgjorde steg på vägen men det var först i och med Industriavtalet som en förbättrad lönebildning etablerades på den svenska arbetsmarknaden.

Genom Industriavtalet 1997 skapades en helt ny samförståndsanda i lönebildningen på industrins område. Både förhandlingsavtalet, med fastställda förhandlingsregler och aktivt bistånd av opartiska ordförande, och samarbetsavtalet utgjorde genomgripande innovationer i lönebildningshänseende. Samarbetsavtalet bygger på en ”plattform” av gemensamma bedömningar för t ex energipolitik, forskning och utveckling med mera och inte minst betonas det starka beroendet av internationell konkurrens. Det första industriavtalet 1998 blev en framgång som tillgodosåg syftet att främja en ”industriell utveckling, lönsamhet och konkurrenskraft” till gagn både för svensk industri och dess anställda. I och med att treåriga industriavtal etablerades på en så viktig och stor del av den svenska arbetsmarknaden kom det att bli normerande för övriga avtalsförhandlingar från och med 1998.

Generellt sett har industrins normerande roll i lönebildningen blivit allt mer etablerad över tiden även om det inte saknats kritik mot systemet från olika håll. De flesta övriga parter på arbetsmarknaden har successivt i allt högre grad accepterat industrins normerande roll och har slutit sina avtal senare än industrin. I de samarbetsavtal som tecknades inom den offentliga sektorn står det till och med inskrivet att den internationellt konkurrensutsatta sektorn bör träffa sina avtal först om det pågår förhandlingar samtidigt.

¹ *Globaliseringen och den svenska industrin*, 2006, *Ekonomi i omvandling*, 2008 samt ”Krisstämpeln på det svenska avtalssystemet – en överdrift”, *Ekonomisk Debatt* nr 5, 2008.

² Se den s k Edin-gruppens rapport.

Under 2000-talet har också Medlingsinstitutet bidragit till att industrin normerande roll etablerats. Industriavtalet kom att få stor betydelse för lagstiftningen i samband med institutets inrättande år 2000. I Medlingsinstitutets instruktion sägs bl a att myndigheten ska tillvarata och upprätthålla den samsyn som finns på arbetsmarknaden om den konkurrensutsatta sektorns lönenormerande roll. Enligt den utvärdering av Medlingsinstitutets första fem verksamhetsår som gjordes av Tunhammarsutredningen,³ slås fast att samsynen kring industrins normerande roll successivt förstärkts under årens lopp. Av utredningen framgår också att flertalet arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer menar att ”den konkurrensutsatta sektorn i lönebildningssammanhang i praktiken utgörs av industrisektorn samt att dessa bör behålla sin normerande roll vid lönebildningen.” Detta bekräftas i huvudsak också i remissvaren till utredningen.

Enligt Tunhammarsutredningen var den samfälliga bilden att lönebildningen hade fungerat väl, åtminstone i ett samhällsekonomiskt perspektiv. Lönenormeringen tar ju inte i första hand sikte på lönenivåer för olika grupper på arbetsmarknaden, utan om den allmänna löneökningstakten på makronivån. Samtidigt har ändå utvecklingen i Sverige enligt Tunhammarsutredningen ”gått mot en alltmer decentraliserad lönebildning. Avtalen på förbunds nivå öppnar i allt större utsträckning för lokal lönesättning, vilket leder till ökat ansvar på denna nivå.” Exempel på detta är avtal med centrala lönepotter för individuell fördelning eller sifferlösa avtal.

För löneökningstakten i hela ekonomin blir de avtal som sluts först i en avtalsrörelse i praktiken normerande. Att vara lönenormerande är således att sluta ett avtal först och därigenom ”sätta ett märke” för övriga grupper på arbetsmarknaden. I rollen som lönenormerande bör också ett samhällsekonomiskt ansvar ingå. Industriavtalet är baserat på gemensamma bedömningar om förutsättningarna för industriell verksamhet i stark internationell konkurrens och har under tre avtalsomgångar träffat avtal någorlunda i nivå med konkurrentländerna. Därmed kan industriavtalsparterna enligt Tunhammarutredningen ”för sin del sägas ha levt upp målet om lönebildning i samhällsekonomisk balans.”⁴

2.2 Löneutvecklingen sedan början av 1990-talet

Under perioden 1998-2008 då industriavtalen varit normerande har de industrianställdas löner stigit med i genomsnitt 3,6 procent per år enligt den officiella lönestatistiken. Det är betydligt lägre än vad som gällde under perioden 1992-1997, då exportboomen efter kronans fall drev upp industrins löneökningar i 1995 års löneavtal till 5,5 procent per år.

Sedan 1998 har dock löneökningstakten på hela arbetsmarknaden varit densamma som för industrisektorn och ökningstalen skiljer sig inte heller mycket på aggregerad nivå mellan de olika huvudområdena. Som nämnts ovan har dock utvecklingen i Sverige allmänt gått mot en ökad decentralisering i lönebildningen, t ex via lokala lönepotter. Enligt de analyser av lönestrukturstatistiken som Medlingsinstitutet har gjort har lönespridningen ökat från mitten av 1990-talet till början av 2000-talet varefter den dock har varit oförändrad. Jämfört med många andra länder är dock lönestrukturen i Sverige fortfarande relativt sammanpressad.

Under den innevarande avtalsperioden finns nu årsstatistik fram till och med 2008. Utfallet under de två första avtalsåren 2007 och 2008 visar på en något högre löneökningstakt än

³ SOU 2006:32, *God sed vid lönebildning*, mars.

⁴ SOU 2006:32, sid 59.

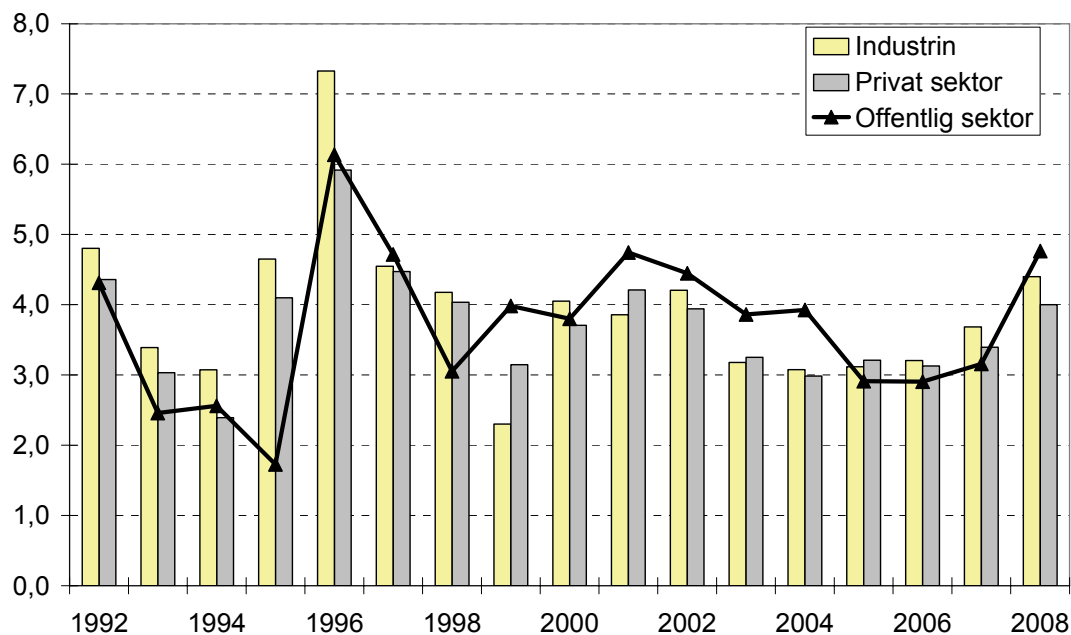
tidigare. Inom industrin har lönerna i genomsnitt stigit med 4 procent per år under de första två avtalsåren. Fördelningen mellan åren framgår av diagram 2.1. Liknande löneökningstal har också noterats för den offentliga sektorn, medan lönerna i övriga privata sektorer ökat något mindre än inom industrin.

Tabell 2.1 Löneutvecklingen enligt konjunkturlönestatistiken, procent per år

	1998 års avtal		2001 års avtal		2004 års avtal		2007 års avtal	
	1992-1997	1998-2000	2001-2003	2004-2006	2007-2008	1998-2008		
Industrin	4,6	3,5	3,7	3,1	4,0	3,6		
Byggnadsindustri	2,5	3,9	4,1	3,0	3,6	3,7		
Övrigt näringsliv	4,0	3,7	3,8	3,1	3,6	3,5		
Privat sektor	4,0	3,6	3,8	3,1	3,7	3,5		
Statsanställda	4,1	3,9	4,2	3,2	3,8	3,8		
Kommunanställda	3,5	3,5	4,4	3,3	4,0	3,8		
Offentlig sektor	3,7	3,6	4,4	3,2	4,0	3,8		
Totalt	3,8	3,6	4,0	3,2	3,8	3,6		

Källa: Medlingsinstitutet samt egna beräkningar. Beräkningarna för år 1992 är baserade på äldre data. Löneökningstakten är beräknad som den genomsnittliga procentuella förändringen per år under angivna kalenderår och treårsperioder.

Diagram 2.1 Löneökningstakten inom industri samt privat och offentlig sektor, procent per år

Källa: SCB och MI.

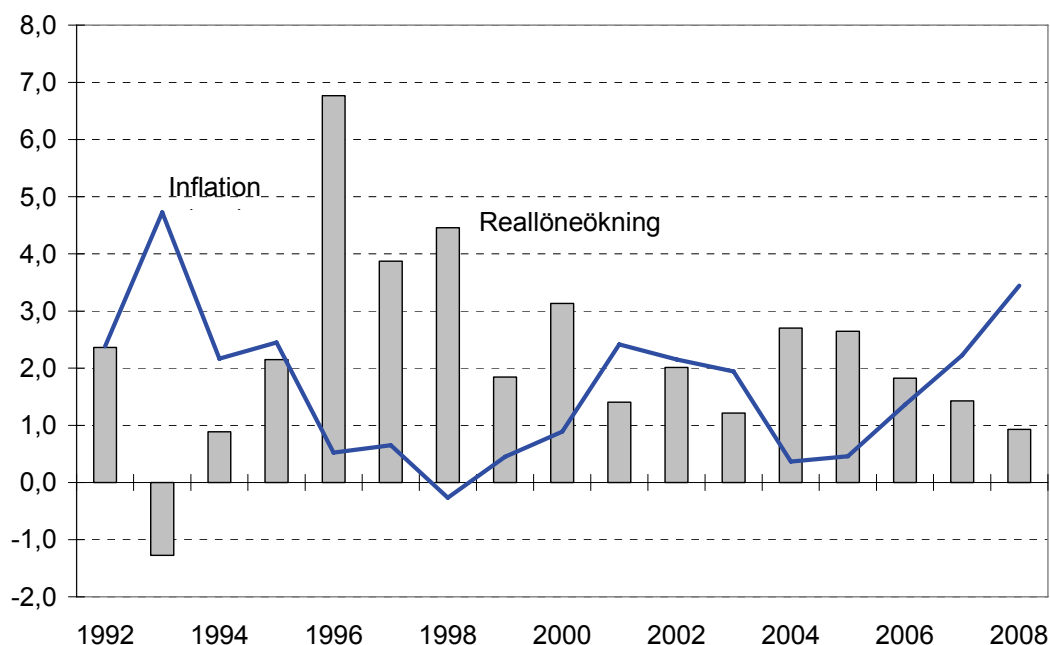
För 2009 är den statistiska bilden av löneutvecklingen osedvanligt osäker. Dels finns utfall i skrivande stund bara till och med juni, dels har SCB i konjunkturlönestatistiken genomfört en omläggning av näringsgrensindelningen.⁵ Krisavtalen inom främst verkstadsindustrin med

⁵ SCB har i enlighet med internationella konventioner infört näringsgrensindelningen SNI 2007. Medlingsinstitutet (MI) behåller dock indelningen enligt SNI 2002 tills vidare i sina sammanställningar om än med ofullständiga branschuppgifter.

sänkt arbetstid och därmed lägre utbetald lön kan vara en ytterligare källa till osäkerhet. Enligt MI har lönerna inom industrin ökat med drygt 2,5 procent under första halvåret i år, varav för tjänstemän 3,6 procent och 1,5 procent för arbetare. Minskad övertidsersättning hittills under första halvåret är en delförklaring till den relativt låga ökningstakten för industriarbetarna. Även på flera andra områden har löneökningstakten gått ned, troligen mot bakgrund av det kraftigt försämrade arbetsmarknadsläget till följd av finanskrisen. På arbetsmarknaden totalt sett har timförtjänsten ökat med 3,2 procent enligt den preliminära konjunkturlönestaistiken.

Under förutsättning att de prognoser som publicerats för 2009 slår in innebär det att den årliga löneökningstakten under den innevarande avtalsperioden 2007-2009 skulle uppgå till ungefär detsamma som det historiska genomsnittet för de industrianställda.⁶ Även på arbetsmarknaden som helhet ser det ut att bli ungefär samma årliga löneökningstakt i medeltal under avtalsperioden 2007-2009.

Diagram 2.2 Inflation och reallöneökning för de industrianställda, procent per år

Källa: SCB, MI samt egna beräkningar.

Jämfört med utvecklingen under de ”normlösa” 1970- och 1980-talen, har både pris- och lönekostnadsstegringarna anpassats nedåt. Generellt sett har inflationen pressats ned mera än lönerna, vilket innebär ett positivt tillskott till den reala köpkraften för löntagarna. För de industrianställda har reallönerna stigit varje år sedan 1993, se diagram 2.2. Variationerna i reallöneökningarna från år till år beror främst på inflationens svängningar.

Den första delen av innevarande avtalsperiod präglades av en relativt stark ökning av inflationstakten från knappt 1,5 procent 2006 till 3,5-4 procent under vinterhalvåret 2007/2008. Trots detta steg reallönerna för industrins anställda med cirka 1,5 respektive 1 procent under 2007 och 2008. Som redovisas närmare i kapitel 6 har inflationen därefter fallit kraftigt och är idag negativ. Det betyder att reallöneökningarna av allt att döma blir betydligt större under 2009 än de två första åren av avtalsperioden; i storleksordningen

⁶ Se t ex KIs senaste prognos, *Konjunkturläget*, augusti 2009.

3 procent om bedömarna får rätt. Sett som genomsnitt under perioden med industriavtal sedan innebär det en reallöneökning med 2¼ procent per år 1998-2009.

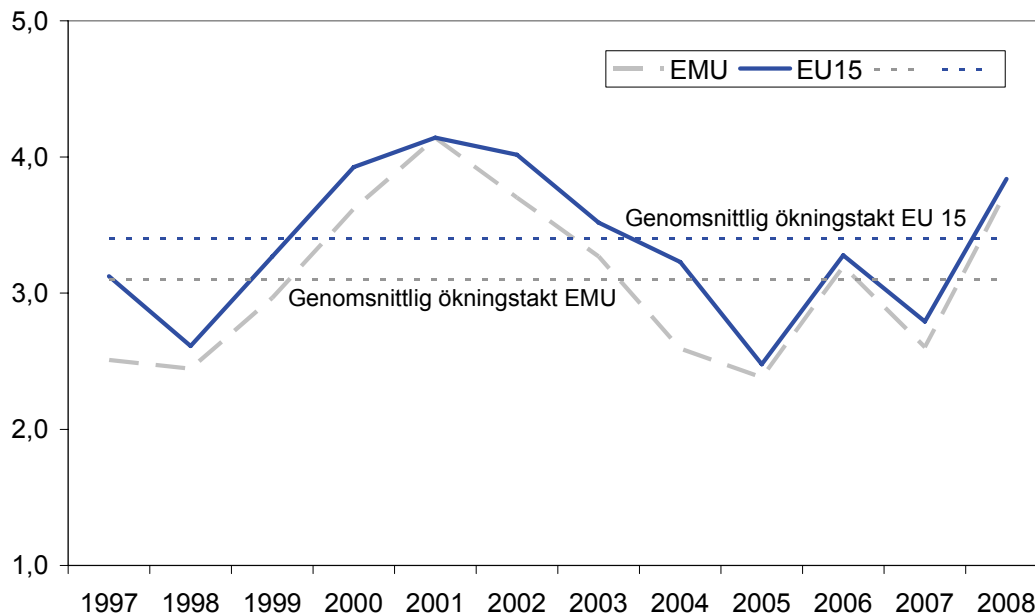
2.3 Utvecklingen av arbetskraftskostnaderna i de viktigaste konkurrentländerna

Internationella jämförelser av hur löner och arbetskraftskostnader utvecklas stöter på en rad svårigheter med jämförbarhet beroende på olikartade metoder, dataunderlag etc. Liksom i tidigare rapporter har vi valt att utgå från *Labour Cost Index* (LCI), där data samlas in från EU-länderna och publiceras av EU:s statistikmyndighet Eurostat. Denna statistik ger kvartalsvisa arbetskostnadsindex per timme för olika branscher i alla EU-länder. För Sverige bygger Eurostats arbetskostnadsindex på konjunkturlönestatistiken.

Historiskt har de internationella arbetskraftskostnaderna i våra viktigaste konkurrentländer utvecklats förhållandevis stabilt under de senaste 10-15 åren. I de flesta av de länder som är på samma utvecklingsnivå som i vårt land har den ekonomiska politiken också varit inriktad på att hålla ungefär samma inflationstakt som i Sverige. Av naturliga skäl varierar ökningstakten för arbetskraftskostnaderna över tiden med graden av resursutnyttjande på arbetsmarknaden vilket tydligt framgår av diagram 2.3.

Inte sällan råder en viss eftersläpning mellan effekterna på arbetsmarknaden och lönebildningen i förhållande till efterfrågan och produktion. I den årsvisa LCI-statistik som nu finns att tillgå fram till och med 2008 ser man därför inte mycket av den ekonomiska krisen. Arbetskostnadsökningen i euroområdet eller EU15 var som synes något större under 2008 än under åren dessförinnan. Den genomsnittliga ökningstakten för arbetskraftskostnaderna för Sveriges viktigaste konkurrentländer i EU har uppgått till drygt 3 procent per år sedan 1997.

Diagram 2.3 Arbetskraftskostnader per tim i tillverkningsindustrin, procent per år

Källa: Eurostat och Medlingsinstitutet.

Arbetskraftskostnadernas ökning i tillverkningsindustrin i olika EU-länder enligt LCI-statistiken redovisas i tabell 2.2. Även kostnadsutvecklingen i Norge och USA redovisas i tabellen. Som vi beskrivit i tidigare rapporter steg arbetskraftskostnaderna i den svenska industrin något snabbare än konkurrentländerna under avtalsperioderna 1998-2000 och 2001-2003. Under de två senaste avtalsperioderna fram till 2008 har utvecklingen varit mera i linje med ökningstakten i t ex euroområdet eller EU15.

Tabell 2.2 Ökning av arbetskraftskostnader per tim i tillverkningsindustrin i olika länder, %

	1998-2003	2004-2008	2008
Sverige	4,1	3,2	4,0
Euroområdet	3,5	2,9	3,8
Tyskland	2,8	2,1	3,0
Frankrike	3,1	3,3	3,0
Italien	2,0	3,7	6,3
Spanien	4,5	4,3	5,4
Belgien	3,1	3,1	3,1
Nederländerna	4,7	2,9	3,5
Österrike	2,5	3,0	5,2
Finland	4,5	3,4	5,0
EU 15 exkl Sverige	3,6	3,1	3,8
Storbritannien	4,6	4,2	4,3
Danmark	4,0	3,3	4,0
Nya EU-länder	8,3	9,0	10,3
Polen	8,8	7,5	10,4
Norge	5,3	4,7	5,3
USA	3,6	2,8	2,2

Anm: Nya EU-länder exkl Cypern, Bulgarien, Malta och Rumänien

Källa: Eurostat och Medlingsinstitutet

Bland enskilda länder kan noteras att arbetskraftskostnaderna har stigit långsammast i Tyskland där ökningstakten varit ungefär 2 procent per år sedan 2004. Frankrike har haft en stadig ökning av arbetskraftskostnaderna nära genomsnittet för euroområdet. Generellt sett har utvecklingen för arbetskraftskostnaderna i den svenska industrin varit ungefär densamma som i nordiska grannländer som Finland och Danmark, men något lägre än i t ex Storbritannien och Norge. Spanien och Italien är länder som också haft något snabbare ökningstakt av arbetskraftskostnaderna under perioden 2004-2008.

I EU:s nya medlemsländer har arbetskraftskostnaderna av naturliga skäl ökat betydligt snabbare än i de ”gamla” EU-länderna. De nya EU-länderna har ju både före och efter medlemskapet 2004 genomgått en process av snabb upphämtning av produktivitets- och kostnadsnivån jämfört med de gamla EU-länderna. Ökningstakten för arbetskraftskostnaderna i de nya EU-länderna har legat på 8-9 procent per år i genomsnitt, där Polen är ett av de länder som dock dragit ned det historiska genomsnittet. Under perioden 2004-2008 har ökningstakten för de baltiska länderna legat på 15-20 procent per år i den situation av överhettning som rått där under dessa år.

Precis som i Sverige är den internationella löne- och arbetskostnadsstatistiken för 2009 osäkrare än vanligt på grund av SNI-omläggningen. Preliminära och ofullständiga LCI-data för EU-länderna finns nu för årets två första kvartal och visar på en ovanligt splittrad bild av arbetskraftskostnadernas utveckling. Industrins arbetskraftskostnader per timme steg exempelvis relativt kraftigt i Tyskland och flera andra EMU-länder. I Frankrike låg dock

arbetskraftskostnaderna på oförändrad nivå under första halvåret jämfört med förra året. I euroområdet som helhet steg arbetskraftskostnaderna enligt statistiken i förvånansvärt hög takt, över 5 procent under det första halvåret jämfört med samma period förra året. För Sverige redovisas en klart lägre ökningstakt inom industrin (3,7 procent) liksom i Storbritannien (1,1 procent) under första halvåret. Det kommer att dröja en bra bit in på nästa år innan den statistiska bilden kostnadsutvecklingen för 2009 i våra viktigaste konkurrentländer klarnar.

2.4 Den svenska modellen för lönenormering ifrågasatt

I avsnitt 2.1 beskrev vi i korthet hur den svenska modellen för lönenormering har vuxit fram de senaste 10-15 åren. Över tiden har industrins lönenormerande roll som nämnts förankrats alltmer bland parterna på arbetsmarknaden. Efter avtalsrörelsen 2007 kom dock en hel del kritik mot systemet med industrins som lönenormerare. Industriavtalen ansågs fungera som ”golv” för andra grupper. Avtalens konstruktion bedömdes av flera som alltför centraliserad och dåligt anpassad till att förhållandena skiljer sig åt i olika sektorer. Systemet med höjda lägstlöner kritiserades också på många håll. Kritiken var starkast bland organisationerna på arbetsgivarsidan, i synnerhet på det privata tjänsteområdet, medan arbetstagarorganisationerna var mera nöjda. LO:s samordningsmodell kom att få stort inflytande i avtalsrörelsen 2007.

Generellt sett handlar kritiken från parterna på arbetsmarknaden inte om industrins roll som lönenormerare eller kritik mot systemet som sådant. Snarare är det frågan om missnöje i olika avseenden när industrinormen ska översättas till områden utanför industrin. Andra grupper än industrin har också gjort anspråk på att tillhöra den konkurrensutsatta sektorn och har därför krävt större inflytande i normeringsprocessen.⁷

Ifrågasättanden och kritik kom också från ekonomer. Bland annat ansåg Lars Calmfors i en artikel i tidskriften *Ekonomisk Debatt*⁸ att man förmodligen överskattat fördelarna med det nuvarande systemet. Han pekade bl a på tjänstesektorns växande betydelse och efterlyste större flexibilitet vid normeringen. I vår svarsartikel⁹ menade vi att farhågorna för kris i avtalssystemet var överdrivna. Vår huvudslutsats var att industrins erfarenheter och internationella exponering även framöver borde kunna motivera en särställning i lönebildningen. I det följande ska vi sammanfatta vår syn på lönenormering så som vi framställt det i denna debattartikel och i tidigare rapporter.

2.5 Argumenten för att industrin ska behålla sin lönenormerande roll

Samordning och normer behövs

Enligt vår mening behövs samordning och normer i lönebildningen på den svenska arbetsmarknaden, med centrala riktmärken grundade på samhällsekonomiska överväganden. Trots vissa brister har det nuvarande avtalssystemet som nämnts fungerat relativt bra och medverkat till en stabil samhällsekonomisk utveckling. De flesta andra västeuropeiska länder har också liknande system¹⁰ där parterna på arbetsmarknaden har möjlighet att välja vem som

⁷ Se t ex MI, 2008, *Vem ska bestämma takten, Parternas syn på lönenormering*, rapport från en konferens med arbetsmarknadens parter, november.

⁸ Calmfors, 2008, ”Kris i det svenska avtalssystemet”, *Ekonomisk Debatt* nr 1.

⁹ IER, 2008, ”Krisstämpeln på det svenska avtalssystemet – en överdrift”, *Ekonomisk Debatt* nr 5.

¹⁰ Calmfors, 2008, ”Kris i det svenska avtalssystemet”, *Ekonomisk Debatt* nr 1, sid 19.

ska vara normsättare. Helt decentraliserade och osynkroniserade avtalssystem där lönerna sätts på företags- och individnivå vid olika tillfällen återfinns t ex i de anglosaxiska länderna. Där utgörs ”normen” av den genomsnittliga löneökningstakten. Erfarenhetsmässigt fungerar båda dessa typer av system bättre än ”halvdecentraliserade” mellanformer där lönebildningen utformas enbart på grundval av branschvisa förhållanden utan samhällsekonomiska hänsyn. I Sverige torde det råda mycket stor enighet om att en återgång till en ordning där branschvisa intressen tar överhand inte är att rekommendera. Det påminner om den ”huggsexa” som rådde under stora delar av 1970- och 1980-talet.

Normer bör sättas av internationellt konkurrensutsatta sektorer även vid rörlig växelkurs

Övergången från fast till rörlig växelkurs har principiellt förändrat villkoren för lönebildningen. Vid fast växelkurs fanns en tydlig koppling till arbetskraftskostnadernas utveckling i omvärlden och den konkurrensutsatta sektorns kostnadsläge utgjorde därför den centrala restriktionen för lönebetalningsförmågan i ekonomin. För inhemska sektorer saknades lönepressande mekanismer vilket ställde stora krav på samordning i lönebildningen. Finanspolitiken bar det stabiliseringspolitiska ansvaret för att förhindra överhettning och pris- och löneexcesser, eftersom penningpolitiken var uppbunden av att hålla fast växelkurs.

Med rörlig växelkurs och inflationsmål finns en direkt restriktion för lönebetalningsförmågan också i inhemska sektorer. Räntan kan höjas så fort det står klart att för höga löneökningar kommer att leda till prisövervärtrig och därmed för hög inflation. Jämfört med fast växelkurs finns det två viktiga skillnader. För det första utgör räntepolitiken det huvudsakliga stabiliseringspolitiska verktyget om pris- och löneökningarna blir för höga. För det andra utsätts lönebildningen i hela näringslivet för direkt stabiliseringspolitisk ”övervakning” genom inflationsmålet.

Teoretiskt innebär detta att det inte är självklart att internationellt konkurrensutsatta branscher ska vara normsättare. I praktiken finns det dock skäl att tro att även ett system med rörlig växelkurs och inflationsmål fungerar bäst med ett tydligt ankare i den utlandskonkurrerande sektorn. Det beror på att såväl växelkursreaktioner som inflationsstyrning är nyckfulla och mer komplicerade i praktiken än i teorin. Om den konkurrensutsatta sektorn kommer i otakt med omvärlden kan därför de samhällsekonomiska kostnaderna bli stora också i ett system med rörlig växelkurs.

Valutakurserna påverkas av andra faktorer än skillnader i inflationsnivå

Frågan om vad som driver växelkursförändringar i praktiken är inte lätt att besvara. Den svenska kronan tycks regelmässigt ha försvagats i orostider såsom vi sett i samband med finanskrisen. En tendens är att valutakursförändringarna i allt högre grad styrs av stora marknadsflöden som en följd av finansiella placerares jakt på avkastning snarare än på grund av fundamentala ekonomiska förhållanden som låg inflation, budgetunderskott och utrikesbalans. Under senare år tycks ränteskillnader varit en viktig drivkraft för de kortsiktiga valutarörelserna. I en värld där de flesta centralbanker har relativt stor trovärdighet i inflationsbekämpningen ses inte ränteskillnaderna som ett uttryck för framtida skillnader i inflationsnivå. Högre räntor till följd av en inhemskt genererad pris- och löneinflation leder ofta till starkare valuta under en relativt lång tid. Exportindustrin utsätts därmed för dubbla påfrestningar i form av högre kostnader och en apprecierande valuta när lönebildningen kommer i otakt med omvärlden. Stora påfrestningar kan också uppstå då löneökningarna initialt kommer från inhemska sektorer där prisövervärtrig är lättare på grund av svagare konkurrens.

Slutsatsen är att valutakurserna på kort och medellång sikt påverkas av faktorer som inte har direkt koppling till skillnader i inflationsnivå. Detta komplicerar möjligheterna för centralbanker att snabbt agera och korrigera de problem som kan uppstå inom lönebildningens område.

Centralbankerna har också svårt att styra inflationen

Även inflationsprocessen tycks vara svårare att styra och kontrollera för centralbankerna än vad mer teoretiska resonemang kan ge intryck av. Internationella trender utanför den nationella centralbankens kontroll spelar troligen en viktig roll för inflationsutvecklingen. Exempelvis tycks globaliseringens krafter ha bidragit till lägre inflationstakt i OECD-området genom billig import från länder med hög tillväxt i produktion och produktivitet.

En nationell centralbanks möjligheter att föra tillbaka inflationen på rätt spår vid olika typer av störningar överskattas därför ofta, speciellt för ett litet land. De avvägningar som Riksbanken ställs inför har således inga enkla svar och lösningar, och utvecklingen det senaste åren visar på den komplexa miljö som penningpolitiken ska föras i. Möjligheterna att fokusera på inhemska kostnadsproblem är begränsade och politiken riskerar att bli alltför procyklisk om Riksbanken i efterhand måste agera för att korrigera kostnadsimpulser vars ursprung ligger en bit bakåt i tiden. Detta understryker också vikten av att den konkurrensutsatta sektorn går någorlunda i takt med omvärlden. Lönenormering bör inte vara baserad på inhemska sektorer med begränsad internationell och nationell konkurrens.

Industrin bör fortsätta att ha en lönenormerande roll

Den svenska ekonomin är starkt integrerad i vår omvärld, såväl i ett europeiskt som i ett globalt perspektiv. Sverige har under de senaste tio åren blivit klart mer beroende av utrikeshandel och exporten av varor och tjänster motsvarar nu mer än 50 procent av BNP. Den strukturomvandling som skett i det svenska näringslivet är till stor del en effekt av globaliseringen som har medfört en allt intensivare konkurrens, inte bara för industriföretag utan också för en rad tjänsteföretag. Som vi visat i våra rapporter¹¹ är industrin i särklass mest beroende av utrikeshandel. De stora industriföretagen är också de som är mest involverade i direktinvesteringar och FoU-satsningar över gränserna. På tjänstesidan är det företagstjänster som har blivit alltmer handelsberoende men ändå i klart lägre grad än industrin. Även handel, i synnerhet partihandeln¹², transporter och finansiella tjänster är relativt exportberoende, den senare sektorn genom stora direktinvesteringar i Baltikum under de senaste tio åren.

Den tilltagande internationaliseringen av hela näringslivet innebär att förutsättningarna i lönebildningen i viss mån förändrats. Samtidigt skulle en stor omläggning av det senaste decenniets avtalssystem innebära betydande risker. Trots vissa brister har det generellt fungerat relativt bra och bidragit till en stabil samhällsekonomisk utveckling. Vår analys pekar på att frihetsgraderna i den ekonomiska politiken inte är så stora som man kan tro. Det är uppenbart att det är i första hand industrin som drabbas om Sverige på ett ogynnsamt sätt avviker från att uppfylla globala avkastningskrav. Därför bör industrin fortsätta att ha en lönenormerande roll, även med rörlig växelkurs och nationell penningpolitik.

Trots krisen svarar industrin fortfarande för nästan en femtedel av BNP...

Som vi beskriver i kommande kapitel är det industrisektorn som är värst drabbad av det internationella efterfrågeraset 2008 och 2009. Industrins produktionsandel har därmed minskat från 20-21 procent av BNP 2007-2008 till 17 procent av BNP under första halvåret

¹¹ Se t ex IER, 2008, *Ekonomi i omvandling – näringsstruktur, konkurrenskraft och lönebildning*, februari.

¹² Inklusive industrins försäljningsbolag i Sverige.

2009. Det återstår nu att se hur snabb återhämtningen blir för industrin men man kan nog utgå från att produktionsandelen för industrisektorn ökar något igen de kommande åren i likhet med vad som skedde efter den stora krisen på 1990-talet. En viss omstrukturering av industrin kommer troligen också att ske och det är mera osäkert om industrins sysselsättningsandel kan bibehållas. Fram till och med andra kvartalet 2009 hade medelantalet sysselsatta inom industrin minskat till 15 procent av den totala sysselsättningen att jämföra med 16 procent 2007-2008.

... och industrin samverkar alltmer med företagstjänster och andra branscher

Det råder ett starkt ömsesidigt beroende mellan industrin och en rad andra näringsgrenar. Livsmedelsindustrins och skogsindustrins nära samverkan med jord- och skogsbruket är självklar liksom beroendet av energiförsörjning. I tidigare rapporter har vi relativt noggrant belyst det starka ömsesidiga sambandet mellan industrin och tjänstenäringarna.¹³ Bland annat har vi i en undersökning om branschtillhörigheten bland de arbetsgivarförbund som står bakom Industriavtalet visat att 20 procent av medlemsföretagen klassas som tjänsteföretag. Det ger en antydning av hur stor del av tjänsteproduktionen som är verkligt industrinära.

Som vi betonat har två parallella utvecklingstendenser präglat industri- och tjänsteföretagen under de senaste decennierna. För det första har industriföretagens verksamheter ”tjänstefierats” i högre utsträckning. I samband med att en produkt säljs åtföljs den ofta av en rad olika kringtjänster som underhåll, serviceavtal, uppdateringar, utbildningstjänster med mera. För det andra har industriföretagens mer traditionella tjänsteverksamheter som marknadsföring, forskning, utveckling, finansiering och liknande *outsourcats* eller lagts i särskilda dotterbolag.

Den högre specialiseringen och interaktionen mellan industrin och tjänstenäringarna kan under rätt förutsättningar skapa dynamiska och innovativa processer. För att svenska exportföretag ska utveckla internationell konkurrenskraft är det därför viktigt att både avancerade industri- och tjänsteföretag finns på marknaden. De globaliserade industriföretagens huvudkontor, som sedan lång tid konkurrerat på världsmarknaden, är de mest krävande köparna av tjänster och utövar därför en strategisk roll.

Det finns goda skäl att utgå från att det ömsesidiga beroendet mellan industri- och tjänsteföretagen förstärkts på grund av den tilltagande globaliseringen och tekniska landvinningar, se fördjupningsrutan på sidan 20. Det faktum att exportföretagen inom industrin är bland de viktigaste köparna av ett brett spektrum av tjänster och många tjänsteföretag är därför nästan helt beroende av deras efterfrågan. Det är ytterligare ett argument för att normeringen ska ske i industrisektorn.

2.6 Sammanfattande bedömning

Industrin bör behålla sin särställning som lönenormerare i lönebildningen på den svenska arbetsmarknaden. Inget annat delområde bland parterna på arbetsmarknaden framstår som något alternativ till industrisektorn i rollen som ankare i lönebildningen. Den svenska ekonomin är starkt integrerad i vår omvärld vilket sätter tydliga gränser i detta avseende, även med rörlig växelkurs och nationell penningpolitik. Frihetsgraderna i den ekonomiska politiken

¹³ IER, 2008, *Ekonomi i omvandling – näringsstruktur, konkurrenskraft och lönebildning*, februari.

överdrivs ofta och samhällsekonomiskt kan kostnaderna bli stora om den konkurrensutsatta industrin inte går någorlunda i takt med omvärlden.

Hela industrisektorn utgör en relativt stor del av samhällsekonomin, knappt en femtedel av BNP. Den är sammansatt av en rad branscher med relativt skilda förutsättningar, vilket parterna bakom industriavtalet har haft att ta hänsyn till i sina övervägningar under årens lopp. Det råder ett starkt ömsesidigt beroende mellan industrin och olika företagstjänster. Större delen av industrin är starkt beroende av utrikeshandel, medan några industribranscher är mera hemmamarknadsinriktade. Sammantaget är industrin i särklass mest exportberoende jämfört med andra näringsgrenar.

Industrins samarbetsavtal bygger på en gemensam syn i olika samhällsekonomiska frågor. Den institutionella uppbyggnaden i Industriavtalet med opartiska ordförande och oberoende ekonomiska rådgivare innebär att industrins löneavtal sluts mot en bakgrund av breda samhällsekonomiska förutsättningar. En återgång till en ordning där branschvisa intressen tar överhand och får dominera lönebildningsprocessen är således inte att rekommendera.

Av bl a Medlingsinstitutets dokumentation från de olika seminarier som hållits kring lönenormering råder det en relativt stor acceptans för industrins lönenormerande roll bland en majoritet av parterna på arbetsmarknaden. Därmed inte sagt att alla inslag i den svenska avtalsmodellen är problemfria. Strukturomvandlingen fortsätter både i ekonomin och troligen också vad gäller partsorganisationen på arbetsmarknaden. Det kan innebära att den exakta utformningen av svenska modellen kan komma att behöva modifieras i framtiden.

Fördjupning: Samspelet mellan industrin och tjänstesektorn

Genom s k Input-Outputanalys kan de ömsesidiga sambanden mellan ekonomins olika delbranscher beskrivas, till exempel mellan industrin och tjänstenäringarna. Input-Outputtabeller (IO) visar varu- och tjänsteflöden i hela produktionssystemet samt i den slutliga efterfrågan i form av investeringar, lagerförändring, konsumtion och export. Insatserna och slutlig efterfrågan kan antingen vara hemmaproducerad eller importerad. I vår rapport *Ekonomi i omvandling* från februari 2008 byggde vi vår analys bl a på SCB:s IO-tabeller från år 2000. Där framhöll vi bl a:

- Industrin dominerar stort när det gäller användningen av produkter från jordbruket, skogsbruket och fisket. I övrig varuproduktion är industrin en stor köpare av el men inte av byggande. Å andra sidan använder byggsektorn mycket industriprodukter.
- Inom industrin används mycket industrivaror som insatsvaror, såväl inhemska som importerade. De utgör nästan en tredjedel av den totala användningen.
- Bland tjänstesektorerna är industrin en stor köpare av handelstjänster, transporttjänster och företagstjänster. Dessa kan betraktas som de tjänstesektorer som är mest industrinära. Samtidigt levererar de tjänster till hela näringslivet samt till hushållen och den offentliga sektorn. Som tjänsteinvesteringar räknas t ex data och IT-tjänster.
- Övriga tjänstesektorer inklusive finans- och fastighetsförvaltning får betraktas som mindre industrinära. Här ingår ju också samhällliga och personliga tjänster som i hög grad går till slutlig användning – främst privat och offentlig konsumtion.

I en gemensam studie av Almega och Unionen¹⁴ har IO-analys utnyttjats för att med mera sofistikerade metoder beräkna både direkta och indirekta effekter på produktion och sysselsättning av en efterfrågeförändring. Deras studie kunde också baseras på nya IO-tabeller för år 2005. Vad gäller industrin så ger analysen t ex en antydning om i vilken grad en efterfrågeförändring på industriprodukter kan generera produktion och sysselsättning i andra branscher. I tabellen nedan redovisas s k sysselsättningsmultiplikatorer, kvoten mellan den totala sysselsättningseffekten och den direkta.

För industrin beräknas sysselsättningsmultiplikatorn uppgå till 2,13, 2,15 och 2,18 för åren 1995, 2000 respektive 2005. En multiplikator som lika med 2,2 betyder att varje direkt sysselsättningsökning i industri genererar ytterligare 1,2 arbetstillfällen. Industrin var den enda sektor i ekonomin vars indirekta sysselsättningseffekt var större än den direkta. Att multiplikatorn ökar över tiden är ett uttryck för att industrin genererar mer indirekt sysselsättning än tidigare.

I rapporten analyseras också sambandet mellan industrin och enbart tjänstesektorerna. I tablan nedan redovisas dessa multiplikatorer (avlästa ur diagram1):

Industrins effekt på sysselsättningen i tjänstesektorn

	1975	1980	1985	1991	1995	2000	2005
Sysselsättningsmultiplikator	1,34	1,38	1,36	1,44	1,54	1,62	1,64

Källa: Det nya näringslivet, sid 20

Tolkningen är att vid en efterfrågeökning på industriprodukter (simultant i alla industribranscher) så genereras indirekt 0,64 arbetstillfällen i tjänstesektorn för varje jobb som skapades direkt i industrin. Sedan 1975 har industrins indirekta sysselsättningseffekt i tjänstesektorn nästan fördubblats, från 0,34 till 0,64. Det är drygt 300 000 sysselsatta i tjänstesektorerna (inkl offentlig sektor) som arbetar med leveranser av insatser till den slutliga produktionen av industriprodukter.¹⁵

¹⁴ Lena Hagman, Almega, Daniel Lind, Unionen, 2008, *Det nya näringslivet – samspelet mellan industrin och tjänstesektorn*, december.

¹⁵ Daniel Lind, underlag till Globaliseringsrådet, 2009.

3 Finanskrisens effekter hittills för svensk industri

I vår rapport i mars 2009¹⁶ beskrev vi finanskrisens konsekvenser för samhällsekonomin och för den svenska industrin så långt som detta kunde belysas av statistik för de första månaderna av 2009. I ett historiskt perspektiv kunde vi konstatera att den ekonomiska krisen var den värsta under efterkrigstiden. Mot bakgrund av den drastiska nedgången i världshandeln, inte minst på viktiga svenska exportområden som t ex fordon och investeringsvaror, har den internationella krisen framför allt drabbat den svenska industrin. Produktion och ordergång sjönk med 20-30 procent i volymtermer under slutet av 2008 och början av 2009.

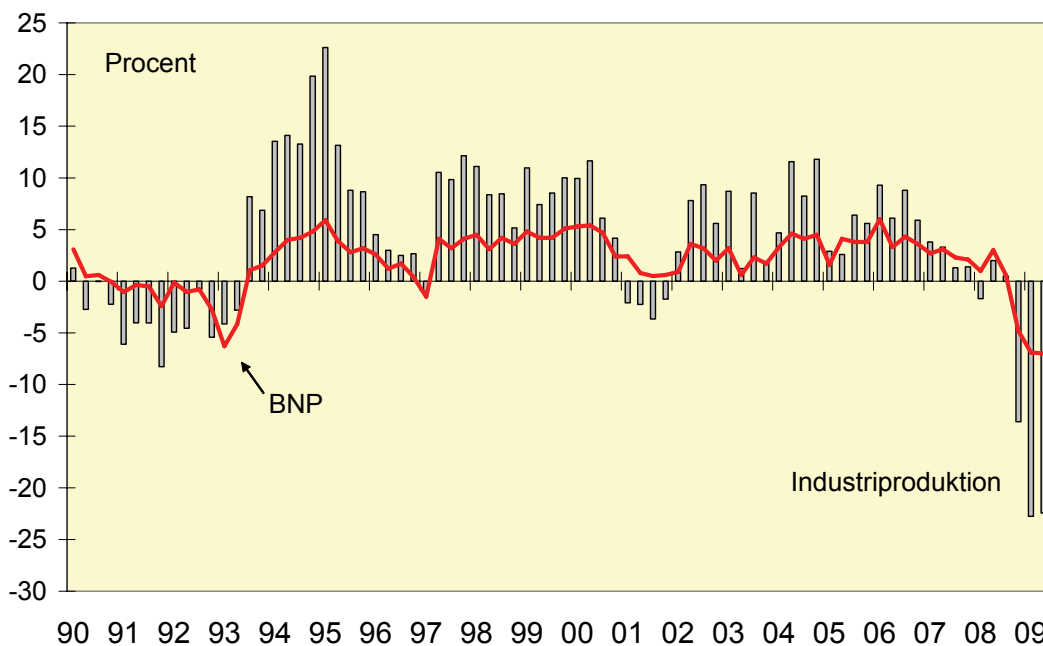
I det följande ska vi i detta kapitel följa upp marsrapportens konsekvensbeskrivning för industrin genom att redovisa statistikutfallet fram till och med juli-augusti. Beskrivningen blir relativt kortfattad och koncentreras till variabler som belyser efterfrågeutvecklingen; dvs produktion, ordergång med mera utifrån nationalräkenskaper, industristatistik och olika typer av barometerdata som mäter stämningssläge och framtidsförväntningar. Krisens arbetsmarknadseffekter för de industrianställda redovisas i kapitel 4.

3.1 Ingen vändning uppåt för industriproduktionen under första halvåret 2009

I marsrapporten betonade vi att nedgången i industriproduktionen på cirka 13 procent under fjärde kvartalet 2008 var unikt kraftig i historisk belysning. Samtidigt redovisade vi att produktionsminskningarna såg ut att bli ännu lägre under första kvartalet i år mot bakgrund av att industriproduktionsindex i januari låg mer än 20 procent lägre än samma månad förra året. NR-utfallet för första och andra kvartalet bekräftar nu denna bild.

Diagram 3.1 Utveckling av industriproduktion och BNP, kvartalsdata

Procentuell volymförändring, motsvarande kvartal föregående år

Källa: SCB, nationalräkenskaperna.

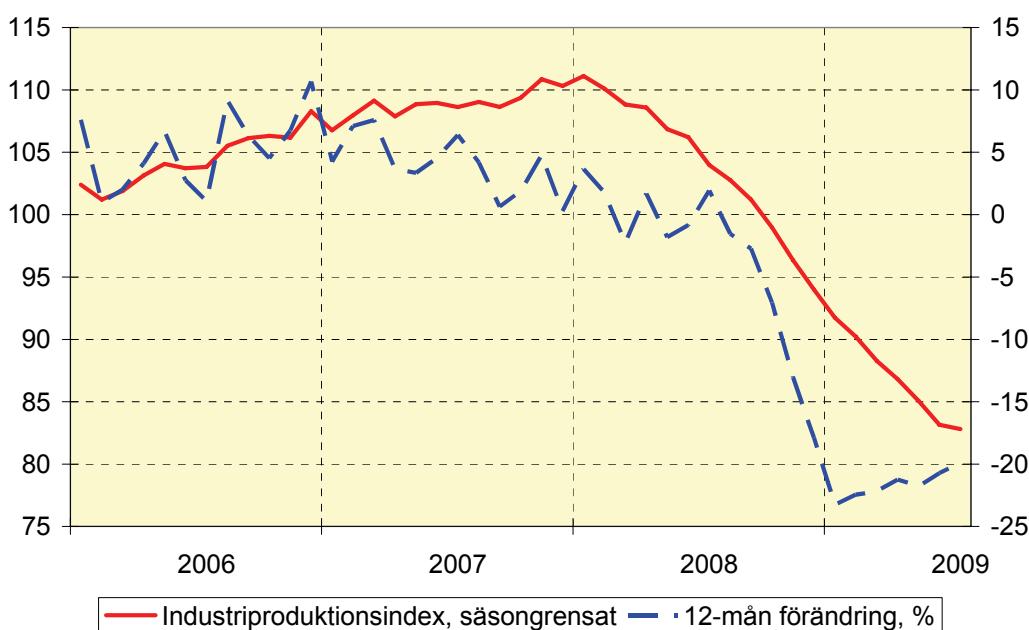
¹⁶ IER, 2009, *Finanskrisens effekter på svensk industri*, mars.

Under första kvartalet i år föll industriproduktionen ännu kraftigare än i slutet av förra året och låg därmed 23 procent lägre än motsvarande period 2008. NR-utfallet under andra kvartalet i år visar att industrins produktionsvolym låg kvar på en extremt låg nivå. Produktionsminskningen från andra kvartalet förra året till andra kvartalet i år blev drygt 22 procent jämfört, marginellt bättre än första kvartalet. Man får gå tillbaka till 1920- och 30-talet för att finna produktionsfall inom industrin på mer än 20 procent.

3.2 Tecken på stabilisering och svag expansion under tredje kvartalet

Det stora efterfrågeraset för industrin skedde främst under senare delen av 2008 och fram till och med första kvartalet i år. Därefter tycks fallet mer eller mindre ha upphört och stabiliserats på låg nivå. Industriproduktionen fortsatte dock att sjunka svagt även i juli jämfört med månaden innan. En delförklaring kan vara att det till följd av lågkonjunkturen förekommit mer av planerade produktionsstopp i olika branscher under semestermånaderna, samtidigt som kapacitetsutnyttjandet fortsatte att vara extremt lågt i de mest krisdrabbade industrierna. Därmed låg industriproduktionen i juli i år fortfarande 20 procent lägre än under samma månad förra året.

Diagram 3.2 Industriproduktionsindex (2005=100) samt 12-månadersförändring i procent

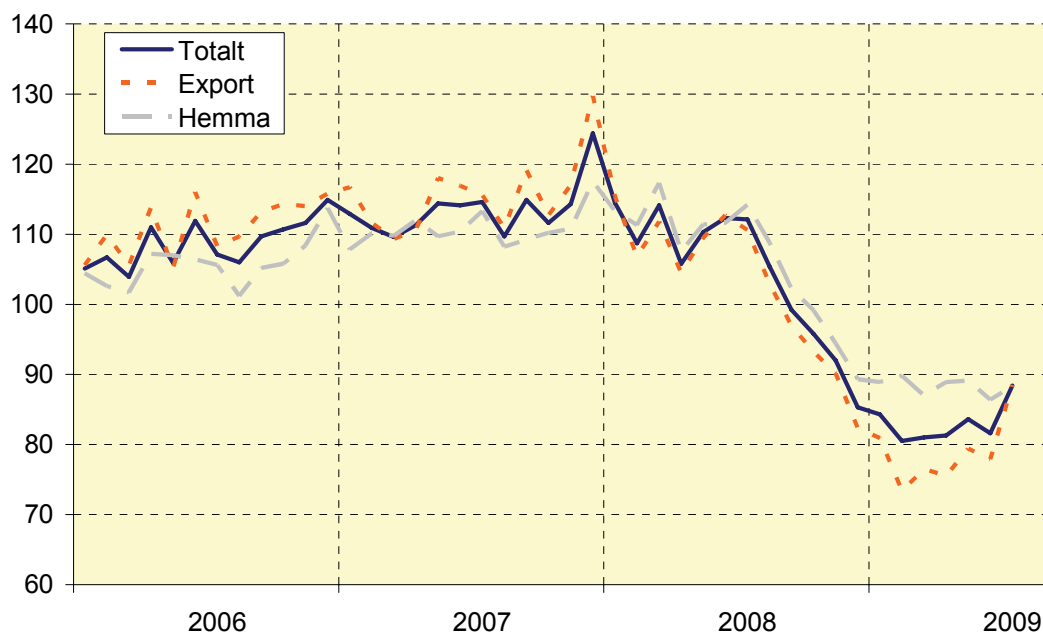
Källa: SCB.

Statistiken över orderingen visar ungefär samma bild av drastiskt minskad efterfrågan under loppet av förra året. Kring årsskiftet låg exportorderingen cirka 35 procent lägre än ett år tidigare medan orderingen på hemmamarknaden var 25-30 procent mindre i volymtermer. I år tycks exportorderingen ha nått en absolut bottennivå i februari varefter en svag ökning skedde fram till och med juni. På hemmamarknaden låg ordergången däremot kvar på ungefär samma nivå under hela första halvåret.

I juli vände emellertid exportefterfrågan till den svenska industrin uppåt igen. Säsongrensat steg exportorderingen med drygt 8 procent i volym från juni till juli, vilket innebar att orderingen i juli ”bara” låg 15 procent lägre än samma månad 2008. Motsvarande årliga förändringstal för hemmamarknadsorder var -18 procent i juli. Om orderingen fortsätter att utvecklas positivt kan vi snart räkna med positiva 12-månaderstal igen. Som framgår av diagram 3.3 var dock ordernivån i slutet av förra året betydligt lägre än vad som gällde under 2007 och första delen av 2008.

Diagram 3.3 Industrins ordergång fram till juli 2009

Säsongrensade data i fasta priser. Index 2005=100

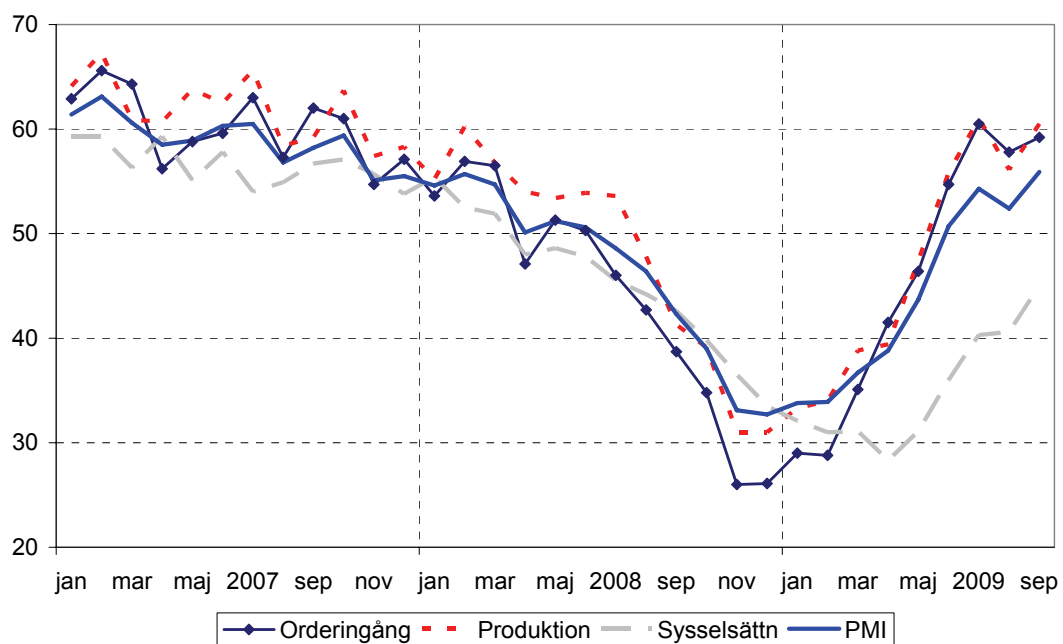

Källa: SCB.

Olika typer av förväntningsindikatorer och barometerdata ger en antydning om vilken produktions- och orderutveckling inom industrin som kan förväntas under återstoden av tredje kvartalet. Inköpschefernas index (PMI) har under de fyra senaste månaderna legat över 50, vilket är gränsen för om det skett en ökning eller minskning av den industriella aktiviteten eller ej. Som framgår av diagram 3.4 är det orderings- och produktionsvariablerna som bidragit till uppgången i totalindex, medan sysselsättningen dragit ned PMI.

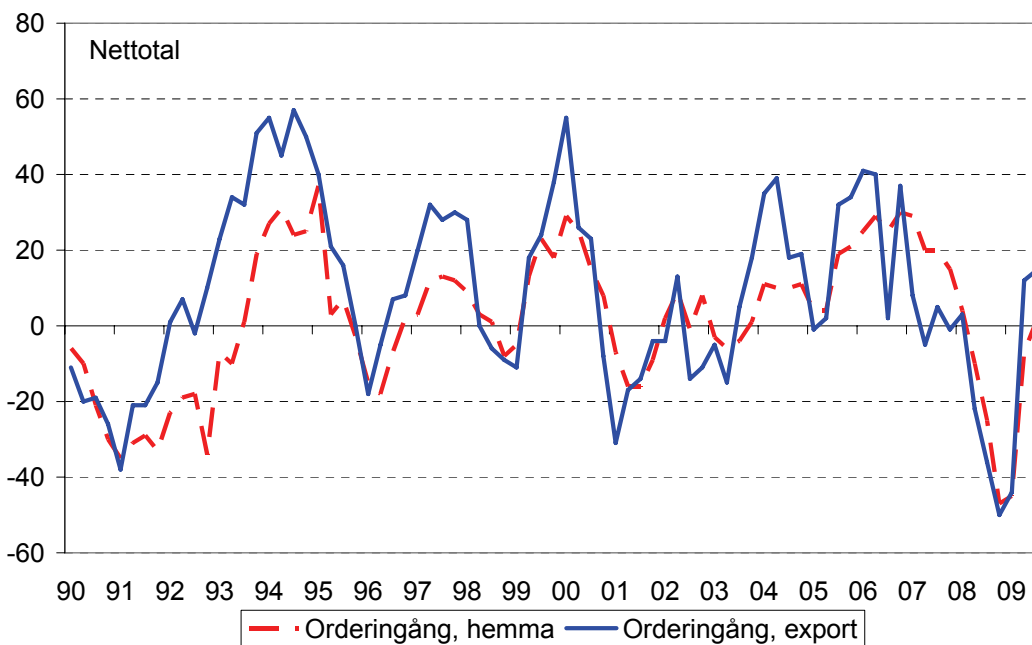
Även Konjunkturinstitutets barometerundersökningar för tillverkningsindustrin bekräftar bilden av att exportorderingen började öka under andra kvartalet. Ökningen skedde dock som nämnts från låg nivå och därför är orderstocken långt ifrån tillräcklig för att nu snabbt sätta igång någon större produktionsökning. Industriföretagens omdöme om orderstocken i förhållande till produktionskapaciteten visar att orderläget fortfarande är mycket svagt, även om en mindre förbättring skedde under de två senaste kvartalen. Den stora skillnaden mellan företagens omdöme om orderstock och färdigvarulager är ett uttryck för det historiskt sett mycket svaga efterfrågeläget för tillverkningsindustrin.

Diagram 3.4 Inköpschefernas index (PMI) samt några av de ingående delserierna

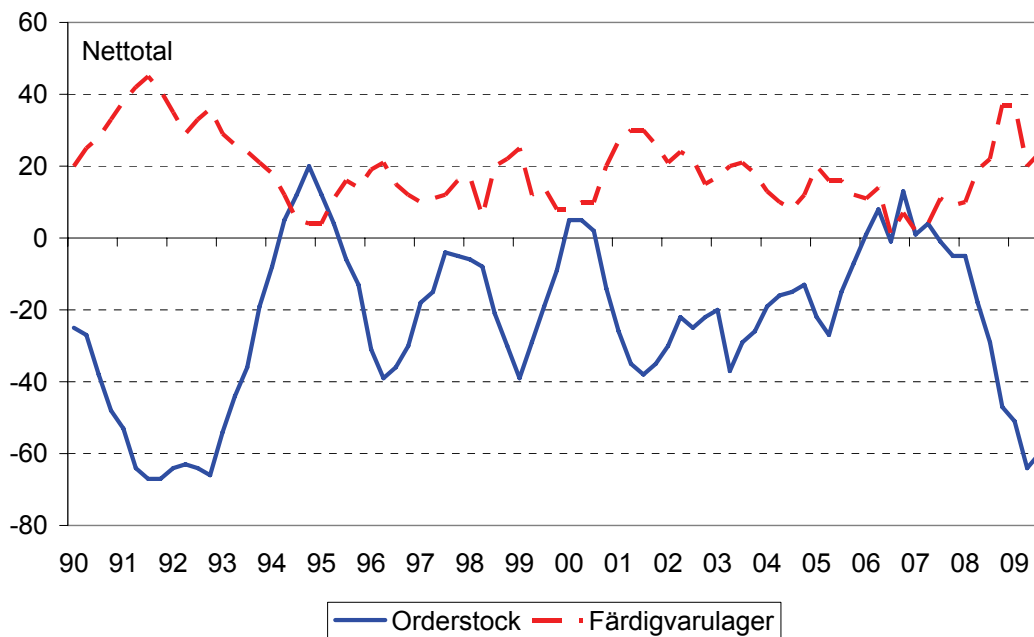
Källa: Swedbank.

Diagram 3.5 Orderingsgång enligt konjunkturbarometern, netttotal.

Källa: KI.

Diagram 3.6 Omdöme om orderstock och färdigvarulager i tillverkningsindustrin.

Källa: KI.

3.3 Produktionsutvecklingen i olika industribranscher

Av tabell 3.1 framgår att den mest drastiska produktionsnedgången under vinterhalvåret drabbade motorfordonsindustrin, där produktionen sjönk med inte mindre än 60 procent. Men även i andra delar av industrin minskade produktionen mycket kraftigt, till exempel gruvindustri, stål- och metallverk, metallvaruindustri, maskinindustri samt tekoindustri. Bara ett fåtal industribranscher uppvisade positiva förändringstal för produktionen under första och andra kvartalet enligt nationalräkenskaperna.

I den sjätte kolumnen i tabell 3.1 redovisas också utfallet för olika branscher enligt den senaste statistiken från industriproduktionsindex i juli. Det är svårt att dra några bestämda slutsatser utifrån en enskild månad, i synnerhet semestermånaden juli, men det allmänna intrycket är att produktionsnivån under sommaren låg kvar på en extremt låg nivå i de flesta branscher.

Säsongrensat sjönk produktionen ytterligare inom motorfordonsindustrin men jämfört med samma månad 2008 blev minskningstakten ändå mindre än tidigare beroende på att bilindustrins neddragningar började på allvar för ett år sedan. Inom gruvindustrin och järn- och stålindustrin gjordes mer omfattande planerade produktionsstopp än normalt vilket drog ned produktionsnivån jämfört med vårmånaderna. Minskningstakten blev därför större än tidigare i dessa branscher, men bäddar också för positiva rekyler under kommande månader. Även inom andra delar av verkstadsindustrin gjordes produktionsneddragningar i juli jämfört med tidigare enligt den säsongrensade produktionsstatistiken.

Bland de fåtal industribranscher som uppvisade högre produktionsnivå än förra året märks livsmedelsindustri, trävaruindustri, grafisk industri, petroleumindustri samt övrig tillverkningsindustri. Produktionen inom tekoindustrin samt jord- och stenindustrin låg på

oförändrad nivå i juli jämfört med juni, vilket innebar fortsatt stort produktionsfall jämfört med förra året.

Tabell 3.1 Årlig produktionsvolymtillväxt till och med juli 2009

Produktionsvolymökning i olika industribranscher, procent						
	2007	2008 4 kv	2008 1 kv	2009 2 kv	2009 Juli	2009
Gruvindustri	5,3	1,2	-5,7	-31,7	-26,1	-41,3
Livsmedelsindustri	-1,1	-2,4	-6,1	-3,0	-2,0	2,1
Tekoindustri	-1,3	-9,0	-15,3	-30,2	-30,4	-14,9
Träindustri	7,3	-10,3	-16,3	-24,6	-19,5	22,6
Massa o papper	-1,0	-4,0	-10,5	-22,5	-17,4	-6,5
Grafisk industri, förlag	-1,9	-7,3	1,7	-7,0	-7,3	3,4
Petroleum o kolind.	4,5	13,4	14,3	-27,7	-2,2	1,1
Kemisk industri	-7,1	-0,9	4,0	4,8	8,9	-4,6
Gummi- och plastind.	10,1	-9,5	-24,9	-25,3	-28,1	-13,7
Jord- och stenindustri	4,8	1,7	-7,4	-18,0	-19,2	-20,6
Stål o metallverk	9,9	-8,0	-22,4	-46,7	-41,2	-48,6
Metallvaruindustri	10,0	-6,5	-23,7	-33,0	-35,4	-34,9
Maskinindustri	5,6	-1,2	-14,7	-33,3	-30,4	-39,5
El, tele optikindustri	2,5	2,9	-8,7	2,2	-11,9	-20,4
Motorfordonsindustri	1,4	-4,1	-28,8	-64,5	-60,0	-46,1
Annan transportmedelsind.	-2,7	-3,2	-7,6	-7,4	-23,6	-7,9
Övrig tverkningsindustri	2,9	-16,4	-29,6	-17,2	-27,1	4,6
Hela industrin	2,4	-3,4	-13,6	-22,8	-22,4	-19,9

Källa: SCB. Förändringstalen för juli enligt ny näringsgrensindelning (SNI 2007)

KI:s konjunkturbarometer i augusti ger viss vägledning om hur den branschvisa utvecklingen kan tänkas bli de kommande månaderna. I tabell 3.2 sammanfattas den kvalitativa information¹⁷ som samlats in från industrin om dels utvecklingen av produktionsvolymen i augusti, dels de förväntningar och planer som företagen har de närmste tre månaderna.

Enligt enkäten minskade produktionsvolymen i augusti inom delar av verkstadsindustri, järn- och stålverk, jord- och stenindustri samt i den grafiska industrin. Motorfordonsindustrin angav oförändrad produktionsvolym i augusti medan produktionsökningar tycks ha skett i branscher som t ex livsmedelsindustri, tekoindustri, skogsindustri samt kemisk industri.

Enkätsvaren beträffande den förväntade produktionen de närmaste månaderna är klart mera positiva och antyder att bottenläget i konjunkturen är passerad. Flertalet branscher förutser klart ökad produktion framöver. Det ska dock betonas att uppgifterna om produktionsplanerna för de kommande månaderna är mycket osäkra. Produktionsförväntningarna i motsvarande barometerunderskrökningar under våren och sommaren 2009 har inte infriats för vare sig insatsvaruindustrin eller investeringsvaruindustrin. Å andra sidan har utfallet överträffat förväntningarna för konsumtionsvaruindustrin.

¹⁷ I konjunkturbarometern sker redovisningen genom s k nettal som är saldot mellan den procentuella andelen företag som angett ökning respektive minskning i produktionsvolymen. De som angett ”oförändrad produktionsvolym” räknas inte in i nettotalet. Svaren är vägda efter företagets storlek.

Tabell 3.2 Produktionsvolym i augusti samt förväntningar de närmaste tre månaderna
Nettotal

	Produktionsutfall i augusti	Förväntad produktion de närmaste tre mån
Livsmedelsindustri	29	28
Tekoindustri	13	17
Trävaruindustri	30	57
Massa och pappersind.	13	26
Grafisk industri, förlag	-54	-9
Petroleum- och kolindustri	0	54
Kemisk industri	67	9
Gummivaru- och plastind.	-3	42
Jord- och stenindustri	-48	6
Stål- och metallverk	-16	25
Metallvaruindustri	-39	-16
Maskinindustri	-21	3
Kontorsmaskin- och datorind.	5	33
Annan elektroindustri	20	26
Teleproduktindustri	0	96
Optikindustri	-12	46
Motorfordonsindustri	0	51
Övrig transportmedelsind.	-9	-12
Övrig tillverkningsindustri	-19	-15

Källa: Konjunkturinstitutet

3.4 Sammanfattning om efterfrågekrisens effekter hittills för industrin

Den internationella nedgång som följde i spåren av finanskrisen för ett år sedan medförde effekter på efterfrågan, produktion och sysselsättning utan motstycke under efterkrigstiden. Världshandeln minskade drastiskt, inte minst på viktiga svenska exportområden som t ex fordon och investeringsvaror. Konsekvenserna blev därmed mycket större för den svenska industrisektorn än för övriga delar av ekonomin. Produktionsminskningarna inom industrin blev de värsta sedan 1930-talet under vinterhalvåret 2008/2009. Produktionen sjönk under det första kvartalet därmed med 20-25 procent jämfört med ett år tidigare. Någon vändning uppåt kom inte heller under andra kvartalet, utan industriproduktionen låg kvar på en extremt låg nivå.

Industristatistiken hittills från det tredje kvartalet samt uppgifter om framtidsförväntningarna från olika snabbenkäter visar tecken på stabilisering och svagt ökad ekonomisk aktivitet för industrisektorn. Industriproduktionsindex föll visserligen tillbaka något under juli men orderingången på exportmarknaderna ökade för första gången på länge. Inköpschefernas index och KIs barometerdata bekräftar bilden av att efterfrågan börjar stiga igen. Historiskt sett är dock orderstocken i nuläget mycket låg efter det senaste årets efterfrågefall, samtidigt som färdigvarulagren är för stora. Efterfrågeläget är alltså fortfarande svagt vilket talar mot en snabb produktionsuppgång under de närmaste månaderna.

Den mest drastiska produktionsnedgången drabbade motorfordonsindustrin men även i andra industribranscher minskade produktionen kraftigt under vinterhalvåret, t ex gruvindustri, järn- och stålverk, metallvaruindustri och maskinindustri. Bara ett fåtal branscher ökade sin produktion under första och andra kvartalet i år jämfört med förra året. I juli uppvisade exempelvis livsmedelsindustrin, trävaruindustrin, grafisk industri, petroleumindustrin och

övrig tillverkningsindustri högre produktionsnivå än förra året. Barometerdata antyder att bottenläget i konjunkturen kan vara på väg att passeras. Produktionsökningar noterades i flera branscher i augusti och förväntningarna för de kommande månaderna är klart mera positiva, även för t ex motorfordonsindustrin.

4 Varsel, friställning och arbetslöshet

I den internationella ekonomiska krisens kölvatten har produktionen inom svensk industri minskat kraftigt med början under det sista kvartalet 2008. Detta har också inneburit att behovet av arbetskraft snabbt gick ner.

Den nedåtgående process som arbetsmarknaden nu är inne i har tre faser. Den första började med den kraftiga ökningen av **varsel** om uppsägning som inleddes under det fjärde kvartalet 2008. Under de senaste tolv månaderna (oktober 2008 – september 2009) har 75 000 industrianställda varslats om uppsägning. På övriga delar av den svenska arbetsmarknaden har 80 000 anställda varslats.

I den andra fasen har ett antal varsel verkställts och **friställningarna** började öka under det första halvåret 2009. Under det sista kvartalet 2008 och de två första kvartalen 2009 har 67 200 tillsvidareanställda inom industrin, frivilligt och ofrivilligt, lämnat sina anställningar. Samtidigt har 21 000 nyanstälts tillsvidare.

Industriysselsättningen har minskat. Antalet anställda inom industrin har under de senaste tolv månaderna (augusti 2009 jämfört med augusti 2008) minskat med 87 100 fördelat på -72 700 för de tillsvidareanställda och -14 400 för de visstidsanställda. På övriga delar av den svenska arbetsmarknaden har antalet anställda ökat med 10 100.

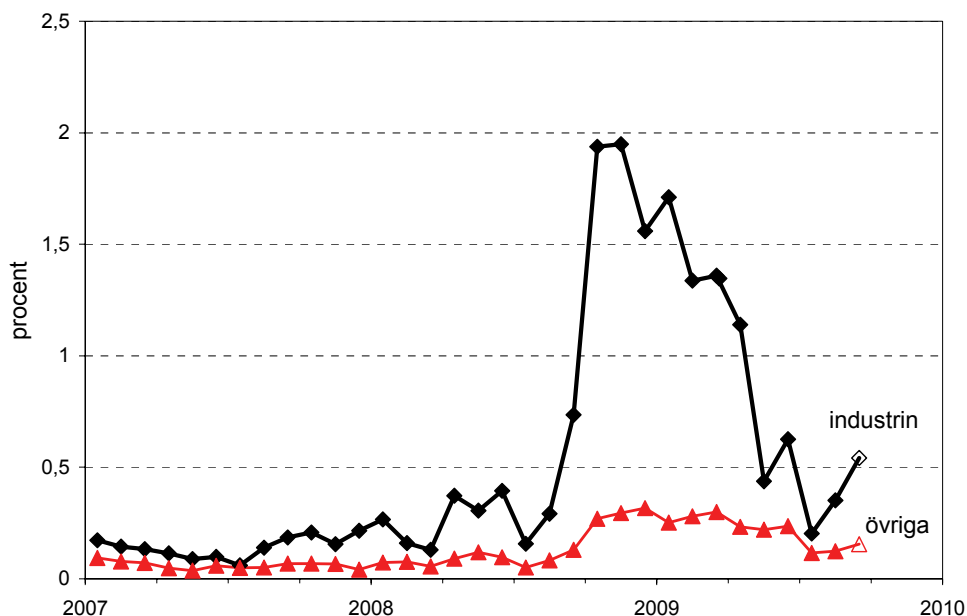
En del av de friställda har omgående funnit nya arbeten. Andra har mött större problem på arbetsmarknaden och i en tredje fas har **arbetslösheten** börjat stiga under första halvåret 2009. Antalet arbetslösa på grund av personal- och driftinskränkningar på hela den svenska arbetsmarknaden var 81 600 vid halvårsskiftet 2009. Antalet arbetslösa i de fyra industriarbetarkassorna uppgick i augusti 2009 till 40 500.

Syftet med detta kapitel är att visa aktuella utvecklingstendenser när det gäller arbetsmarknaden för de anställda inom svensk industri. Utöver den kortsiktiga utvecklingen kommer även utvecklingen på lite längre sikt att presenteras. För att ge perspektiv på dagens situation kommer vi exempelvis att jämföra de aktuella händelserna med utvecklingen under krisåren i början av 1990-talet. Fokus är på industrin.

4.1 Fortfarande många varsel om uppsägning ... men är toppen passerad?

Försämringen av sysselsättningsläget inom industrin skedde mycket snabbt under hösten 2008. Diagram 4.1 visar antalet varslade om uppsägning i relation till antalet tillsvidareanställda under de senaste åren. Andelen varslade inom industrin började öka i september 2008. Under vardera oktober och november 2008 varslades omkring 2 procent av de tillsvidareanställda inom industrin, se den tjocka linjen i diagrammet.

Diagram 4.1 Antalet varslade i relation till antalet tillsvidareanställda, månadsdata 2007:1-2009:9

Källor: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen och SCB.

Anm. Data för september 2009 är vår bedömning baserad på varslen fram till 28 september.

Varselfrekvensen minskade under våren 2009. De senaste månaderna ligger varsselfrekvensen inom industrin på tal om cirka 0,5 procent varje månad. Detta kan innebära att varslen har passerat sin topp för denna konjunkturförsämring.

Inom övriga delar av svensk arbetsmarknad har varsselfrekvensen också ökat men är än så länge långt från nivåerna inom industrin. Om mönstret från 1990-talskrisen skulle återupprepas skulle det bara vara en tidsfråga innan varslen inom övriga delar av den svenska arbetsmarknaden kommer att börja öka på allvar, men ännu har det inte skett. Utvecklingen de senaste månaderna pekar snarast i motsatt riktning.

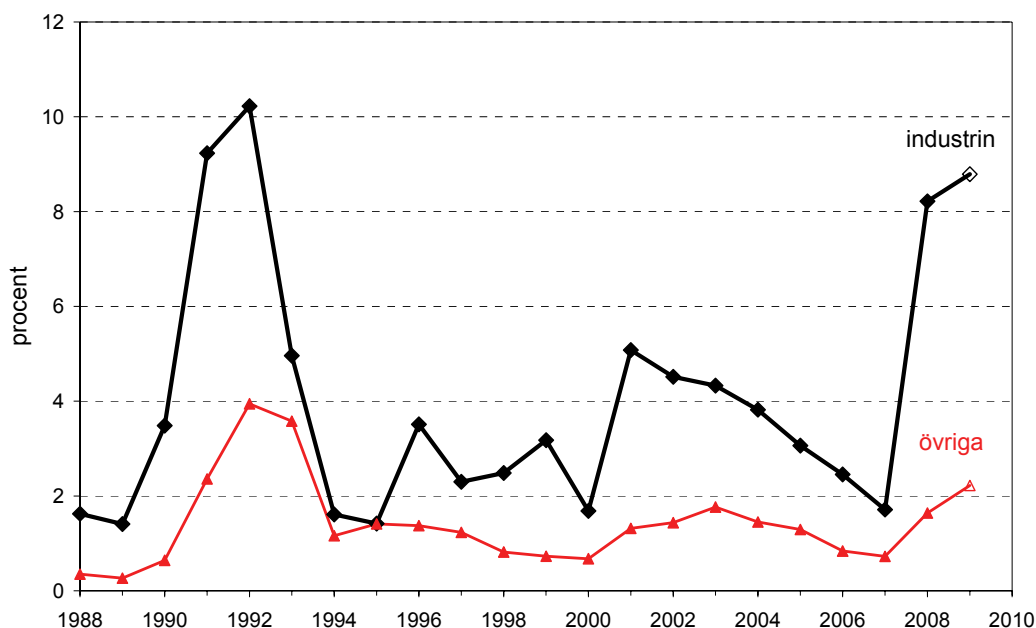
Hur allvarlig är den aktuella försämringen jämfört med tidigare ekonomiska kriser?

Diagram 4.2 visar antalet varslade i relation till antalet tillsvidareanställda under de senaste 20 åren. Under 2008 varslades drygt 8 procent av de tillsvidareanställda i svensk industri om uppsägning, se den tjocka linjen i diagrammet. Räknat för helår kommer siffran för 2009 troligen att hamna något högre trots nedgången de senaste månaderna.

Detta var en mycket stor ökning jämfört med de föregående åren. Inte sedan den ekonomiska krisen i början av 1990-talet har varslen varit så många. Under 1991 och 1992 varslades årligen cirka 10 procent av de industrisysselsatta om uppsägning.

Under 1990-talskrisen nådde varslen om uppsägning på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden sin topp under 1992 och 1993 vilket var senare än inom industrin. Under den innevarande nedgången har inte varslen på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden nått de nivåer som de gjorde under 1990-talskrisen, i vart fall inte ännu.

Diagram 4.2 Antalet varslade i relation till antalet tillsvidareanställda, årsdata 1988-2009

Källor: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen och SCB.
Anm. Data för 2009 är vår bedömning baserad på varslen hittills under året.

Det var tydligt att ökningen av varslen kom först i de internationellt konkurrensutsatta delarna av den svenska ekonomin. På motsvarande sätt minskade också varslen tidigare än i övriga delar av ekonomin.

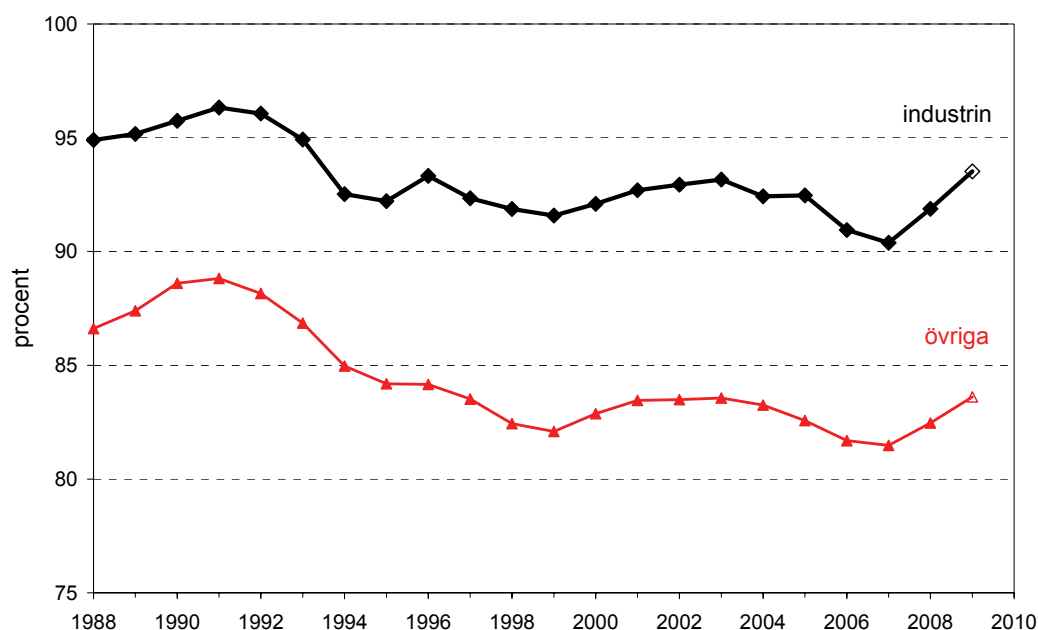
Generellt sett kan man också av diagrammet dra slutsatsen att andelen varslade inom övriga delar av den svenska arbetsmarknaden är lägre än inom industrin. Ett viktigt skäl till detta är att andelen tillsvidareanställda är betydligt högre inom industrin än på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden där olika slags visstidsanställningar är vanligare och blir allt vanligare.

Diagram 4.3 visar antalet tillsvidareanställda i relation till totala antalet anställda inom industrin och övriga delar av industrin. Under slutet av 1980-talet och början 1990-talet var cirka 95 procent av de industrianställda tillsvidareanställda. Sedan 1990-talskrisen har andelen varit 91-93 procent. Under de senaste krisåren har dock andelen stigit. Detta antyder att förhållandevis fler visstidsanställda än tillsvidareanställda har lämnat industrin i samband med personalneddragningarna.

Andelen tillsvidareanställda är betydligt lägre på övriga delar av svensk arbetsmarknad. Omkring 1990 låg den i området 86-88 procent för att sedan minska ner till nivåer kring 82-84 procent.

En möjlig förklaring till den stora skillnaden i andel mellan industrin och övriga delar av arbetsmarknaden skulle kunna vara att det inom industrin tydligare går att påvisa arbetsbrist, vilket därmed ger arbetsgivaren en grund för uppsägning. Det kan också vara så att man inom industrin upplever det som fördelaktigt med den stabila relation som en tillsvidareanställning ger.

Diagram 4.3 Antalet tillsvidareanställda i relation till totala antalet anställda, årsdata 1988-2009

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB.

Anm. Data för 2009 är vår bedömning baserad på utvecklingen hittills under året.

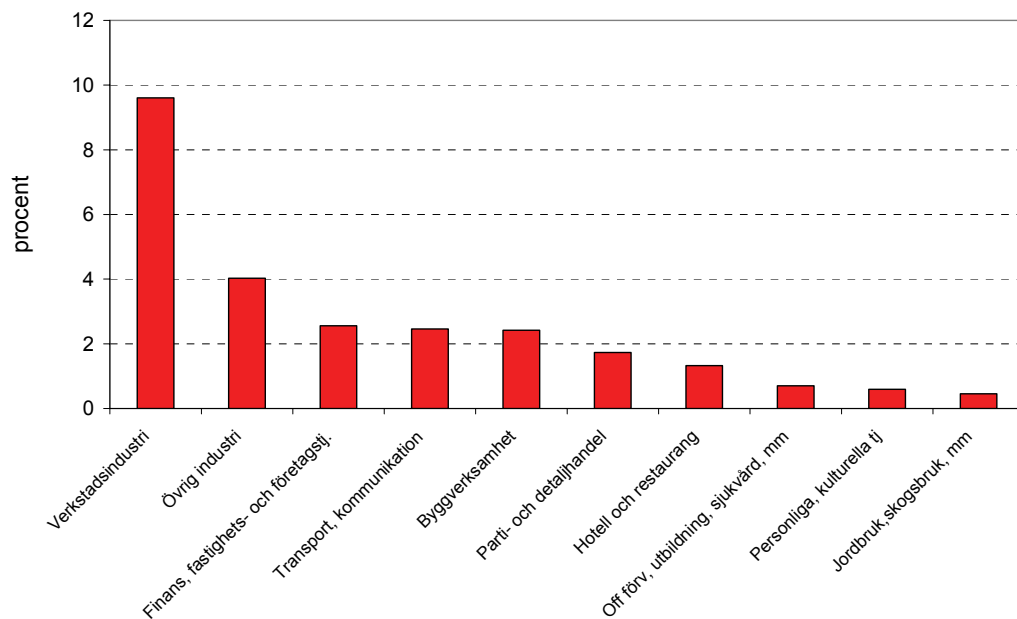
Detta skulle innebära att ett minskat personalbehov inom industrin leder till varsel och friställningar, ofta uppmärksammat i media. På övriga delar av arbetsmarknaden, med dess höga andel visstidsanställda, leder ett minskat personalbehov till att visstidsanställningar, som exempelvis vikariat, inte förnyas. Personalminskningar genomförda på detta sätt väcker sällan någon medial uppmärksamhet.

De följande två diagrammen visar hur antalet varsel i relation till antalet tillsvidareanställda under första halvåret 2009 varierar mellan olika branscher och olika län. Som framgår av Diagram 4.4 var det mycket stora variationer mellan branscher. Andelen som varslades om uppsägning var högst i verkstadsindustrin där drygt 9 procent av de tillsvidareanställda varslades under första halvåret 2009. Inom övrig industri låg motsvarande andel på cirka 4 procent. Det område där varselandelen var som lägst under 2008 var jord- och skogsbruk. Här varslades bara 0,5 procent av de tillsvidareanställda om uppsägning under första halvåret 2009.

Diagram 4.5 visar den länsvisa variationen i antalet varslade om uppsägning i relation till antalet tillsvidareanställda under första halvåret 2009. Västmanland är det län där varselandelen var som högst under detta halvår. Hela 3 procent av de tillsvidareanställda varslades om uppsägning under första halvåret 2009. Västmanland följs av Örebro och Västerbotten.

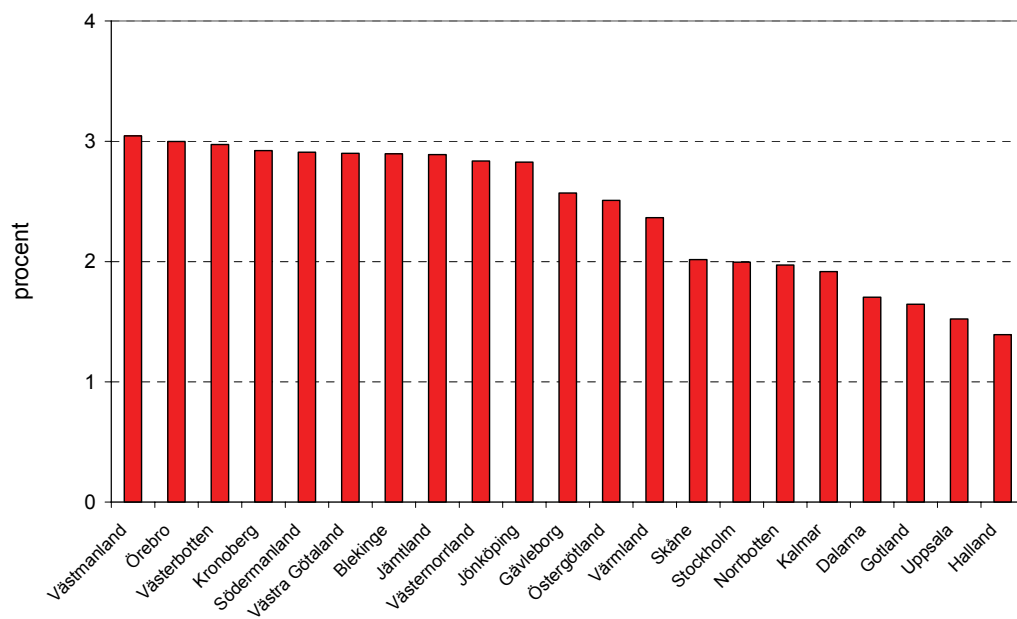
De län som hade de lägsta varselandelarna låg på nivåer om drygt 1,5 procent av de tillsvidareanställda varslade om uppsägning. Halland ligger lägst följt av Uppsala och Gotland. Skillnaderna mellan länen är mycket stora. Varselandelen i Västmanland är dubbelt så hög som den i Uppsala.

Diagram 4.4 Antalet varslade i relation till antalet tillsvidareanställda, första halvåret 2009, bransch

Källor: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen och SCB.

Diagram 4.5 Antalet varslade i relation till antalet tillsvidareanställda, första halvåret 2009, län

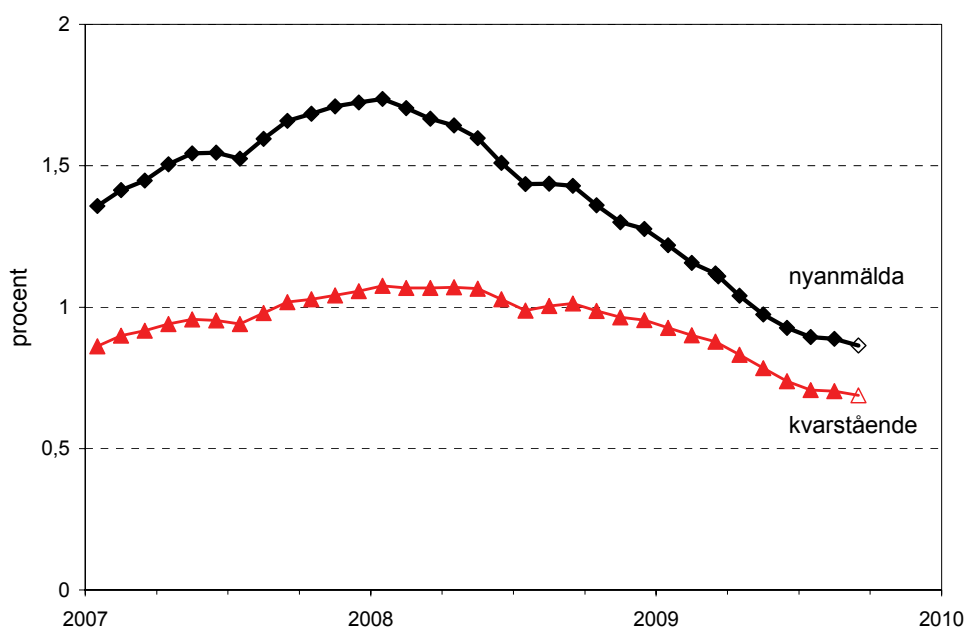
Källor: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen och SCB.

En intressant observation är att den aktuella regionala fördelningen inte följer det traditionella mönstret när det gäller arbetsmarknadsläge. Exempelvis brukar inte Jönköpings län tillhöra de mest drabbade och Gotland brukar inte höra till de minst drabbade. Men med tanke på att varslen har varit mest frekventa inom verkstadsindustrin är det aktuella regionala mönstret inte särskilt förvånande.

4.2 Färre lediga platser, minskad sysselsättning ... men nyanställningar trots allt

Samtidigt med de många varslen om uppsägningar finns det också fortfarande relativt många arbetsgivare som söker ny personal. Diagram 4.6 visar antalet nyanmälda platser till Arbetsförmedlingen och antalet vid Arbetsförmedlingen kvarstående platser vid månads slut under de senaste åren för hela ekonomin. Vi har tyvärr inte haft tillgång till information som gjort det möjligt att systematiskt särskilja lediga platser inom industrin från lediga platser på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden.

Diagram 4.6 Antalet nyanmälda och kvarstående lediga platser i relation till antalet anställda, månadsdata 2007:1-2009:9, glidande medelvärde

Källor: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen och SCB.

Anm. Medelvärdet är beräknat för de senaste tolv månaderna.

Data för september 2009 är vår bedömning baserad på platserna fram till 28 september.

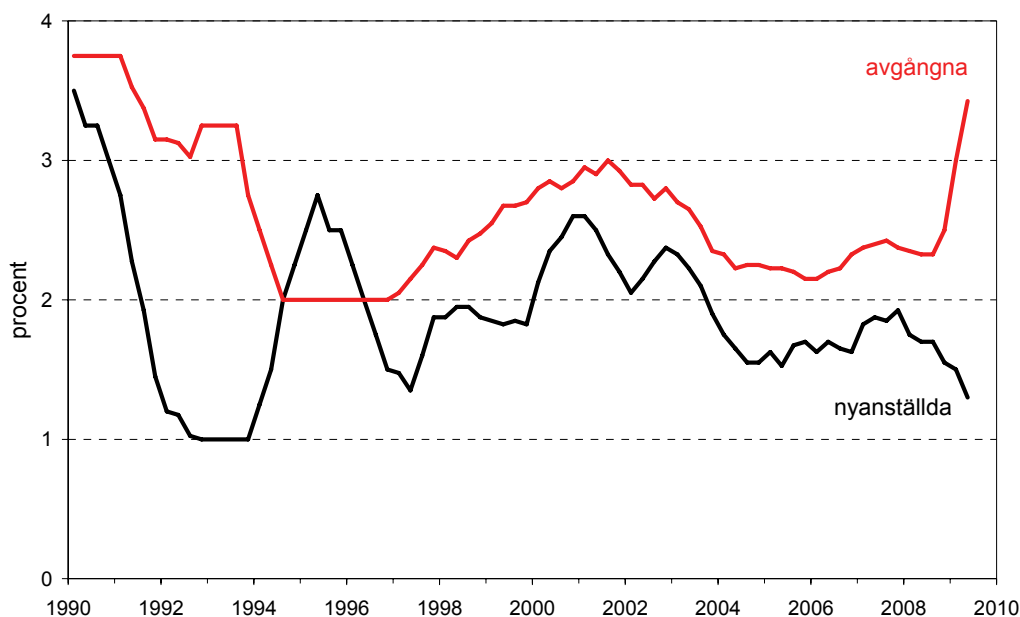
Av diagrammet framgår att antalet nyanmälda platser i relation till antalet anställda nådde en topp i början av 2008, se den tjocka linjen. Andelen nyanmälda platser var då 1,7 procent per månad. Men fortfarande i mitten av 2009 motsvarar antalet nyanmälda platser varje månad nära 1 procent av antalet anställda.

Antalet kvarstående platser i slutet av månaden har motsvarat drygt 1 procent av antalet anställda. Av diagrammet kan man också dra slutsatsen att nyanmälda platser besätts relativt

snabbt eftersom antalet kvarstående platser vid månadens slut är lägre än antalet nyanmälda under månaden.

Däremot finns det data över antalet som nyanställs tills vidare inom industrin. Diagram 4.7 redovisar antalet nyanställda och avgångna tillsvidareanställda i relation till det totala antalet tillsvidareanställda sedan 1990 för industrin.

Diagram 4.7 Antalet avgångna och nyanställda tillsvidareanställda i relation till totala antalet tillsvidareanställda inom industrin, kvartalsdata 1990:1-2009:2, glidande medelvärde

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB.
Anm. Medelvärdet är beräknat för de senaste fyra kvartalen.

Nyanställningsfrekvensen har ett mycket tydligt konjunkturmönster. Den har legat på motsvarande knappt 2 procent per kvartal under senare år. Under 2008 började den minska och denna minskning har fortsatt under första halvåret 2009. Det är också intressant att jämföra med nyanställningsfrekvensen under 1990-talskrisen. Från en nivå på 3,5 procent sjönk frekvensen ner till motsvarande 1 procent per kvartal under de värsta krisåren. Nu verkar vi vara på väg ner mot denna låga nivå.

Avgångsfrekvensen är generellt sett högre än nyanställningsfrekvensen. Detta återspeglar givetvis att industrisysselsättningen har minskat trendmässigt under de senaste decennierna. Denna frekvens påverkas av i vilken utsträckning varsel om uppsägning fullföljs. Tyvärr finns inga återkommande undersökningar av fullföljandegraden av varsel. Det är därför svårt att veta om och när de varsel vi har sett den senaste tiden fullföljs.

Avgångar kan vara ofrivilliga, t ex i samband med friställningar. Men de kan också vara frivilliga. Det är intressant att notera att avgångsfrekvensen minskade under 1990-talskrisen. Varsel och friställningar ledde till en ökning av de ofrivilliga avgångarna. Samtidigt minskade de frivilliga avgångarna mer än vad de ofrivilliga avgångarna ökade. Detta kan ha berott på att det fanns färre arbeten att byta till men också en ökad oro att exempelvis byta en lång

anställningstid mot en kort sådan. Diagrammet visar också att personalomsättningen gick ner under 1990-talskrisen.

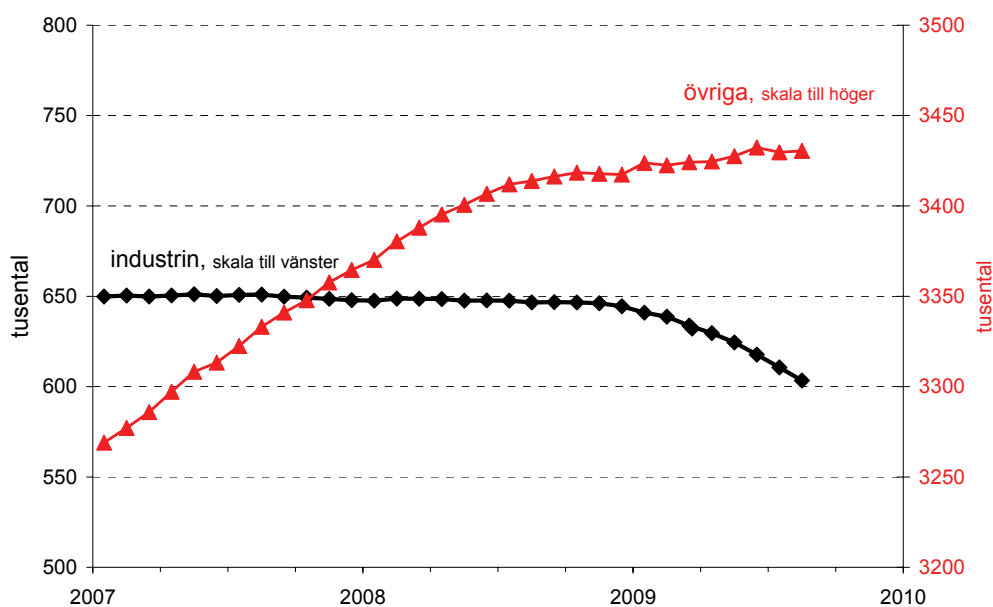
Under 2006-2008 ökade avgångsfrekvensen något. Från sista kvartalet 2008 har det skett en kraftig ökning av denna frekvens. Den minskning av avgångarna som skedde under 1990-talskrisen har med andra ord, i vilket fall inte ännu, återupprepats.

Vid ofrivilliga avgångar har de omställningsförsäkringar som finns på den svenska arbetsmarknaden som resultat av avtal mellan arbetsmarknadsparterna stor betydelse. För tjänstemän inom den privata sektorn handlar det om TRR Trygghetsrådet och för arbetare inom privat sektor är motsvarigheten Trygghetsfonden TSL. Omställningsförsäkringarna har två delar: omställningsstöd och avgångsersättning/avgångsbidrag.

Under vart och ett av de tre första kvartalen 2008 tillkom cirka 5 500 uppsagda till omställningsförsäkringarna. Det sista kvartalet 2008 steg detta antal till nära 21 000 uppsagda. Motsvarande siffror för de första och andra kvartalen 2009 är 32 000 respektive 29 000 uppsagda.

Hur har då kombinationen av nyanställningar och avgångar påverkat sysselsättningen inom industrin? Diagram 4.8 visar den säsongrensade utvecklingen av antalet anställda inom industrin. Som framgår av diagrammet låg trenden för antalet anställda inom industrin stabilt på cirka 650 000 under 2007 och 2008, se skalan till vänster i diagrammet. Fram till augusti 2009 har trenden varit att antalet industrianställda minskat med cirka 43 000.

Diagram 4.8 Antalet anställda, månadsdata 2007:1-2009:8, tusental, glidande medelvärde

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB.
Anm. Medelvärdet är beräknat för de senaste tolv månaderna.

På övriga delar av den svenska arbetsmarknaden ökade antalet anställda med cirka 100 000 under 2007. Under första halvåret 2008 fortsatte ökningen i samma takt till en nivå om drygt 3,4 miljoner anställda, se den högra skalan i diagrammet. Den trendmässiga ökningen av

antalet anställda bröts dock under andra halvåret 2008. Trenden för antalet anställda på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden har under de senaste tolv månaderna varit en ökning med cirka 17 000 anställda.

Antalet arbetade timmar inom industrin har dock minskat mer än antalet anställda. Som framgår av tabell 4.1 var antalet arbetade timmar i augusti 2009 nära tio procent lägre än samma månad året före. Antalet arbetade timmar per anställd hade under samma period därför minskat med drygt tre procent. Under 2008 minskade antalet arbetade timmar något, främst som resultat av färre anställda medan ökningen 2007 främst var resultat av fler timmar per anställd.

Tabell 4.1 Arbetade timmar, anställda och timmar per anställd, årsdata 2007-2009, årlig procentuell förändring

	2007	2008	augusti 2009
<i>industrin:</i>			
arbetade timmar	0.8	-0.6	-9.6
antal anställda	0.1	-0.5	-6.7
timmar per anställd	0.7	-0.1	-3.1
<i>övriga:</i>			
arbetade timmar	4.1	2.2	-0.3
antal anställda	3.2	1.6	0.5
timmar per anställd	0.9	0.6	-0.8

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB.

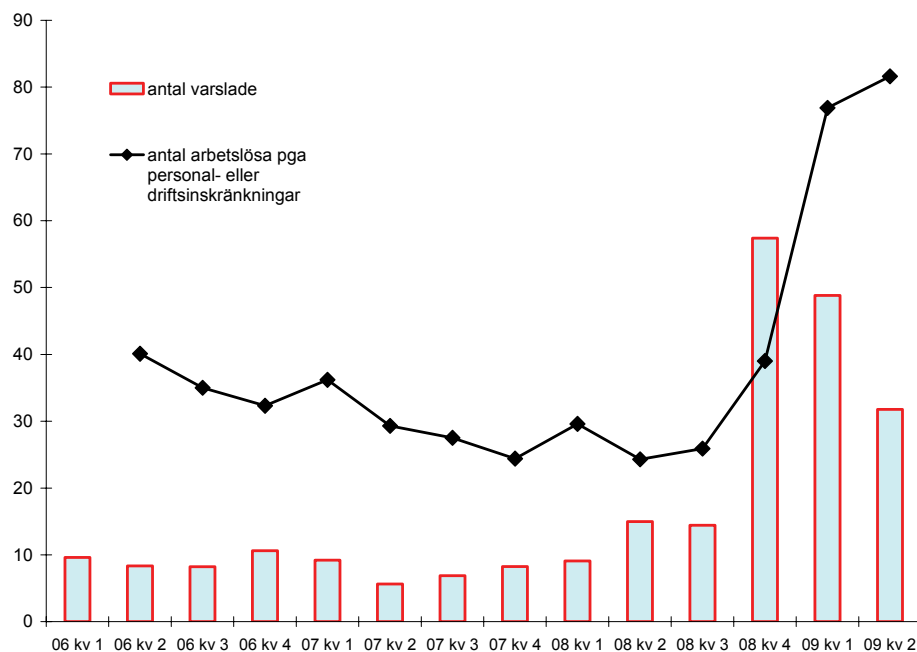
Även på de övriga delarna av den svenska arbetsmarknaden har antalet arbetade timmar minskat under de senaste tolv månaderna även om det är marginellt. Samtidigt har antalet anställda ökat något. Sammantaget har detta inneburit att antalet timmar per anställd har minskat även inom dessa sektorer.

4.3 Arbetslösheten har ökat ... för vissa

Arbetskraftsundersökningarna har viss information om dem som blivit arbetslösa på grund av personal- och driftsinskränkningar. Av diagram 4.9 framgår att antalet personer som var arbetslösa av detta skäl sjönk nära nog trendmässigt fram till tredje kvartalet 2008. Därefter sker ett trendbrott och under fjärde kvartalet 2008 steg antalet arbetslösa efter personal- och driftsinskränkningar kraftigt. Denna utveckling har förstärkts under de två första kvartalen 2009.

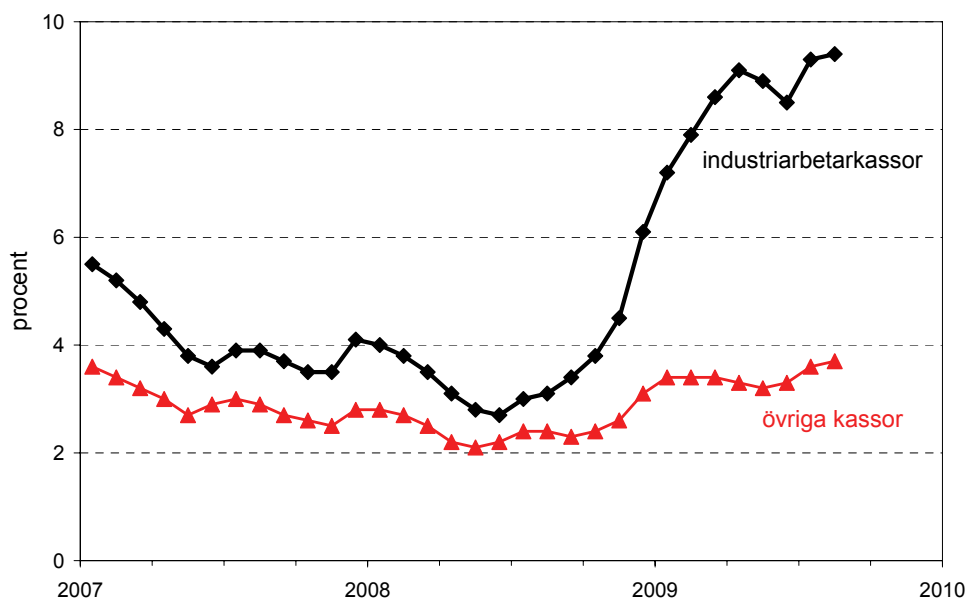
Arbetslösheten kan ha ökat av två olika skäl. Dels kan inflödet till arbetslöshet ha ökat, dels kan utflödet ur arbetslöshet ha minskat med längre arbetslöshetstider som följd. Antalet varsel kan ge en indikation om vad som kan komma att ske med inflödet till arbetslöshet. Som framgår av diagrammet föregicks arbetslöshetsökningen under det fjärde kvartalet av varselökningar de två föregående kvartalen. Den kraftiga ökningen av arbetslösheten på grund av personal- och driftsinskränkningar hittills under 2009 visar att detta verkar vara ett stabilt samband.

Diagram 4.9 Antal varslade och antalet arbetslösa pga personal- och driftsinskränkningar, kvartalsdata 2006:1-2009:2, tusental

Källor: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen och SCB.

Diagram 4.10 Andelen arbetslösa kassamedlemmar, månadsdata 2007:1-2009:8

Källa: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen.

Hur ser det då ut inom industrin? Här kan information om antalet arbetslösa kassamedlemmar ge en viss vägledning om vad som har hänt för dem som har lämnat tillsvidareanställningar inom industrin. Ett problem är att det visserligen finns arbetslöshetskassor som har sina medlemmar inom industrin. Men detta gäller enbart industriarbetare. De naturliga arbetslöshetskassorna för industritjänstemän har medlemmar inom många olika branscher.

Diagram 4.10 visar hur andelen arbetslösa kassamedlemmar har utvecklats de senaste åren, dels inom industrikassorna¹⁸, dels inom övriga kassor. Som framgår av diagrammet har andelen arbetslösa medlemmar i industrikassorna ökat snabbt de senaste månaderna. I juli 2009 var drygt 9 procent av medlemmarna i industrikassorna arbetslösa. Någon motsvarande dramatisk ökning har ännu inte skett för medlemmarna i övriga kassor. Under de senaste åren har arbetslösheten i dessa kassor varierat kring 3 procent, under 2009 har andelen varit drygt 3 procent.

4.4 Avslutande synpunkter

Sammanfattningsvis har arbetsmarknadsläget för de anställda inom industrins försämrats tidigare, snabbare och kraftigare under den senaste tiden än på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden. Detta är ett uttryck för att industrin är betydligt mer internationellt konkurrensutsatt än övriga branscher. Varsel om uppsägningar är mer frekventa inom industrin eftersom man där har en högre andel av de anställda som är tillsvidaranställda.

Den nedåtgående process som arbetsmarknaden nu är inne i har tre faser. Den första började med den kraftiga ökningen av varsel. Nu verkar toppen för vågen av varsel vara passerad. I den andra fasen har ett antal varsel verkställts och friställningarna har börjat öka. En del av de friställda har omgående funnit nya arbeten. Andra möter större problem på arbetsmarknaden och i en tredje fas har arbetslösheten börjat stiga.

Samtidigt är det viktigt att notera att lediga platser anmäls och nyanställningar sker även under lågkonjunkturer och ekonomiska kriser. Visserligen går personalomsättningen ner och flöden på arbetsmarknaden minskar. Men detta innebär inte att all matchning mellan lediga arbeten och arbetssökande helt upphör.

¹⁸ Följande arbetslöshetskassor: GS, IF Metalls, Livsmedelsarbetarnas och Pappersindustriarbetarnas.

5 Förändrade förutsättningar för industrins konkurrenskraft

Innan vi går in på hur lång- och kortsiktig konkurrenskraft utvecklats redogör vi för några av de strukturella förändringar som kan förväntas påverka förutsättningarna för svensk industri. Under det senaste året har den djupa lågkonjunkturen sammanfallit med ett betydande strukturellt omvandlingstryck som varit särskilt påtagligt inom vissa branscher, t ex fordonsindustri. Det är också inom industrin som de största nerdragningarna i sysselsättning och produktion har ägt rum, se kapitel 3. Under en lågkonjunktur rationaliseras och omorganiserar industriella verksamheter. Leverantörsstrukturer ses över, möjligheter till ökad kapitalintensitet prövas och kostnadslägen i olika regioner och länder ställs mot varandra.

Den accelererande globaliseringen fram till mitten av 2008 och den tilltagande integreringen av länder som tidigare stått utanför marknadsekonomi, har lett till en intensifierad konkurrens som omfattar allt fler dimensioner; kostnader, kapital och kompetens. Sedan drygt ett år tillbaka har visserligen globaliseringen mattats avsevärt, men det finns all anledning att tro att särskilt utrikeshandel och gränsöverskridande investeringar, men också migration, så småningom återigen ökar.

För att förstå det strukturella omvandlingstryck och den intensifierade konkurrens som förväntas de kommande åren är vi mer intresserade av trendmässiga förändringar än av utvecklingen under de allra senaste månaderna. I möjligaste mån används naturligtvis senast tillgänglig statistik, men aktuella data saknas dessvärre många gånger. Det är dock ett större bekymmer för konjunkturella bedömningar än vid en analys av strukturella förändringar.

5.1 Strukturella förändringar

Den globala bilden

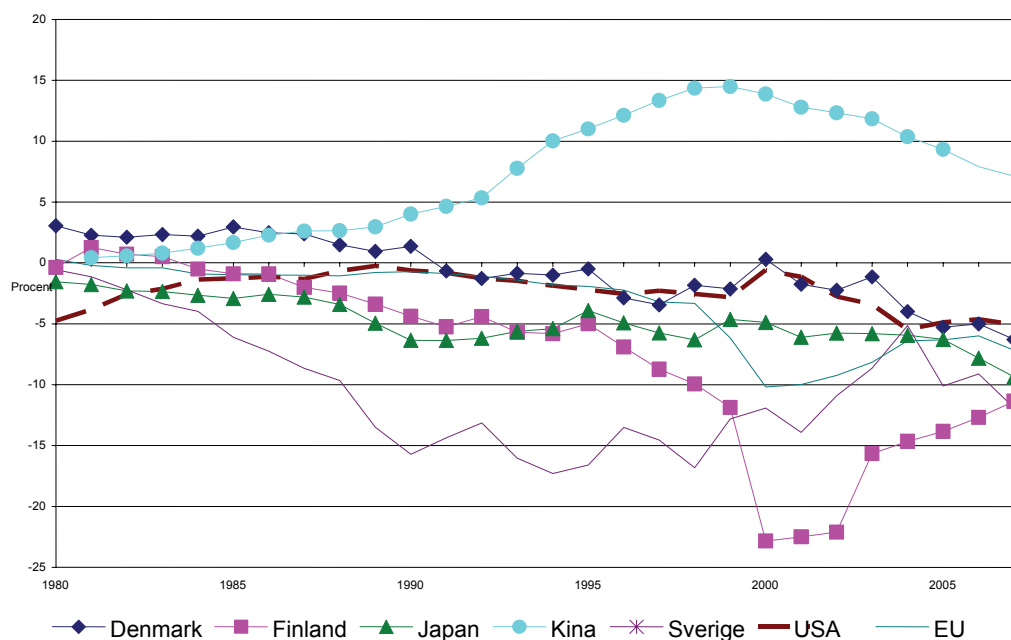
Som visats i tidigare rapporter från Industrins Ekonomiska Råd (IER) och helt nyligen i Globaliseringsrådets kanslirapport har utrikeshandelns och utlandsinvesteringarnas volymtillväxt varit påtagligt starkare under de senaste 10 till 20 åren jämfört mer årtiondena innan.¹⁹ Bakom denna utveckling ligger såväl handelsliberaliseringar som avregleringar av nationella och internationella konkurrenshinder. Resultatet är en mer djupgående specialisering i produktionen. Länder och företag emellan har specialiseringen blivit allt mer vertikal, dvs komparativa fördelar utvecklas inom vissa led i förädlingsvärdekedjan. Inom dessa segment utvecklas ofta starka produktionsmiljöer, agglomerationer eller kluster, till vilka inhemska och utländska tillverkare lokaliserar sig. Tendensen mot vertikal specialisering förklarar troligen det dramatiska fallet i internationell handel som inleddes under senare hälften av 2008; faller efterfrågan bort i ett led påverkar det också efterfrågan i andra led.

Mindre länder som Sverige är i regel öppnare och mer beroende av internationell handel än större ekonomier. Därför brukar också ett fall i utrikeshandeln slå hårdare mot små länder. I absoluta tal domineras dock världshandeln av de större länderna. Japan, Kina, Tyskland och USA är de största varuexportörerna.

¹⁹ Se Braunerhjelm, von Greiff och Svaleryd, 2009, *Utvecklingskraft och omställningsförmåga*, www.regeringen.se/globaliseringsradet samt IER, 2006, *Globaliseringen och den svenska industrin*.

Globalt har utlandsinvesteringarna under lång tid ökat betydligt snabbare än den internationella handeln. För Sveriges vidkommande har de stora utflödena under 1980- och 1990-talen av investeringarna allt mer utjämnats i takt med att de ingående flödena ökat. Fortfarande är dock stocken av utgående investeringar betydligt större än ingående investeringar (diagram 5.1). Som framgår av diagrammet är Kina den stora mottagaren av utlandsinvesteringar. Kapitalet har således delvis omfördelats från traditionella industriländer till Kina och andra framväxande industrinationer.

Diagram 5.1 Netto direktinvesteringar, stocken som andel av BNP, 1981-2007

Källa: UNCTAD, World Investment Report.

Slutligen kan nämnas att också arbetskraften blivit allt mer konkurrensutsatt. Migrationen har ökat om än i betydligt blygsammare takt än utrikeshandel och utlandsinvesteringar. Enligt Internationella valutafonden fyrdubblades den andel av det globala arbetskraftsutbudet som var utsatt för internationell konkurrens mellan 1985 och 2005, en utveckling som förväntas fortsätta åtminstone fram till åtminstone 2030.²⁰

För svenskt vidkommande innebär dessa strukturförändringar att produktionen inlemmas i allt mer globalt organiserade produktionssystemen. Ett mått på detta är att vid en produktionsökning i Sverige kommer en större andel av inköpen riktas mot andra länder, importen stiger och spridningseffekterna till den svenska ekonomin minskar. Det återspeglas i att de sk produktionsmultiplikatorerna är betydligt större när hela ekonomin – inklusive importen – tas med i analysen jämfört med när enbart effekterna på den inhemska ekonomin beaktas. Skillnaden är ett uttryck för det ”importläckage” som finns i olika sektorer. Om importläckaget ökar tyder det på att produktionen sker i mer internationellt eller globalt integrerade system. Av tabell 5.1 framgår att multiplikatorn är klart störst för industrin. Som

²⁰ Se IMF, 2007, *Stability Report* och Bjorvatn, Oftedal och Norman, 2009, *On the Road to Samarkand*, underlagsrapport till Globaliseringsrådet (www.regeringen.se/globaliseringsradet).

framgår har också en betydande förändring ägt rum mellan 1995 och 2005 vilket speglar utvecklingen mot mer globalt fragmenterade men integrerade produktionskedjor.²¹

Tabell 5.1 Produktionsmultiplikatorer fördelade på sektorer, effekter på enbart inhemsk ekonomi respektive totalt inklusive import av insatsvaror- och tjänster

	Samtliga sektorer		Industri		Privata tjänster	
	Inhemsk	Total	Inhemsk	Total	Inhemsk	Total
1995	1,61	2,03	1,74	2,50	1,59	1,85
2000	1,60	2,12	1,69	2,60	1,61	1,97
2005	1,59	2,13	1,68	2,67	1,60	1,99

Källa: Daniel Lind, underlag till Globaliseringsrådet, 2009.

Svensk industri i ett globalt strukturomvandlingsskede

De globala strukturförändringar som diskuterats ovan påverkar – tillsammans med andra krafter – svensk industri på en rad olika sätt varav vissa är förhållandevis enkla att kvantifiera medan andra är mer svåra att bedöma. Industrin har dock under lång tid verkat i en miljö präglad av hård internationell konkurrens och större delen av omvandlingstrycket bedöms komma utifrån.

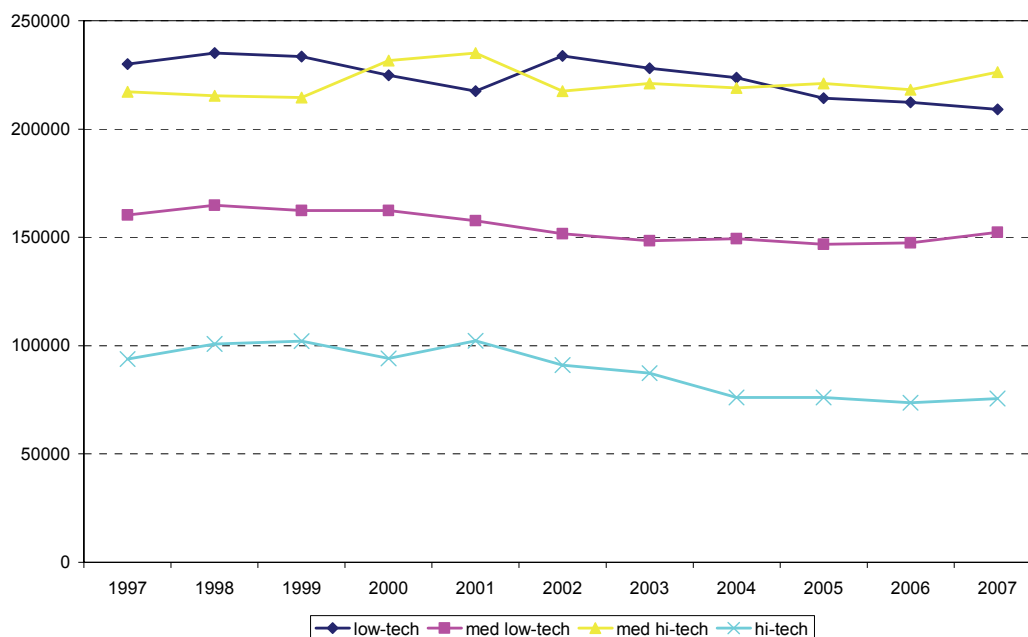
Frågan är hur dessa förändringar har – och kan förväntas – påverka industri och sysselsättning? Sett i ett längre perspektiv har sysselsättningsutvecklingen i privat näringsliv varit praktiskt taget oförändrad sedan åtminstone 1960. Den minskade fram till senare hälften av 1990-talet, med ett rejält tapp under 1991-1992, för att därefter sakta närma sig 1960-talets nivå. Under en stor del av perioden var sysselsättningsökningarna koncentrerade till den offentliga sektorn, en expansion som dock bröts i slutet av 1980-talet. Samtidigt har befolkningen, liksom den andel som befinner sig i arbetsför ålder, ökat.

I takt med att den internationella konkurrensen tilltagit inom särskilt låg- och mellanteknologisk produktion förefaller det rimligt att svensk industri specialiserats i mer avancerad industriproduktion. Det är inom dessa segment Sveriges komparativa fördelar förväntas vara starkast och också sammanfalla med höga förädlingsvärden och god löneutbetalningsförmåga. Baserat på OECDs klassificering av industri på olika teknologiintensiteter kan dock konstateras att kategorin högteknologisk produktion är den som har minskat mest (mätt i antal sysselsatta) följt av lågteknologisk (diagram 5.2). Också mellanlågteknologisk produktion har fallit något medan mellanhögteknologisk produktion har varit förhållandevis oförändrad under perioden.

Sysselsättningsstatistiken visar således ingen förskjutning mot mer avancerad industriproduktion. Samtidigt är det svårt att rättvisande klassificera grad av kunskapsintensitet i produktionen baserad på OECDs teknologikriterier. Också marknadsföring och kunskap att bygga upp starka varumärken är kriterier på kunskapsintensitet som inte ryms i OECDs definitioner. Den struktur och de förändringar som visades ovan avseende industrisysselsättningens fördelning på olika teknologiintensiva segment återspeglas till viss del i exportens sammansättning.

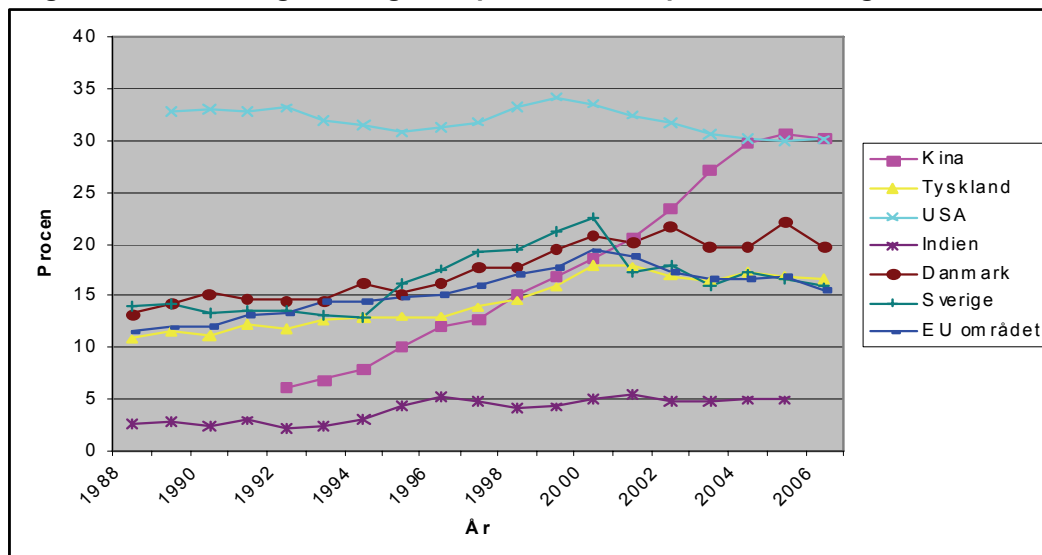
²¹ Enligt Lind uppgår den totala industrisysselsättningen – inklusive industrinära tjänster – till 1 050 000 personer 2005, en nivå som varit ungefär oförändrad sedan 1995. För en definition och noggrann beskrivning av dessa multiplikatorer, se Daniel Linds inlägga till Globaliseringsrådet, 2009. Det är anmärkningsvärt att i hela 44 av de 51 branscher som det finns input-output data för har ”läckaget” ökat.

Diagram 5.2 Antal anställda i tillverkningsindustri, 1997-2007, fördelad på teknikintensitet enligt OECD²²

Källa: SCB.

Diagram 5.3 Andel högteknologisk export av total export, tillverkningsindustri, 1988-2007

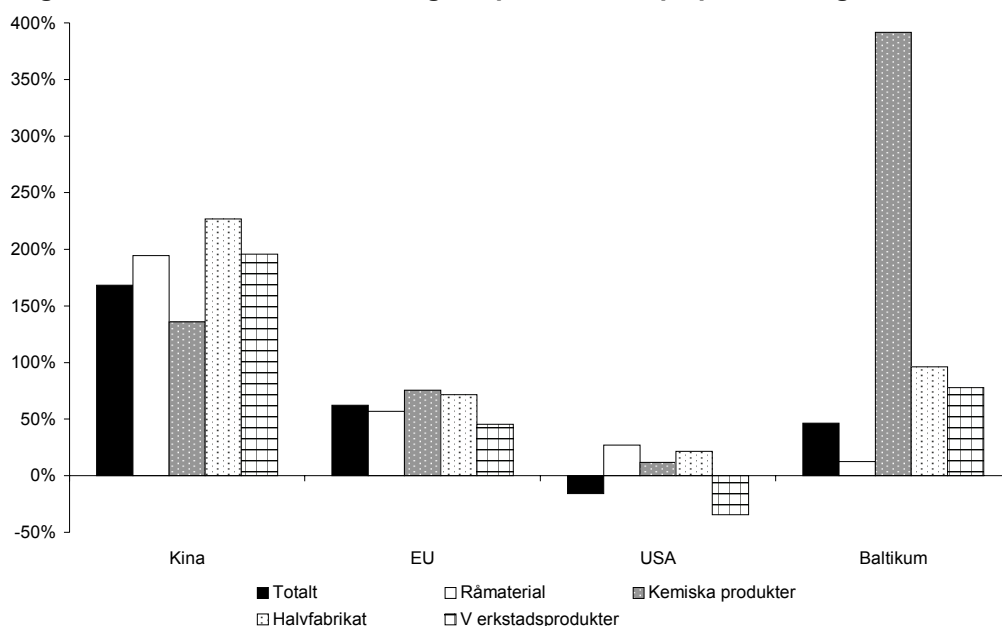
Källa: WDI online 2009.

²² OECD delar in industrin i fyra klasser: Högteknologisk industri är flygplans-, kontorsmaskins-, elektronik, läkemedels- och instrumentindustrierna. Mellanhögteknologisk utgörs av fordons-, annan fordons-, maskin- samt delar av kemiindustrierna. Mellanlågteknologisk består av metallvaru-, plast-, raffinaderi-, varvs- och övrig tillverkningsindustri. Lågteknologisk definieras som livsmedels-, pappers-, konfektions- och möbelindustrierna. En omklassificering skedde mellan 2003 och 2004 vad gäller hög- och mellanhögteknologisk industri. I diagrammet har korrigerats för detta för att göra serierna jämförbara över tid.

Som framgår av diagram 5.3 har andelen högteknologisk export av total export minskat. Detta förklaras bl a att exporten av elektroniska produkter minskade efter IT-kraschen i början av 2000-talet men också av en stark efterfrågan på basindustrins produkter. Sverige ligger ungefär på EU-snittet när det gäller andel högteknologisk export.

Beträffande importen är ökningen från de nya industriländerna – i diagram 5.4 representerat av Kina och de baltiska staterna – betydande. Givet att merparten av Sveriges import kommer från EU och USA torde det innebära att andelen import från Kina och de baltiska staterna har ökat under 2000-talet. Importkonkurrensen för svenska tillverkare har således ytterligare intensifierats, särskilt från Kina men också vad gäller vissa produktslag från Baltikum.²³

Diagram 5.4 Procentuell förändring i import fördelat på produktslag, 2001 till 2008

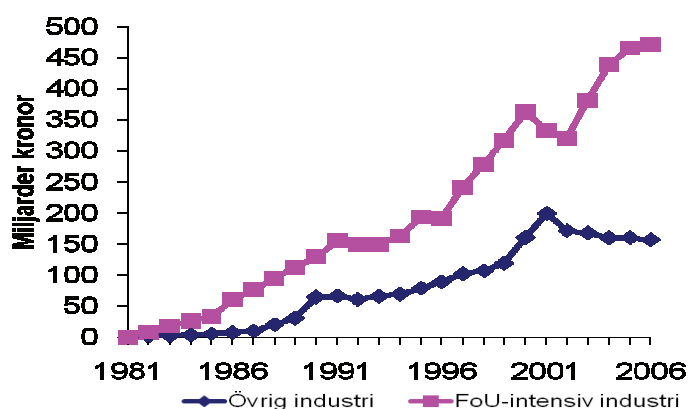
Anm: Preliminära siffror för 2008.

Källa: Exportrådets Internetdatabas (2009).

Slutligen något om strukturen på de svenska utlandsinvesteringarna. Som visas i diagram 5.5 dominerar dessa av FoU-intensiv industri. Uppdelningen är visserligen förhållandevis grov men överensstämmer med studier från en rad andra länder.

²³ Ett alternativt mått på detta är grad av *offshoring* inom svensk industri. Som visas av Ekholm, 2008, *Globaliseringens drivkrafter och samhällsekonomiska konsekvenser*, Underlagsrapport 9 till Globaliseringsrådet, (www.regeringen.se/globaliseringsradet) är nivåerna tämligen låga men förändringen betydande och särskilt för svenska industriföretag som sysselsätter en stor andel lågutbildad arbetskraft.

Diagram 5.5 Ackumulerade svenska direktinvesteringar i hög- respektive lågteknologiska industrier 1982 – 2006, i 2006 års priser²⁴

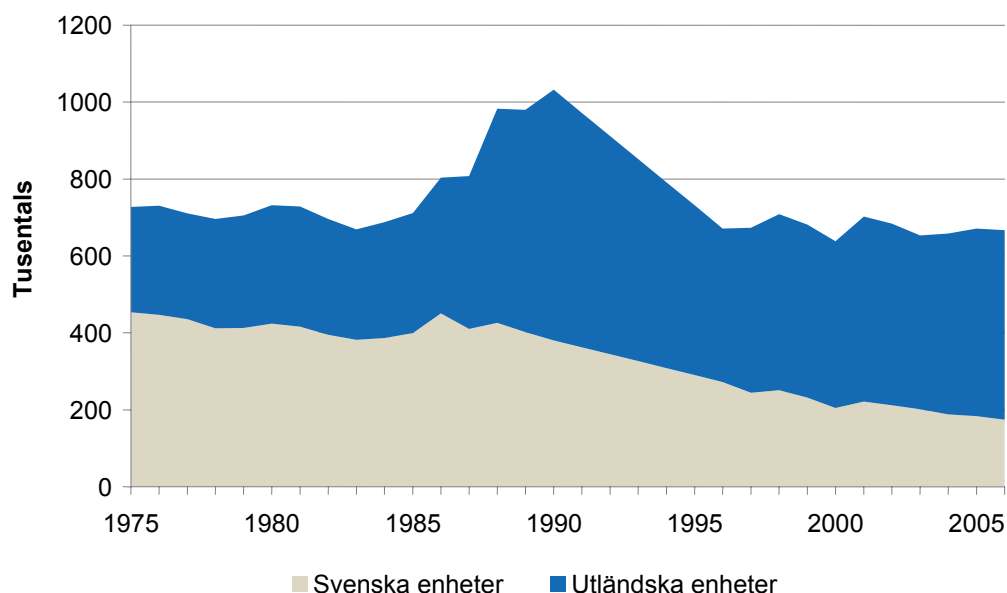

Källa: Riksbanken och SCB.

Industrins organisation och storleksfördelning

Svensk industri domineras fortfarande av storföretag. Produktionens organisation har genomgått stora förändringar under de senaste decennierna, präglad av en tilltagande specialisering och nätverksstrukturer samtidigt som den genomsnittliga företagsstorleken har minskat.²⁵ Regionalt specialiserade industrimiljöer har vuxit fram, s k kluster.

Diagram 5.6 Sysselsättning i de 30 största företagen fördelat på svenska och utländska enheter, tillverkningsindustri, 1975-2006

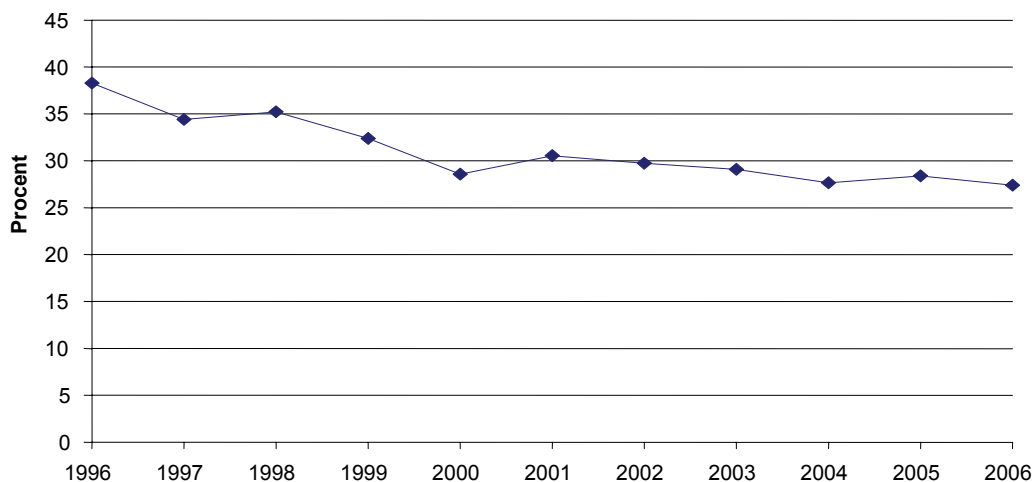
Källa: Braunerhjelm och Halldin, 2008, *The role of large companies in the Swedish economy 1975-2006*, uppsats, KTH.

²⁴ FoU-intensiv industri är här definierad som kemisk industri och verkstadsindustri.

²⁵ Se Audretsch och Thurik, 2001, "Linking Entrepreneurship to Growth", *OECD Science, Technology and Industry Working Papers 2001/2*, OECD Publishing, Paris.

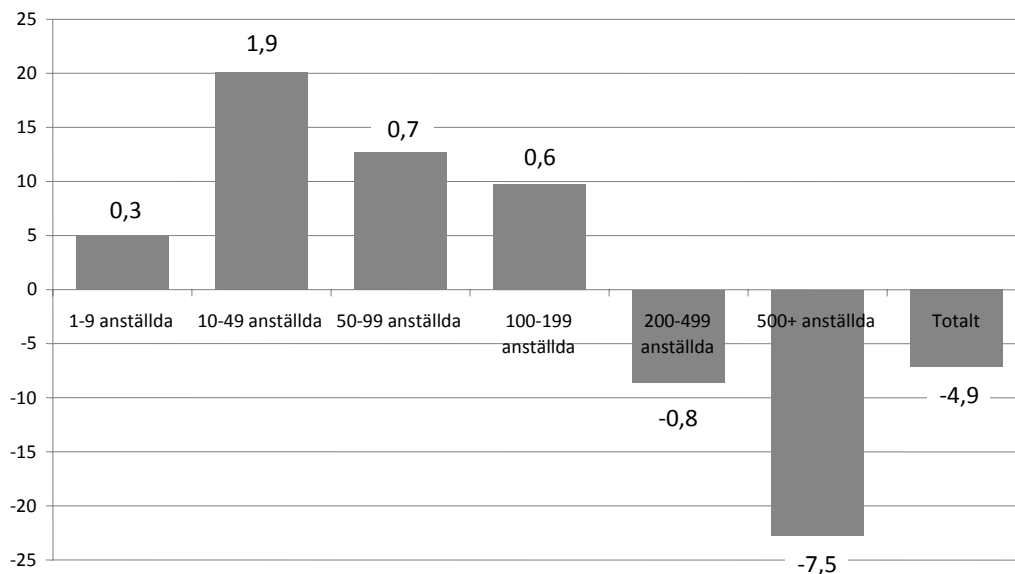
I de 30 största företagen i tillverkningsindustrin har antalet anställda praktiskt taget varit oförändrad sedan 1975, men andelen sysselsatta i storföretagens svenska enheter har minskat drastiskt (diagram 5.6). Utvecklingen speglar den tilltagande globaliseringen. Trots detta svarar de 30 största företagen för drygt 25 procent av tillverkningsindustrins sysselsättning (diagram 5.7). Storföretagen är således synnerligen viktiga aktörer med sina breda kontaktytor mot svenska och utländska marknader. De har sedan länge upparbetat en betydande kompetens vad gäller integrerad och internationellt spridd produktion och försäljning

Diagram 5.7 De 30 största företagens andel av total sysselsättning i Sverige, tillverkningsindustri, 1996-2006

Källa: Braunerhjelm och Halldin, 2008, *The role of large companies in the Swedish economy 1975-2006*, uppsats, KTH.

Diagram 5.8 Förändring antal anställda i tillverkningsindustrin 1993-2007, fördelat på sex storleksklasser

Källa: SCB

Anm: Siffran på respektive stapel anger förändringen i 10 000-tal, procentuell förändring anges på den lodräta axeln.

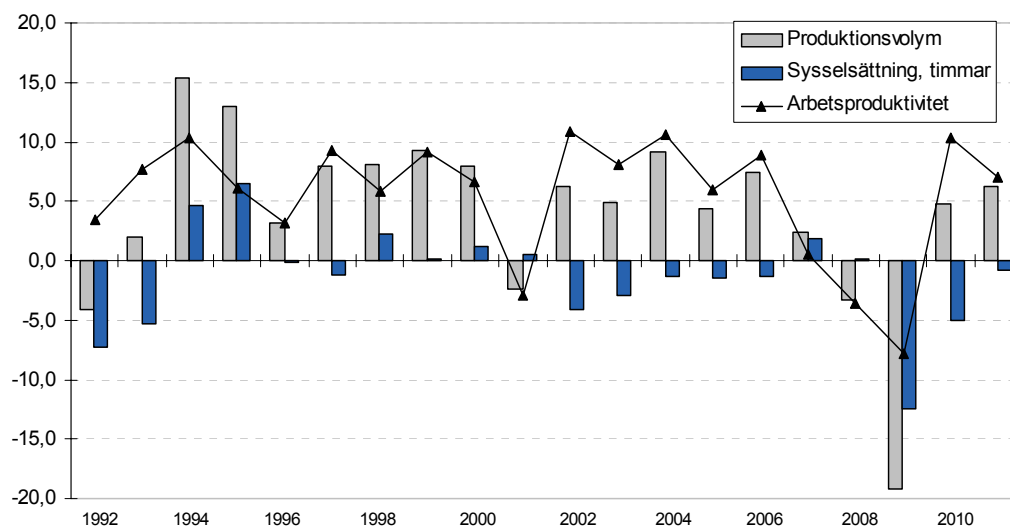
Storföretagen dominerar svensk industri men är inga sysselsättningsmotorer. Tidigare forskning visar också att lönenivåer i genomsnitt är högre i de större företagen, även om branschvisa skillnader naturligtvis förekommer. Ökningen i industrisysselsättningen kan istället framför allt hänföras de mindre företagen där också omvandlings- och konkurrenstryck utifrån kan förväntas vara störst (diagram 5.8).²⁶ Ur ett sysselsättningsperspektiv är det följaktligen viktigt att lönenivåer ligger i linje med produktivitet och löneutbetalningsförmåga som förekommer i olika branscher och i olika storlekskategorier.

5.2 Konkurrenskraft i det korta perspektivet

Produktivitetsutvecklingen i svensk industri

Arbetsproduktivitetstillväxten har fallit tillbaka kraftigt. Efter att ha varit relativt hög 2002 till 2006 ligger den avsevärt nu lägre än vid krisen i 1990-talets början (diagram 5.9). Särskilt inom industrin har nedgången varit påtaglig under 2008 och 2009. Under de närmaste åren framåt kan dock produktiviteten förväntas vända uppåt, enligt ett mönster som påminner om utvecklingen under krisen på 1990-talets början. I en konjunkturedgång dröjer det innan företagen friställer arbetskraft vilket dra ner produktiviteten. Dessutom höjs den genomsnittliga produktiviteten när det de mest lågproduktiva enheterna slås ut under nedgångsfasen.

Diagram 5.9 Utveckling av produktion, produktivitet och sysselsättning inom industrin
Årlig procentuell volymförändring

Källa: SCB och KI 2009.

En sådan utslagning riskerar bli förhållandevis omfattande om arbetskraftskostnaderna överstiger produktivitetsökningarna. Innan arbetsmarknaden återhämtar sig kan det ta åtskillig tid. Efter t ex nedgången i början av 2000-talet dröjde det ända till 2007 innan vändningen kom på allvar på arbetsmarknaden (diagram 5.9). Att döma av tidigare kriser och

²⁶ Den dynamik som redovisas i tabellen avser nettoförändringar under perioden. I sysselsättningsförändringarna ingår tillkomst och nedläggning av företag, ökning och nerdragningar i befintliga företag samt outsourcing från större företag.

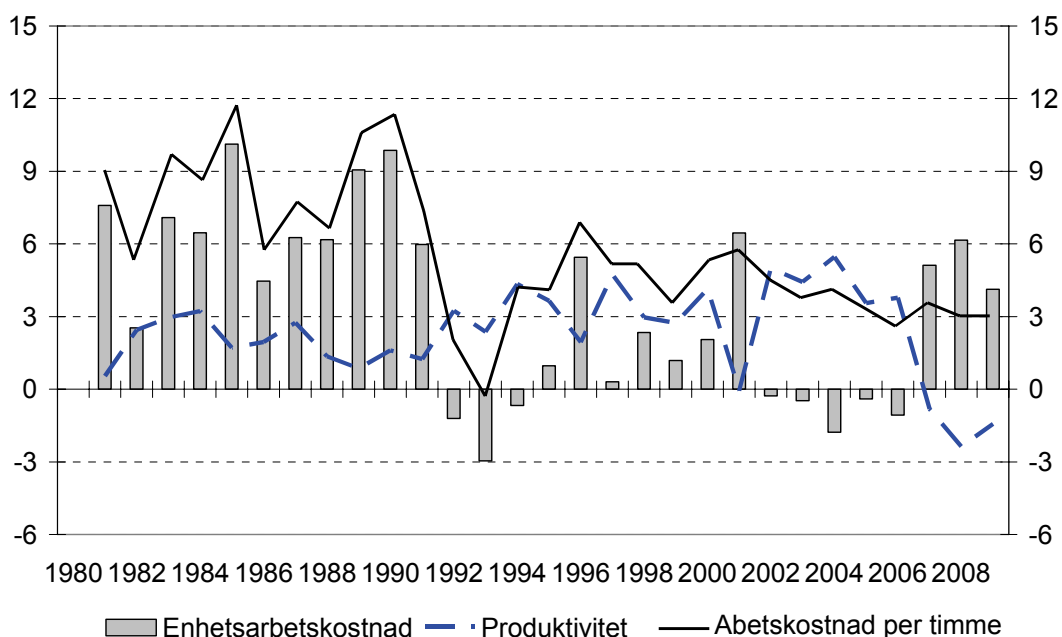
återhämtning på arbetsmarknaden kommer sannolikt diskussionen om *jobless growth* åter upp på agendan under kommande år.

I jämförelse med andra länder var produktiviteten 2007 i svenskt näringsliv nivåmässigt ungefär som snittet EU-15 2007 (OECDs *Productivity database*, 2009) vilket är en viss tillbakagång jämfört med tidigare år.

Arbetskraftskostnader per producerad enhet

Arbetskraftskostnadernas utveckling per producerad enhet tar hänsyn till både arbetskraftskostnadernas ökningstakt och produktivitetstillväxten. Nedan visas hur detta mått på konkurrenskraften utvecklats inom tillverkningsindustrin för Sverige och ett urval länder som bedöms vara särskilt intressanta i ett konkurrensperspektiv.

Diagram 5.10 Arbetskraftskostnader per timme, produktivitet och enhetsarbetskraftskostnad

Källa: Konjunkturinstitutets lönebildningsrapport, september 2009. Data för 2009 är KI:s prognos

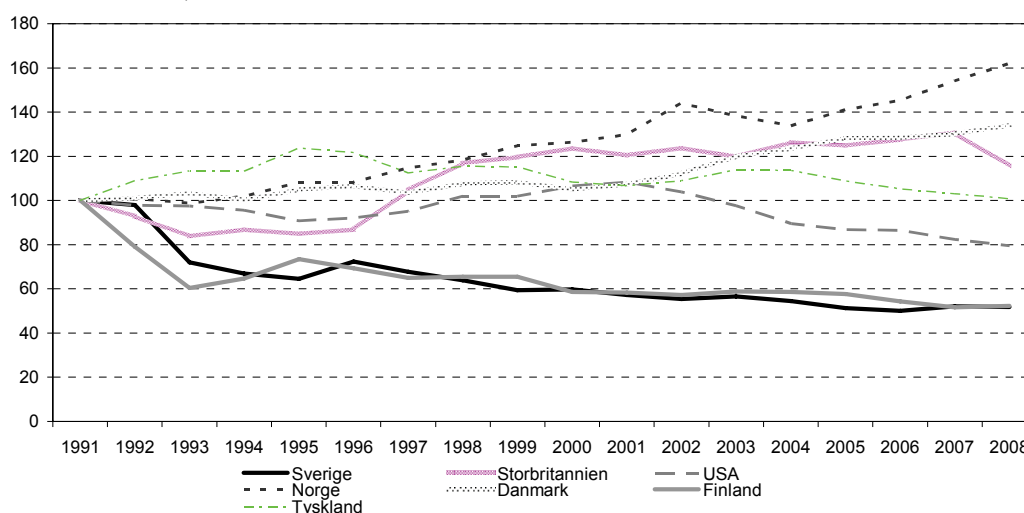
Inledningsvis illustreras dock utvecklingen för hela näringslivet i Sverige i ett långt perspektiv tillbaka till början av 1980-talet (diagram 5.10). Sammantaget har enhetsarbetskostnaderna stigit mycket långsamt under perioden 1992-2006, i stark kontrast till de stora ökningstalen på 1980-talet. Fallet i produktiviteten under 2007 och 2008 medför som synes en relativt kraftig ökning av enhetsarbetskostnaden liksom under 2009 enligt Konjunkturinstitutets prognos. Under de närmaste åren kan produktiviteten förväntas stiga igen i linje med normala konjunkturella mönster vilket troligen leder till att enhetsarbetskostnaden åter faller tillbaka igen.

I diagram 5.11 redovisas den **relativa** enhetsarbetskostnaden i tillverkningsindustrin för Sverige och ett antal andra länder. Det betyder att den svenska tillverkningsindustrins enhetskostnader **relateras** till ett vägt genomsnitt av motsvarande enhetsarbetskostnader i Sveriges konkurrentländer. Om indexet sjunker förbättras svensk industrins relativa konkurrentposition med avseende på enhetsarbetskostnaderna. I och med att indexet är i gemensam valuta (USD) tas även hänsyn till valutaförändringarnas effekter. Som framgår av diagrammet har svensk tillverkningsindustris relativa arbetskraftskostnaden per producerad

enhet trendmässigt har fallit, delvis på grund av valutaeffekter. Sveriges relativa position under 2009 och 2010 kommer dock att bero på hur kronan utvecklas i förhållande till andra valutor. Under det senaste halvåret har kronan stärkts men också andra valutor har i rådande konjunkturläge uppvisa en betydande volatilitet och det är svårt att avgöra hur stora avvikelserna är från ett jämviktsläge.

Diagram 5.11 Relativ arbetskraftskostnad per producerad enhet i tillverkningsindustrin, 1991-2008

Index 1991=100, USD

Källa: OECD, Economic Outlook.

Terms-of-trade

Den relativa prisutvecklingen på svensk export i förhållande till importen till Sverige är också en faktor som på kort sikt påverkar svensk industris internationella konkurrenskraft. Sett över en längre period har Sveriges *terms-of-trade* visat en fallande tendens.

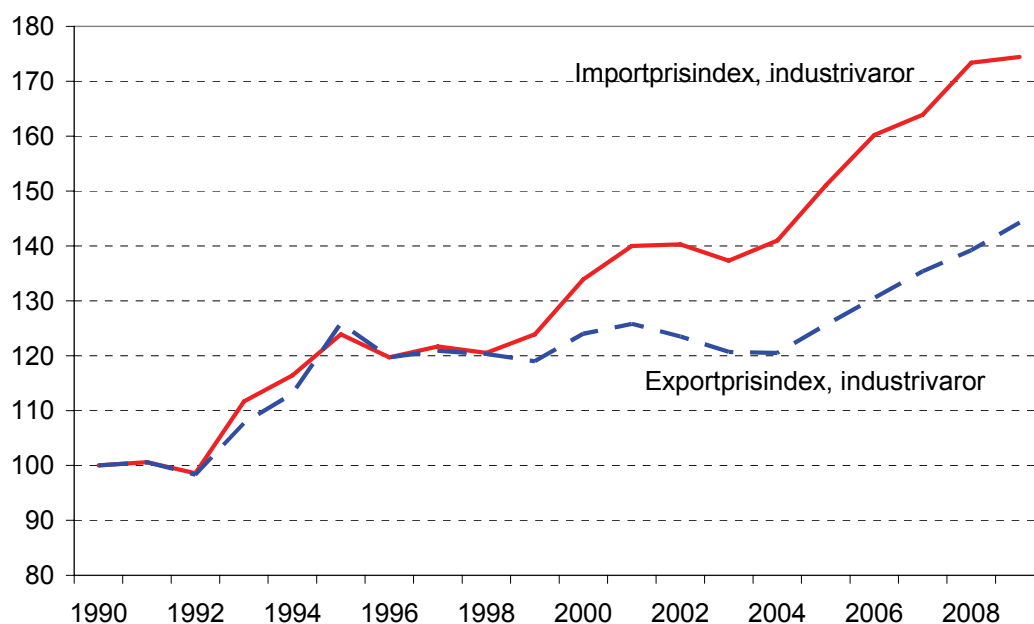
I diagram 5.12 visas hur de svenska export- och importpriserna utvecklats sedan 1990. Kring sekelskiftet påbörjades en dramatisk försämring av de svenska exportpriserna relativt importpriserna. Denna utveckling har accentuerats under de allra senaste åren. Förklaringen till de fallande *terms-of-trade* står inte enbart att finna i en hög produktivitetstillväxt utan också andra faktorer spelar in, som t ex industrispecialisering och en globalt hårdnande konkurrens inom segment där svensk industri varit starka (t ex teleprodukter och fordonsindustri).²⁷

Som diskuterades i rådets rapport tidigare år, kan detta på kort sikt ses som positivt eftersom det underlättar för svenska företag att sätta internationellt konkurrenskraftiga priser. Samtidigt är dessa effekter mer tveksamma på längre sikt. En försvagad valuta kan hämma förnyelse och cementera existerande produktion som drar åt sig resurser (arbetskraft och kapital) och tränger ut annan verksamhet. En fluktuerande valuta skapar osäkerhet och en kontinuerligt fallande krona innebär dessutom att köpkraften urholkas. Från välfärdssynpunkt är det alltså

²⁷ Beträffande prisutvecklingen på producent- och insatsvaror samt energi, se IER, 2009, *Finanskrisens effekter på svensk industri*.

att föredra att svensk produktion har ett innehåll som tål höga priser internationellt, kan höja den svenska köpkraften av importerade varor samt ge utrymme för en god löneutveckling.

Diagram 5.12 Svenska export- och importpriser, index 1990=100

Källa: SCB. Data för 2009 utgörs av månadsindex för juni.

5.3 Konkurrenskraft på längre sikt

Som påpekats i tidigare IER-rapporter är investeringar i real- och humankapital, satsningar på FoU, kompetens att tillämpa och utveckla ny teknik samt industrins förmåga till omställning vid ändrade förhållanden viktiga komponenter för att bibehålla en långsiktig konkurrenskraft. Till detta kan läggas en på sikt uthållig vinstnivå som är en förutsättning för offensiva satsningar.

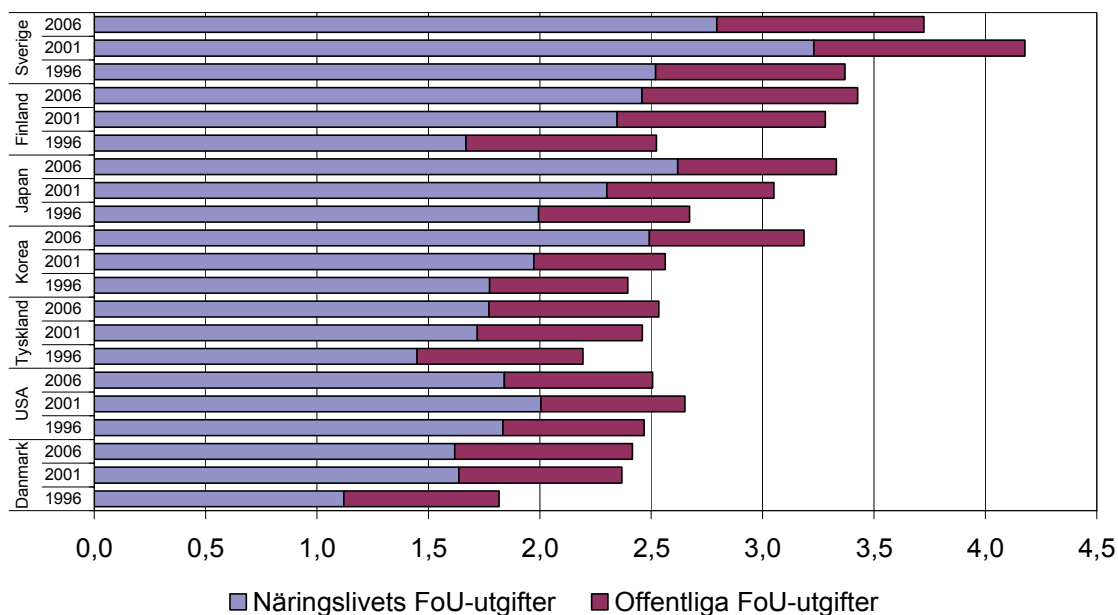
Forskning och utveckling

När det gäller utvecklingen av forskning och utveckling (FoU) sker inga dramatiska förändringar på kort tid. Sverige tillhör de länder som satsar mest på FoU i förhållande till BNP, vilket också gäller de närmaste åren framöver (diagram 5.13).²⁸

Näringslivet dominerar de totala satsningarna på FoU i de flesta industriländer. I Sverige är den andel som kommer från näringslivet, i huvudsak industriföretag, drygt 70 procent. Sverige karaktäriseras också av att industrins FoU-satsningar är koncentrerad till relativt få företag, de tio största företagen står för en överväldigande del av industrins totala FoU. Omfattningen på dessa satsningar och val av lokalisering av FoU-enheter beror således på strategiska beslut av en handfull företag.

²⁸ Beträffande utbildningsnivå ligger Sverige något under snittet för OECD sett över alla sektorer medan placeringen är något bättre för industrin. Utbildningspremien är samtidigt låg i Sverige jämfört med flertalet andra länder (Andersson, 2008, *Globaliseringen och den högre utbildningen*, Underlagsrapport 10, www.regeringen.se/globaliseringsradet).

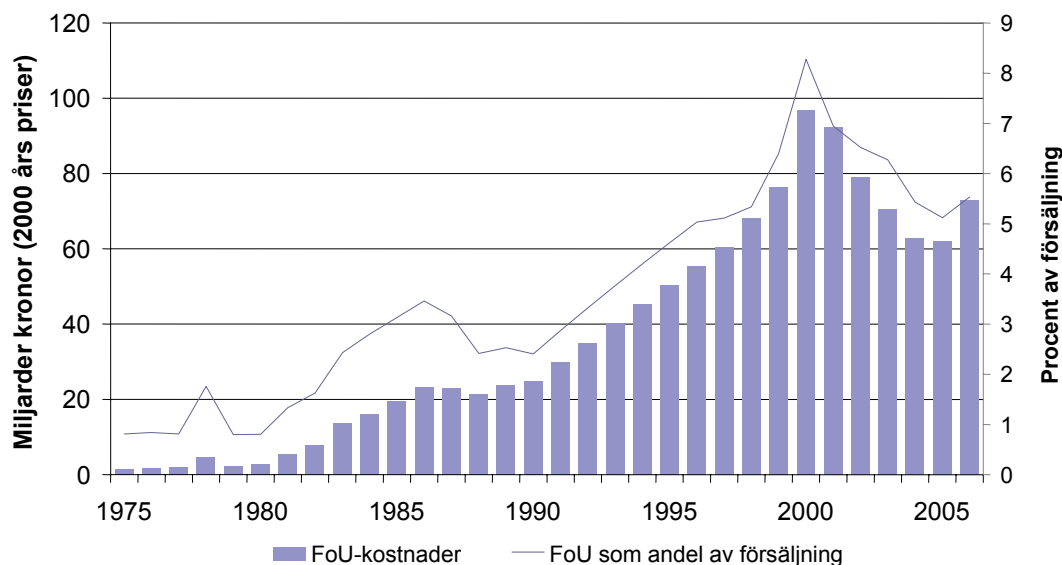
Diagram 5.13 FoU som andel av BNP, 1996-2006

Källa: OECD, Main Science and Technology Indicators 2008-1.

I diagram 5.14 visas de 30 största industriföretagens FoU-satsningar sedan 1975. För det första är ökningstakten påtaglig – från ett par miljarder 1975 till nästan 100 miljarder vid millennieskiftet. Därefter, i hägnen av IT-kraschen, har FoU-satsningarna fallit något. Det är framför allt inom informations- och kommunikationssektorn som FoU-kostnaderna minskade i början av 2000-talet. Storföretagens FoU-enheter finns också i stigande grad utanför Sverige i takt med att deras produktion och försäljning globaliserats.

Diagram 5.14 FoU-satsningarna i de 30 största industriföretagen, 1975-2006

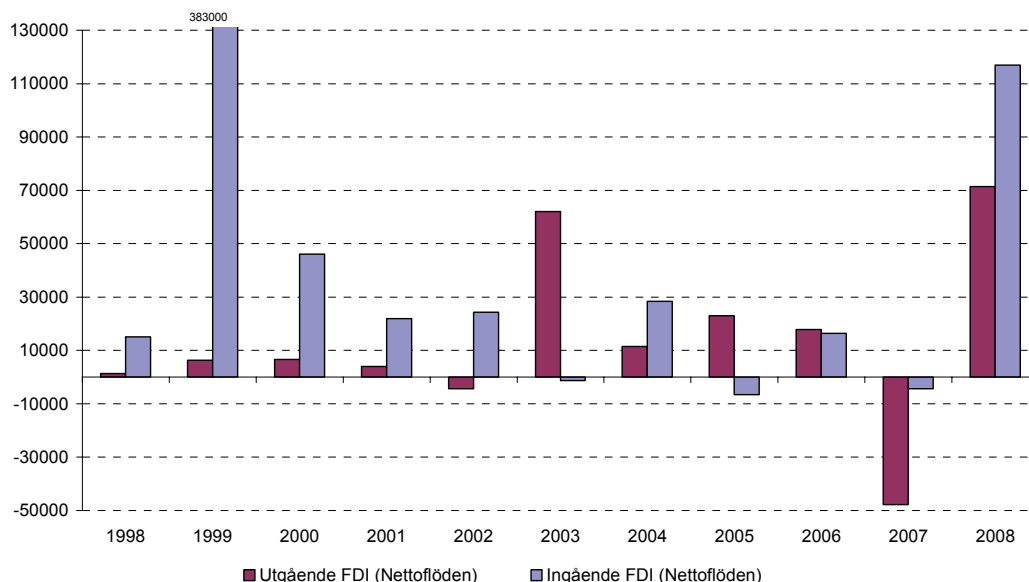
Källa: Braunerhjelm och Halldin, 2008, *The role of large companies in the Swedish economy 1975-2006*, uppsats, KTH.

Investeringar

Efter de senaste årens uppgång har industrins investeringar fallit med drygt 20 procent i volym och 17 procent i värde under första halvåret i år. Trots detta stiger investeringskvoten eftersom nedgången i förädlingsvärdet blev ännu något större. Framöver finns det anledning att räkna med att investeringarna faller ytterligare med tanke på att kapacitetsutnyttjandet är så lågt för närvarande. Konjunkturinstitutet räknar i sin augustiprognos med att investeringarna inom industrin minskar realt med 24 procent 2009 och 13 procent 2010.

Som nämnts ovan bör också utlandsinvesteringar innefattas för att få hela bilden av de totala investerings- och etableringsflödena. I diagram 5.15 visas de årsvisa flödena mellan 1998 och 2008.²⁹ Som nämnts ovan har flödena mellan in- och utgående investeringar jämnats ut. Stora skillnader föreligger mellan industri- och tjänstebranscher där de senare dominerat de totala investeringsflödena under 2000-talet medan industrins in- och utgående utlandsinvesteringar varit mer måttliga.³⁰ Under 2008 var dock volymen av både in- och utgående investeringar större än tidigare. För 2009 förväntas utlandsinvesteringarna reduceras markant.

Diagram 5.15 Nettoflöden av FDI till och från Sverige 1998-2008, tillverkningsindustri, miljoner SEK

Källa: SCB.

Vinster

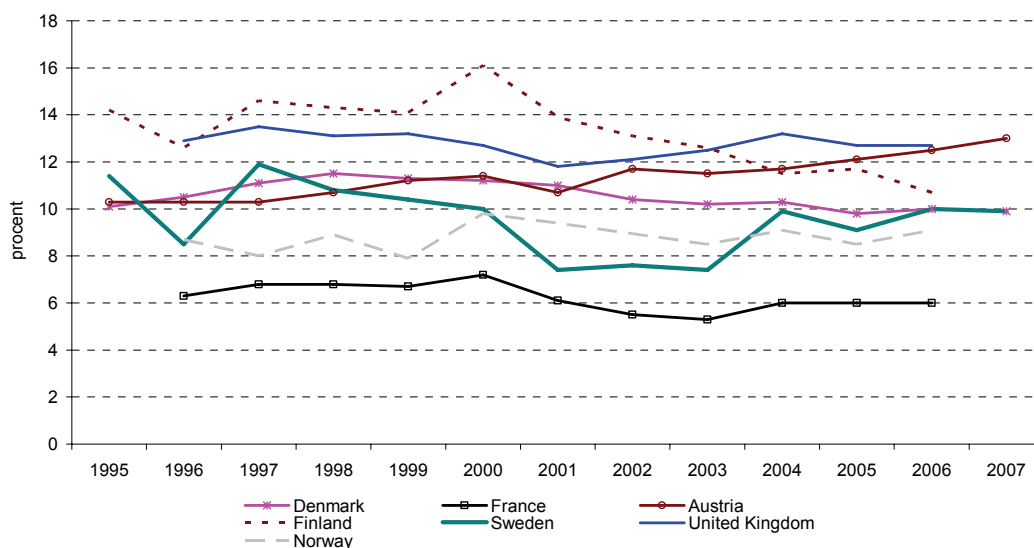
Avslutningsvis tar vi upp utvecklingen av näringslivets och industrins vinster. En långsiktigt uthållig vinstnivå är en förutsättning för en god löneutbetalningsförmåga i industrin. Vinstnivåer kan mätas på olika sätt och vi kommer att beskriva ett par vinstmått samt den förväntade vinstutvecklingen. Vi inleder med en jämförelse av utvecklingen i andra länder

²⁹ Observera att utlandsinvesteringar och realkapitalinvesteringar inte är fullt jämförbara. Utlandsinvesteringar definieras som övertagande av tidigare inhemsk ägt företag (minst 10 procent av aktiekapitalet annars definieras det som en portföljinvestering) eller etablerande av en ny fabrik eller ett nytt företag (där ägandet per definition domineras av ett utländskt företag).

³⁰ Se IER, 2008, *Ekonomi i omvandling*.

sedan mitten på 1990-talet (diagram 5.16). För svensk tillverkningsindustri är vinsterna ungefär som genomsnittet för ländergruppen, t o m något lägre.

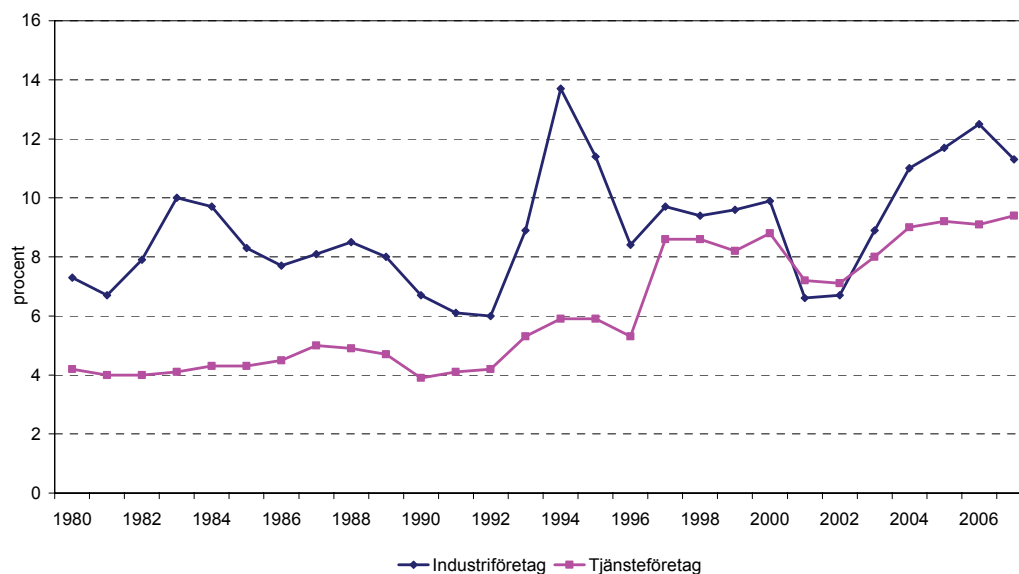
Diagram 5.16 Rörelsevinst, andel av omsättning, tillverkningsindustri, 1995-2007

Källa: Eurostat 2009.

I diagram 5.17 redovisas näringslivets vinster fördelade på industri- och tjänsteföretag. Vinsterna samvarierar med konjunkturfluktuationerna i industrin med tydliga nedgångar 1980, under 1990-talets kris samt i början av 2000-talet. För tjänstesektorerna är mönstret inte lika klart. Vinsterna har ökat sedan början på 1990-talet bortsett från en svacka i början av 2000-talet. Enligt detta vinstmått har industrin också konstant legat på en något högre nivå än tjänstesektorerna med undantag för krisåren 2001 och 2002. Notera den historiskt höga vinstnivåerna i mitten av 1990-talet, nivåer som industrin inte nådde upp till ens under toppåret 2007.

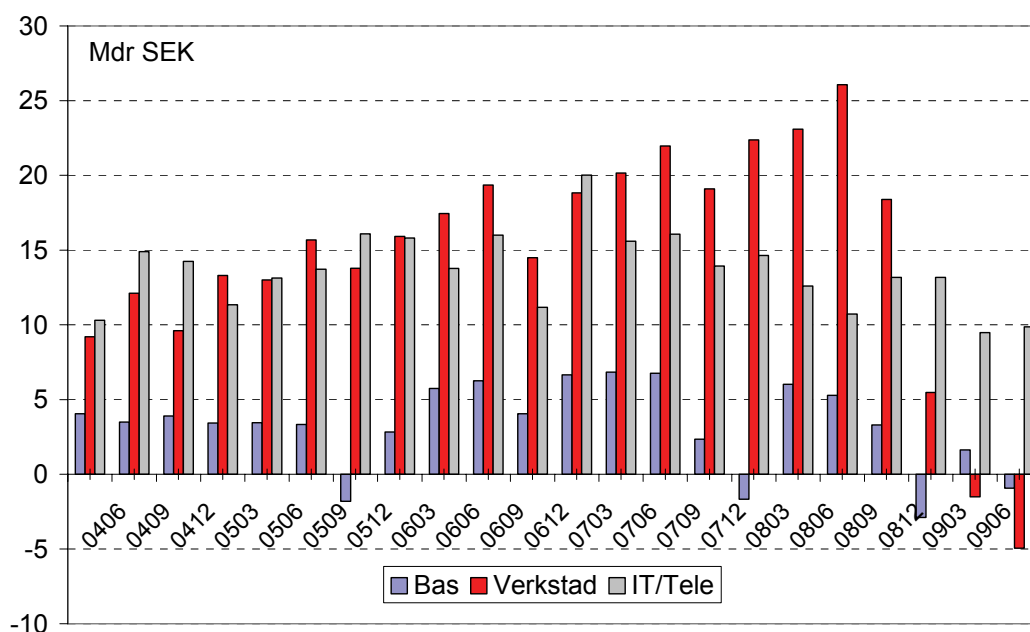
Diagram 5.17 Rörelsevinst, andel av nettoomsättning, industri och tjänstesektorer, 1980-2007

Källa: SCB.

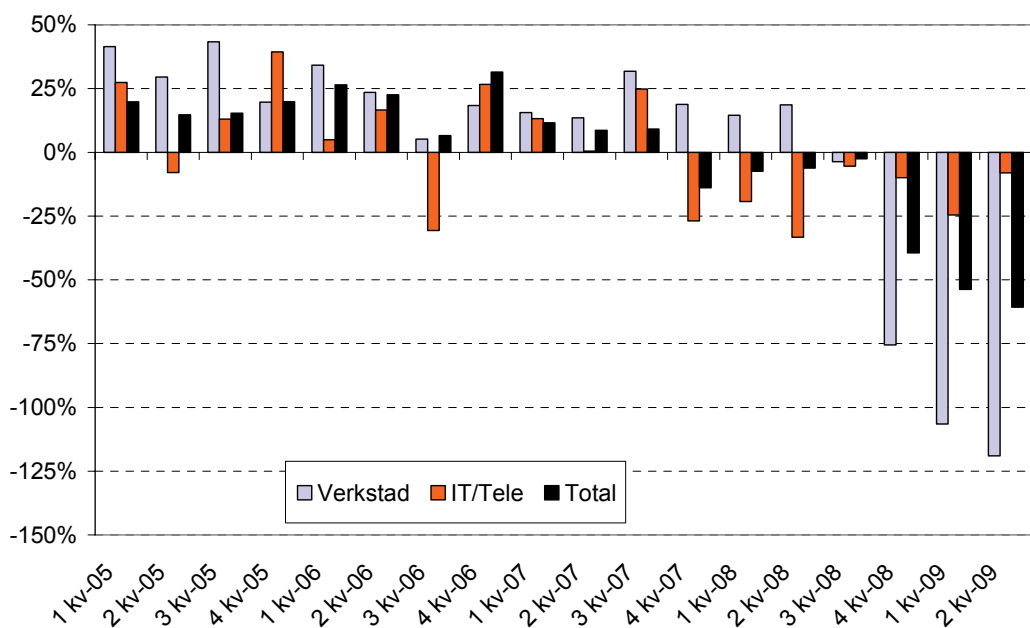
Vinsternas nivå, respektive förändring, fördelat på kvartal under perioden 2004 t o m andra kvartalet 2009 visas i diagram 5.18a och 5.18b. Vinsten är genomgående definierad som resultat före skatt, i förekommande fall även före reavinst/reaföruster på sålda aktier, anläggningar och verksamhetsgrenar.

Diagram 5.18a Vinst före skatt kvartalsvis, branschfördelat, miljarder kronor, 2004 – 2009 (andra kvartalet)

Källa: Malmquist EQR, sept 2009.

Diagram 5.18b Vinst kvartalsvis, procentuell förändring jämfört med föregående år, branschfördelat, 2004 – 2009 (andra kvartalet)

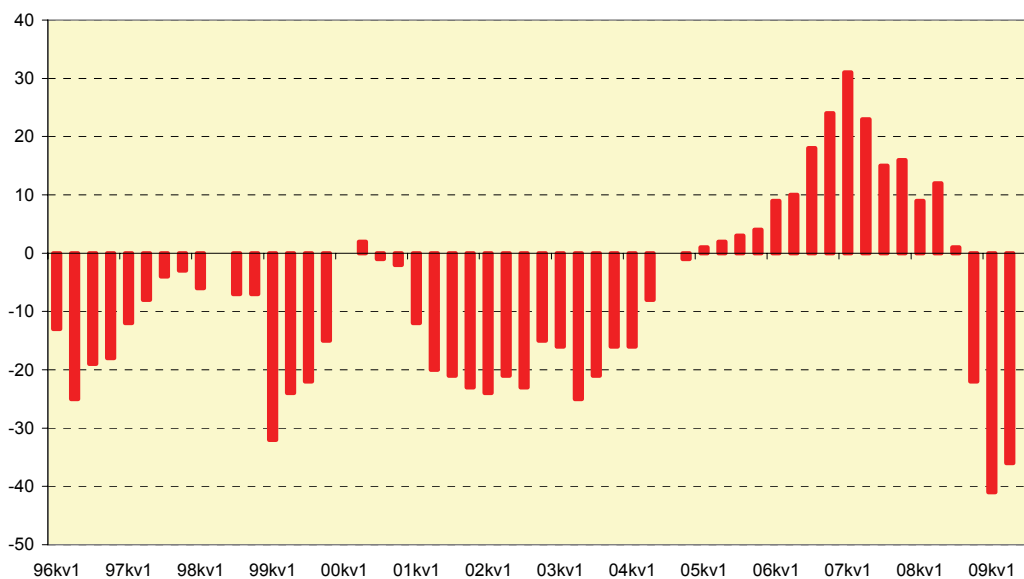

Källa: Malmquist EQR AB, sept 2009.

Av diagrammen framgår att vinsterna ökade kraftigt fram till det andra kvartalet 2008 för särskilt verkstadsindustri medan IT-sektorn redovisar en i stort sett jämn vinstnivå under perioden. För basindustri har vinsterna varit klart mer volatila. Som framgår av diagram 5.18b började dock den negativa utvecklingen redan under fjärde kvartalet 2007, vilket följdes av en mycket dramatisk nedgång från och med fjärde kvartalet 2008. Den fulla vidden av vinstraset i slutet av 2008 framgår av att redan fjärde kvartalet 2007 var mycket svagt.

En liknande bild tonar fram i diagram 5.19 där företagens lönsamhetsbedömningar sträcker sig mellan 1996 och fram till första kvartalet 2009. Pessimismen beträffande vinstutvecklingen har aldrig varit större under den redovisade perioden.

Diagram 5.19 Lönsamhetsbedömning i industrin, netttotal, 1996-2009 (första kvartalet)

Källa: KI, 2009, *Konjunkturbarometern*.

Diagram 5.20 Börsutvecklingen i Sverige

5-dagars centrerat glidande medelvärde, index 20061229=100

Källa: KI, 2009, *Lönebildningsrapporten*.

Dessa pessimistiska förväntningar och de drastiskt reducerade vinsterna inom industrin förefaller dock nu ha bottnat. Det är för tidigt att hävda att konjunkturen har vänt, men flera positiva tecken (se avsnitt 6) talar för att så är fallet. Den starka börsutvecklingen under det senaste halvåret indikerar stigande förväntningar på en vändning i konjunkturen och högre vinstnivåer (diagram 5.20).

5.4 Sammanfattande bedömning

Svensk industri förväntas bli utsatt för ett fortsatt betydande omvandlingstryck i takt med att globaliseringen återigen skjuter fart och konkurrensen ökar. Historiskt har också industrin visat en god förmåga att hantera den typen av förändringar. Idag skiljer sig förutsättningarna delvis från dem som präglat tidigare strukturomvandlingar. Särskilt de större företagen har möjlighet att förlägga produktion till andra regioner och länder med andra kostnadslägen. Det har också visat sig att *offshoring* inom industrin är störst i industrier med en stor andel lågutbildad arbetskraft där produktionen relativt enkelt kan utlokaliseras till andra länder. Nivåerna är fortfarande små men förändringarna tydliga. Importen från – liksom investeringar till – länder som Kina har också ökat dramatiskt under 2000-talet.

Förutsättningarna för växande produktion, höga förädlingsvärden och god lönebetalningsförmåga bör vara starkast inom mer kunskapsintensiv och högteknologisk produktion. Inom dessa segment kan Sveriges framtida komparativa fördelar antas vara störst. Baserat på sysselsättningsdata kan dock ingen förskjutning mot mer avancerad produktion konstateras. Istället har högteknologisk – tillsammans med lågteknologisk – industri minskat mätt i termer av sysselsättning samtidigt som mellanteknologisk produktion har varit relativt oförändrad. Ett likartat mönster framträder när exportens sammansättning studeras. Det är inom dessa mellanteknologiska segment som den internationella konkurrensen kan förväntas bli som allra mest intensiv. Såväl ”gamla” som ”nya” industriländer är ofta specialiserade inom dessa segment.

Svensk industri domineras fortfarande av storföretag vad gäller produktion, sysselsättning och FoU. Dessa har också bäst lönebetalningsförmåga men skapar få nya arbetstillfällen i sina Sverigebaserade enheter. Istället har antalet anställda i storföretagen ökat i deras utlandsenheter. I Sverige skapas industrisysselsättningen i första hand inom de mindre och medelstora företagen. Vinster, kostnader och produktivitet skiljer sig mellan företag av olika storleksklasser och följaktligen också deras förmåga att bära kostnader. Branschvisa skillnader förekommer också.

Produktiviteten har fallit markant under de senaste åren men förväntas nu vända uppåt. På motsvarande sätt har kostnaden per producerad enhet mätt i svenska kronor stigit sedan 2007. Mätt i samma valuta kompenseras dock detta till viss del av att en svagare kronkurs sedan krisen fick fullt genomslag hösten 2008 och fram till våren 2009. Under senare tid har dock kronan förstärkts och hur valutakurserna utvecklas framöver är mycket osäkert.

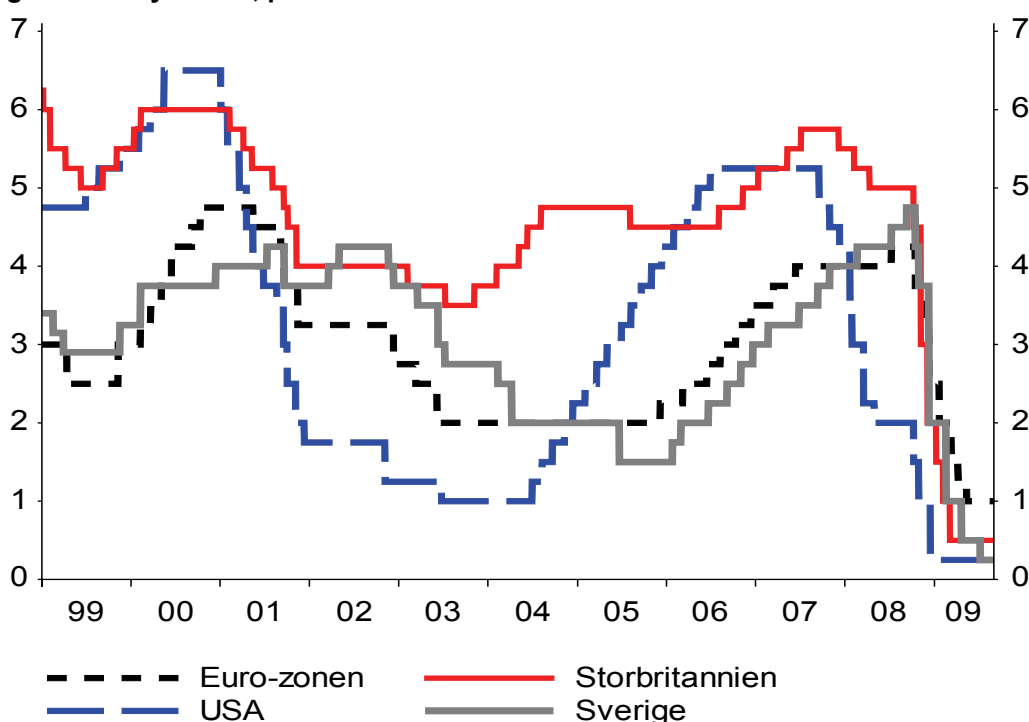
Vinstnivåerna inom svensk industri har legat på ungefär samma nivåer som andra jämförbara länder sett i ett lite längre perspektiv. I nuläget är dock vinsterna rejält nerdrivna även om en vändning förväntas inom en relativt snar framtid att döma av börsutvecklingen. Osäkerheten är dock stor och särskilt inom industrin har produktion och försäljning minskat dramatiskt under det senaste året.

6 Konjunkturläge och utsikter de kommande åren

6.1 Finanskrisen förlamande grepp lättar

Oron för finansiell systemkollaps och dåligt fungerande kreditmarknad har lett till en dramatisk nedgång i den ekonomiska aktiviteten det senaste året. Samtidigt har exceptionellt stora ekonomisk-politiska motåtgärder satts in. Finanspolitiska stödprogram har sjuösatts samtidigt som styrräntorna har sänkts till nivåer nära nollstrecket i de flesta industriländer. Centralbanker har därtill tillfört marknaderna stora mängder likviditet och genomfört stödköp av olika former av finansiella tillgångar. Syftet med dessa s k **kvantitativa lättnader** (*quantitative easing*) har varit att pressa ned räntenivåerna på olika marknader och löptider.

Diagram 6.1 Styrräntor, procent

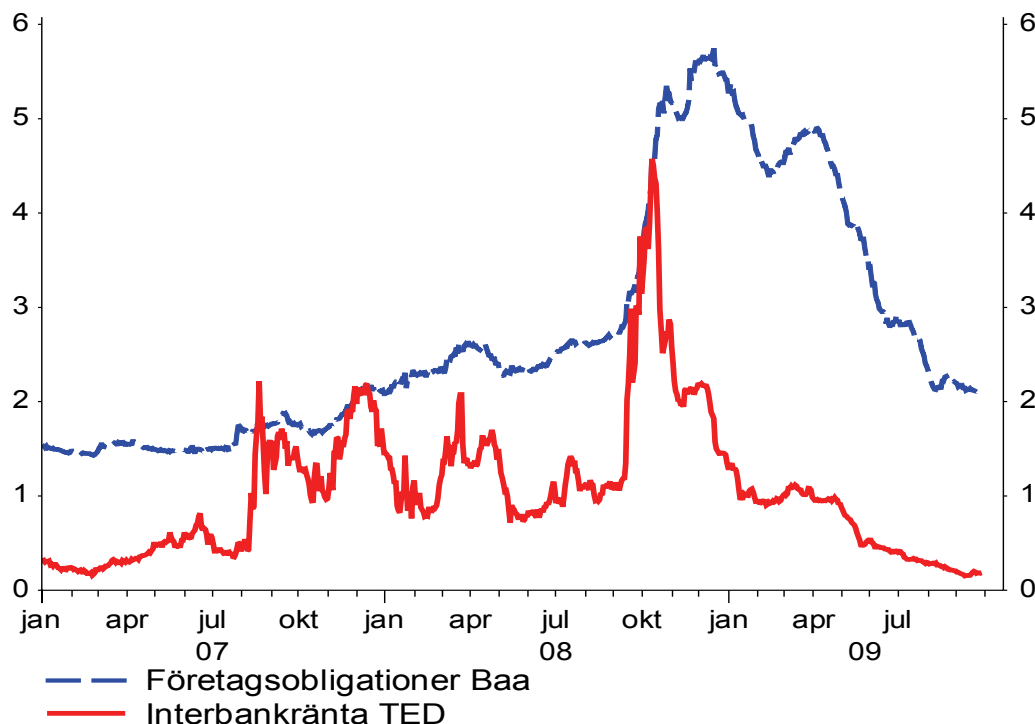

Källa: Reuters EcoWin.

Krispolitiken lyckades ganska snabbt mildra oron för en total finansiell systemkollaps. Differensen mellan korta interbankräntor och statspapper (sk TED-spreadar) föll tillbaka mot slutet av 2008, efter att exploderat under den mest akuta krisfasen efter konkursen för den amerikanska investmentbanken Lehman Brothers. TED-spreadarna är nu nere på nivåer från våren 2007. I flera andra avseenden förvärrades dock krisen under början av 2009. Först de senaste månaderna har en bredare väg till normalisering påbörjats. Lite ljusare konjunkturutsikter i kombination med garantier till det finansiella systemet har återuppväckt investerarens aptit och jakt på risk och avkastning, vilket bl a manifesterats i en tydlig återhämtning på börsen. Större icke-finansiella företags kreditförsörjning har därtill förbättrats genom att certifikat- och företagsobligationsmarknaden återigen börjat fungera. Emissionsvolymerna har varit rekordstora trots att företagens finansieringskostnader länge

hölls uppe av höga kreditspreadar.³¹ Ett fortsatt stort investerarintresse har dock gradvis medverkat till att spreadarna nu kommit ned en bra bit.

Diagram 6.2 Differens mot statspapper i USA (3 mån resp 10 år)
Skillnad i procentenheter

Källa: Reuters EcoWin.

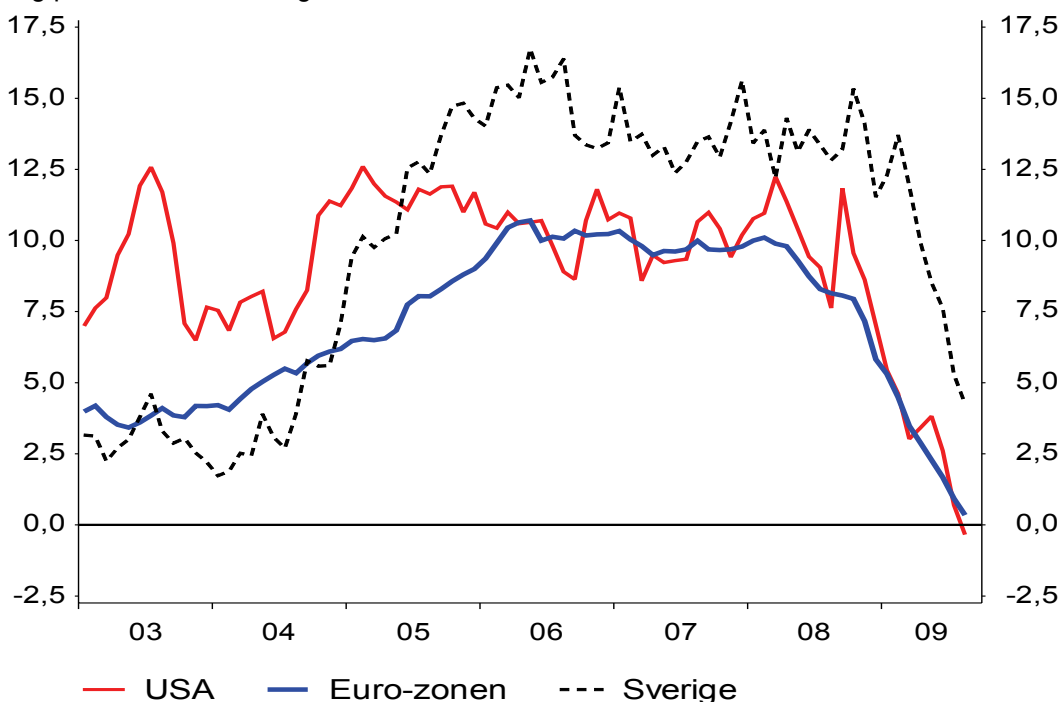
Situationen i banksektorn är dock fortfarande ansträngd, vilket lägger en hämsko på möjligheterna till en snabb realekonomisk återhämtning. Gapet mellan orealiserade och realiserade förluster å ena sidan och kapitaltillskotten å den andra är stort, vilket försvagar bankernas kapitalbas och hämmar deras utlåningskapacitet. I efterdyningarna av krisen kommer också konkurser och realiserade kreditförluster att stiga och därmed pressa banksystemen ytterligare.

Internationella organisationer som OECD och IMF fortsätter därför att utfärda varningar om vikten av att rekapitaliseringen av banksektorn fortsätter. Man kan också observera hur bankernas utlåning fortsätter att dämpas, även om det är svårt att avgöra i vilken grad detta beror på minskad utlåningskapacitet i banksystemet eller är en avspegling av svagare efterfrågan på krediter.

³¹ Räntedifferensen mellan företagsobligationer och statspapper var länge rekordstor på grund av den extrema osäkerhet krisen förde med sig.

Diagram 6.3 Bankutlåning till hushåll och företag

Årlig procentuell förändring

Källa: Federal Reserve, ECB och SCB.

6.2 Internationell konjunkturstabilisering i sikte

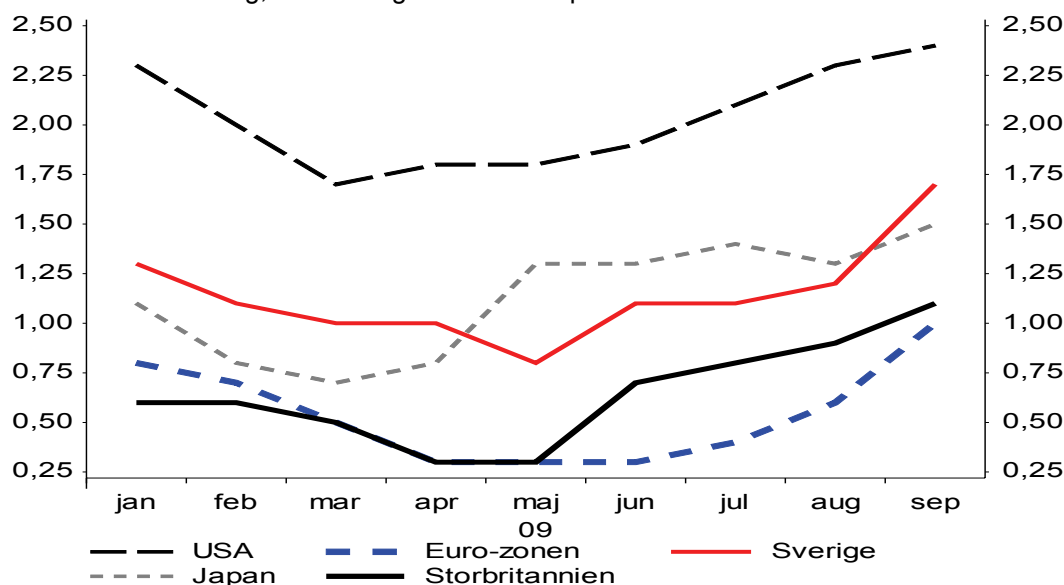
Den finansiella krisen slog under vinterhalvåret med full kraft igenom i den reala ekonomin. Under fjärde kvartalet 2008 och första kvartalet i år föll produktionen dramatiskt i hela OECD-området. Nedgången var i hög grad koncentrerad till export- och industrisektorn. Detta förde med sig att export- och industriberoende länder som Tyskland, Japan och Sverige drabbades av större BNP-fall än de länder där de finansiella obalanserna var som störst, främst USA och Storbritannien. Att nedgången generellt sett blir djupare i Västeuropa än i USA beror också på den sena policyresponser från de europeiska centralbankerna.

Att risken för finansiell systemkollaps gradvis minskat och kreditrestriktionerna lättat har skapat förutsättningar för en realekonomisk återhämtning. De senaste månaderna har också konjunkturutsikterna ljusnat en del. Under andra kvartalet skedde en stabilisering av produktionen och under senare tid har ledande indikatorer vänt upp relativt kraftigt i de flesta länder. Fortfarande är det dock i första hand framåtblickande förväntningar som blivit mer optimistiska medan indikatorer för orderläge och produktion i nuläget fortfarande är svaga.

Trots de lite ljusare konjunktursignalerna blir BNP-fallet för 2009 rekordstort. I OECD-området som helhet minskar BNP med runt 4 procent. En fortsatt ganska stark utveckling i asiatiska tillväxtekonomier, främst i Kina, gör att fallet i hela världsekonomin stannar vid 1 procent. Det senaste årets starka trend med ständiga nedskrivningar av tillväxtprognoserna har dock brutits och för 2010 har de flesta prognosmakare skriver upp BNP-prognoserna ganska påtagligt. I nuläget ligger BNP-prognoserna enligt konsensusbedömningarna runt 1 till 2 procent, men det är troligt att upprevideringarna fortsätter under hösten.

Diagram 6.4 BNP-prognoser för 2010 enligt konsensus

Procentuell förändring, bedömningar vid olika tidpunkter

Källa: Consensus Forecast.

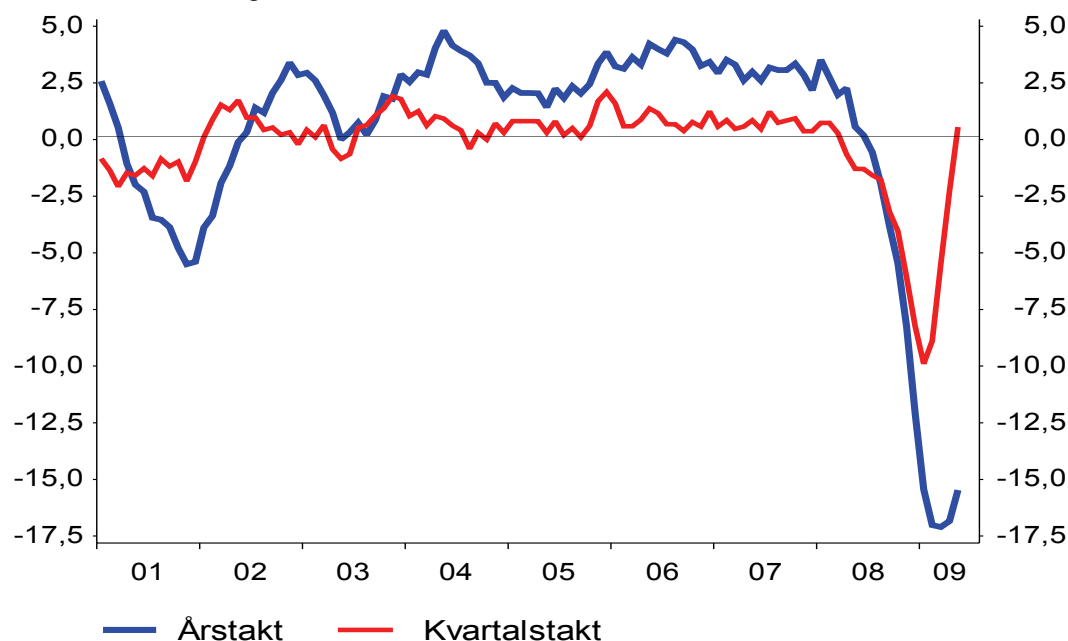
De närmaste kvartalen finns utsikter till en ganska stark produktionsrekyll där lagerrörelser spelar en central roll i kortsiktsdynamiken. Förväntningar om prisfall och efterfrågekollaps bidrog till att företagen drastiskt drog ned sina lager, framför allt när det gäller insatsvaror. Detta gjorde produktionsnedgången extra dramatisk. När processen går mot sitt slut kan också rekyleffekten på produktionen bli ganska stor. Det gäller inte bara lagerrörelser; även många investeringsprojekt samt hushållens inköp av sällanköpsvaror påverkas av krisdynamiken.

När kraften i denna första fas av återhämtningen ebbar ut finns det emellertid viktiga faktorer som bromsar. Såväl privat konsumtion som investeringar kommer under en lång tid att hämmas av krisens efterverkningar. Hög och stigande arbetslöshet samt behov av konsolidering efter de senaste årens förmögenhetstapp och skulduppbyggnad kommer att göra hushållen försiktiga. Samtidigt är det troligt att det extremt låga kapacitetsutnyttjandet i näringslivet för ganska lång tid hämmar behovet av nyinvesteringar. Tillväxtpulsen från den extrema ekonomiska politiken kommer därtill att avta. Även om stora finanspolitiska stimulanser beslutats även för 2010 kommer tillväxtbidraget från finanspolitiken att slå om från starkt expansivt 2009 till neutralt eller svagt kontraktivt. Snabbt växande statskulder gör det nästan omöjligt att besluta om ytterligare stora stimulanspaket (möjligen med undantag för Kina).

Huvudscenariot är således att en ekonomisk-politisk normalisering visserligen kommer att bromsa återhämtningen, men att underliggande konjunkturkrafter ändå hinner stärkas i en sådan grad att en ny recession kan undvikas. Nedåtriskerna i tillväxtprognoserna ligger nog främst i att ekonomierna ska visa sig ännu mer beroende av konstgjord andning i form av fortsatt stimulans. Framöver kan detta ta sig uttryck i förnyade problem i den finansiella sektorn, t ex om antalet konkurser på nytt tar fart. I förlängningen skulle en fördjupad ekonomisk kris också kunna skapa ytterligare spänningar i det internationella ekonomisk-politiska samarbetet och leda till en våg av protektionistiska åtgärder som ytterligare hämmar utvecklingen på kortare och längre sikt.

Å andra sidan finns också potential för en snabbare tillväxt. Om utvecklingen mot finansiell normalisering fortsätter utan allvarliga bakslag finns utsikter för en återhämtning mer i linje med det historiskt normala. Det skulle innebära en högre tillväxt och en snabbare stabilisering av arbetsmarknaden. Argumenten om att lågt kapacitetsutnyttjande och hög arbetslöshet ska bidra till en seg och gradvis återhämtning brukar vara populära i botten av en lågkonjunktur, men erfarenheterna talar för att dynamiken uppåt ändå kan bli ganska stark. Därtill kommer att de globaliseringskrafter som låg bakom det senaste decenniets starka tillväxt återigen kan visa sig bli motor i en global tillväxtprocess.

Diagram 6.5 Industriproduktion i OECD-området
Procentuell förändring

Källor: IMF, OECD.

6.3 Stora utmaningar för den ekonomiska politiken

Hittills har krispolitiken helt kunnat koncentreras på att mildra skadeverkningar av den finansiella krisen. Alla medel har varit tillåtna för att motverka depressions- och deflationsrisker, även sådana som i sig bär fröet till ett upprepande av de excesser som skapade kreditkrisen. Framöver kommer den ekonomiska politiken att behöva hantera den dubbla uppgiften att säkerställa att vägen mot återhämtning fortsätter, samtidigt som man måste motverka överdrivet risktagande och uppkomsten av nya finansiella bubblor.

Utformningen av den strategin för en normalisering av den ekonomiska politiken kommer därmed att ställas inför en rad svåra avvägningar. Det gäller såväl koordinering mellan penning- och finanspolitik som rekonstruktionen av den finansiella sektorns regelverk.

När det gäller finanspolitiken kommer stigande statsskulder relativt snart att sätta restriktioner för möjligheterna att hålla uppe expansionsdosen. I många länder är nu statsskulden, som andel av BNP, på väg upp till nivåer där den långsiktiga hållbarheten i offentliga åtaganden äventyras. Stimulanserna är nivåmässigt relativt stora också 2010, men de är totalt sett något mindre än i år. Normalt brukar finanspolitikens inriktning definieras som förändring av

stimulansdosen. Mätt på detta sätt slår finanspolitiken på global nivå om från ett positivt tillväxtbidrag motsvarande 1½ procent av BNP 2009 till en åtstramning motsvarande ½ procent nästa år. År 2011 är det rimligt att anta att nivån på åtgärderna fortsätter att dras ner.

När det gäller penningpolitiken kommer andra typer av avvägningsproblem snart att dyka upp. I skydd av nollräntepolitik och kvantitativa insatser från centralbankerna kan vi relativt snart få se tendenser till nya finansiella prisbubblor och osunt risktagande. Vi kan redan nu se hur internationella organisationer som OECD och IMF driver frågan om att penningpolitiken i högre grad måste beakta risken för finansiella obalanser. Detta kan leda till att räntehöjningar tvingas fram i närvaro av låg tillväxt, lågt inflationstryck samt hög arbetslöshet. På kort sikt är troligen reverseringen av de kvantitativa lättnaderna viktigare än räntepolitiken. Mycket av den pånyttfödda riskaptiten i världsekonomin har troligen drivits fram av de implicita prisgarantier som centralbankernas aktivitet skapat. Riskerna för en förnyad våg av rädsla och riskaversion är därför stor om förutsättningarna hastigt förändras.

Parallellt med detta sker nu en rekonstruktion av regel- och övervakningssystem för den finansiella sektorn. Arbetet sker på bred internationell front och ett huvudsyfte är att skapa ett bättre varningssystem för att tidigare kunna identifiera risker för kommande finansiella kriser. Men det handlar också i hög grad om att förändra regelverk för enskilda finansiella institutioner på ett sätt som skapar större stabilitet i det finansiella systemet. Det gäller en rad frågor som förändringar av individuella ersättningsprinciper, striktare redovisningsprinciper, utökade kapitaltäckningskrav samt restriktioner för vilken typ av verksamhet olika finansiella institutioner får syssla med. Krisutvecklingen har visat på ett stort behov av att ändra spelreglerna och förbättra tillsyn och kontroll. Samtidigt är det en stor utmaning att verkligen skapa ett system som ger ökad stabilitet och transparens utan att viktiga finansiella funktioner försämras. Tidigare erfarenheter tyder på att det är mycket svårt att i förväg bedöma konsekvenserna av stora systemförändringar.

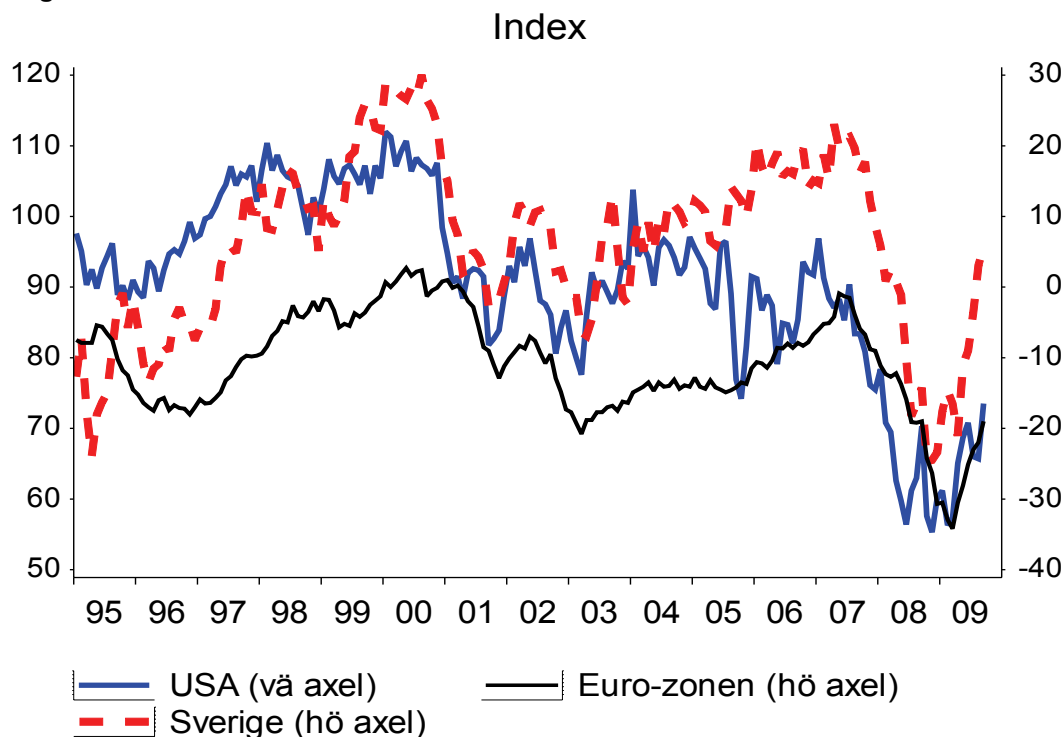
6.4 Svensk ekonomi väl positionerad för återhämtning

Svensk ekonomi har hittills drabbats hårt av den internationella krisen och fallet i BNP har varit större än i de flesta andra jämförbara länder. Ekonomins stora känslighet för den internationella industrikonjunkturen visade sig på kort sikt vara viktigare än underliggande styrkefaktorer i form av starka balansräkningar såväl i privat som i offentlig sektor. Sveriges relativt stora beroende av den exceptionellt hårt drabbade fordonsbranschen har också bidragit till att minustalen i industriproduktionen blivit jämförelsevis stora. BNP-fallet för 2009 verkar hamna runt 5 procent.

Framöver finns dock skäl som talar för att återhämtningen kan bli något snabbare än OECD-genomsnittet de närmaste åren. En cykliskt känslig industri kan dra nytta av en global återhämtning samt av en undervärderad krona. Högt hushållssparande i utgångsläget, fortsatt expansiv finanspolitik samt exceptionellt låga boräntor ger relativt goda förutsättningar för konsumtionen trots fortsatt stigande arbetslöshet under 2010. Omslaget i konjunkturindikatorer har i flera avseende varit starkare än i omvärlden, framförallt när det gäller framåtblickande indikatorer som hushållens och företagens framtidstro. Konsensusprognosen för BNP-tillväxten 2010 har också stigit relativt snabbt de senaste månaderna och låg i september på 1,7 procent, vilket är i linje med de senaste prognoserna från Riksbanken och Konjunkturinstitutet. För 2011 är osäkerheten naturligtvis mycket stor. De flesta bedömare

räknar med BNP-tillväxten blir ytterligare något högre och hamnar runt 2½-3 procent. Det innebär att ekonomin långsamt återtar förlorad mark efter den djupa krisen.

Diagram 6.6 Konsumentförtroende

Källor: University of Michigan, KI, DG ECFIN.

På samma sätt som för den globala ekonomin finns risker både på upp- och nedsidan. Om den finansiella normaliseringen fortsätter och den internationella återhämtningen befästs finns möjligheter för att tillväxten blir starkare än vad som nu ligger i de flesta bedömningar. Ett rekordhøgt hushållssparande innebär t ex en potential för en relativ snabb ökning av den privata konsumtionen när väl osäkerheten inför framtiden minskar.

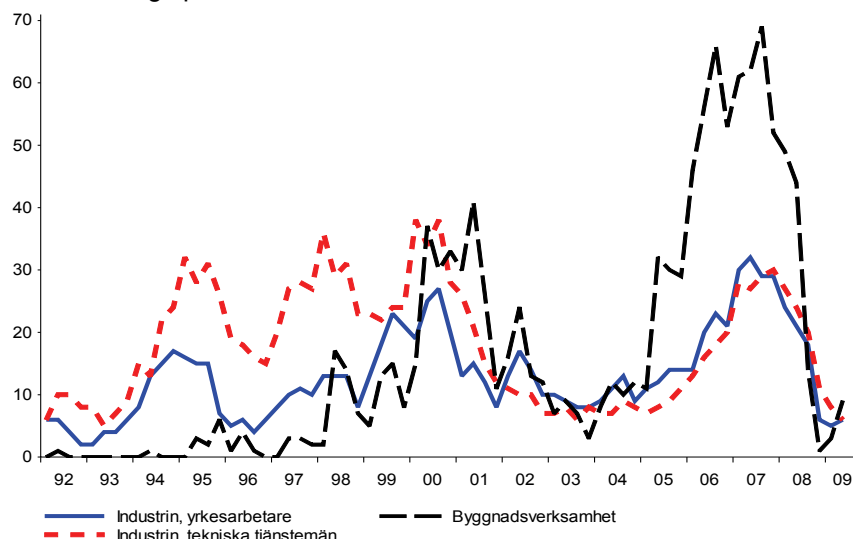
Finansiell hotbild och internationella tillväxtbakslag dominerar riskerna på nedsidan. Situationen i Baltikum är fortfarande allvarlig och därmed kvarstår risker för att den svenska ekonomin påverkas via fördjupade problem i banksystemet. En annan risk är förknippad med bomarknaden, där anpassningen på prissidan uteblivit på ett sätt som markant avviker från omvärldsmönstret. Detta beror delvis på att det under lång tid nedpressade bostadsbygganden skapat en obalans med efterfrågan och utbud. Viktigare är dock troligen att bolånekostnaderna är betydligt lägre än i omvärlden. Allmänt låga boräntnivåer, stor andel rörliga lån samt låga amorteringsambitioner bidrar till detta. I ett skede där räntnivåerna till slut normaliseras kan Sverige drabbas av prisfall på bostäder som hämmar konjunkturen i ett senare skede än omvärlden.

Försvagningen av arbetsmarknaden har nu pågått i drygt ett år. Arbetslösheten har ökat från 6 till ca 8½ procent samtidigt som sysselsättningen har minskat med totalt 150 000 personer. Hittills har nedgången varit koncentrerad till industrin där antalet sysselsatta minskat med ca 100 000 personer. Det kraftiga produktivitetsfall vi sett det senaste året tyder på att det finns ytterligare behov för företagen att anpassa personalstyrkan den närmaste tiden. Enligt KI-

barometern är företagens anställningsplaner restriktiva och nivån på antalet nyanmälda platser vid arbetsförmedlingen är rekordlåg. Samtidigt visar och KI-barometern att bristen på arbetskraft fortfarande ligger nära vårens uppmätta bottennivåer. Att antalet varsel har minskat kraftigt utgör dock en ljusglimt.

Diagram 6.7 Brist på personal med branschspecifik kompetens

Andel företag i procent

Källa: KI.

Med en BNP-tillväxt relativt nära den trendmässiga nivån lär inte någon märkbar förbättring av arbetsmarknadsläget komma till stånd de närmaste åren. Historiska erfarenheter tyder på att produktivitet och medelarbetstid stiger kraftigt i början på en återhämtning, vilket bidrar till att hålla tillbaka behovet av nyanställningar. Sammantaget pekar de flesta bedömningar på att sysselsättningen fortsätter att falla med ca 100 000 personer det närmaste året. Till skillnad från mönstret det senaste året väntas endast en mindre del av denna nedgång drabba industrin. Spridningseffekter till bygg och tjänstesektorerna gör sig istället mer gällande framöver. Arbetslösheten fortsätter troligen att öka ytterligare minst ett år och en nivå runt 11-12 procent under 2011.

6.5 Prognoser för arbetskraftskostnader i viktiga konkurrentländer

Som framgått av kapitel 2 är den statistiska bilden av löneutvecklingen hittills under 2009 ovanlig splittrad och osäker. Detsamma gäller de prognoser som internationella organisationer som t ex OECD och EU-kommissionen har publicerat under det senaste året. Båda institutionerna utgår från arbetskraftskostnaden per anställd baserat på nationalräkenskaperna.

Vid en konjunkturedgång utvecklas normalt arbetskostnaden per anställd långsammare än arbetskostnaden per timme. Medelarbetstiden minskar då genom mindre övertidsuttag, särskilda överenskommelser om minskad arbetstid eller andra faktorer. Utbetalningen i lönekuvertet blir därmed i motsvarande mån mindre, vilket reflekteras i den statistik över lönesummorna som samlas in till nationalräkenskaperna i olika länder. Exempelvis kan noteras att ökningstakten för arbetskostnaderna per timme steg med 3,7 procent i euroområdet

jämfört med 4 procent under fjärde kvartalet förra året. Arbetskostnaden per anställd steg bara med 1,8 procent under första kvartalet, en nedgång från 3,1 procent 2008.³²

När det gäller t ex EU:s prognoser för arbetskraftskostnaderna har de i likhet med andra centrala makrovariabler reviderats ned relativt kraftigt sedan hösten 2008. Både OECD:s och EU:s senaste detaljerade arbetskostnadsprognoser är från våren 2009 och är således baserad på enbart de första månadernas utveckling.

Tabell 6.1 Arbetskraftskostnad per anställd

	EU hela ekonomin			OECD Näringslivet		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Euroområdet	3,2	1,9	1,6	2,4	1,1	1,3
Tyskland	1,9	1,0	0,9	1,8	-0,9	0,4
Frankrike	2,8	1,3	1,5	2,4	1,4	1,3
Finland	5,6	3,8	3,6	5,1	4,0	3,5
EU 15 exkl Sverige	3,4	1,9	1,7			
Storbritannien	3,8	0,9	1,5	2,0	0,6	1,1
Danmark	4,7	3,1	2,5	4,4	3,6	2,3
Sverige	1,6	2,1	2,0	0,6	1,7	2,9
Nya EU-länder	9,8	1,4	1,2			
Polen	7,6	3,4	2,1			
USA	3,3	3,5	0,4	3,2	2,8	1,7

Källor: EU-kommissionen, *Economic Forecast* och OECD, *Economic Outlook*, våren 2009.

Vid slutet av hösten 2008 räknade EU-kommissionen med att arbetskraftskostnaderna per anställd i euroområdet skulle stiga med omkring 3 procent både 2009 och 2010. I januari reviderades ökningstakterna ned till 2,5 procent 2009 och till 2 procent för 2010. Som framgår av tabellen ovan justerades motsvarande prognoser ned ytterligare till cirka 2 respektive 1,5 procent vid den senaste prognosen under våren 2009. Prognoserna kan mycket väl komma att revideras även framöver. Vid en jämförelse av OECD:s vårprognos förutses där ökningstakter på cirka 1 procent 2009 och 1,5 procent 2010 i euroområdet.³³ OECD:s kortsiktiga indikator för timlöneökningar i industrin pekar därtill på ett ganska brant dämpning ned mot en årstakt som nu ligger nära noll. Denna snabbstatistik är dock mycket osäker och kan påverkas av definitionsproblem och brister i nationell statistik. Den kraftiga dämpningen det senaste året tycks i hög grad hänga samman med lägre löner i Japan, medan utvecklingen i USA och Västeuropa sammantaget varit betydligt mer stabil.

I linje med historiska trender ligger de förväntade ökningstakterna för Tyskland och Frankrike något under genomsnittet för euroländerna medan prognosen för Finland ligger över. Troligen har denna prognos dock knappast tagit hänsyn till de avtal som nyligen slutits i den finska verkstadsindustrin. Utanför euroområdet väntas arbetskraftskostnaderna i Storbritannien stiga

³² EU-kommissionen, 2009, *Interim forecast*, september

³³ Avser den privata sektorn

i klart lägre takt än tidigare, medan ökningstakten i Danmark bedöms ligga på 3 procent 2009 och 2,5 procent 2010.

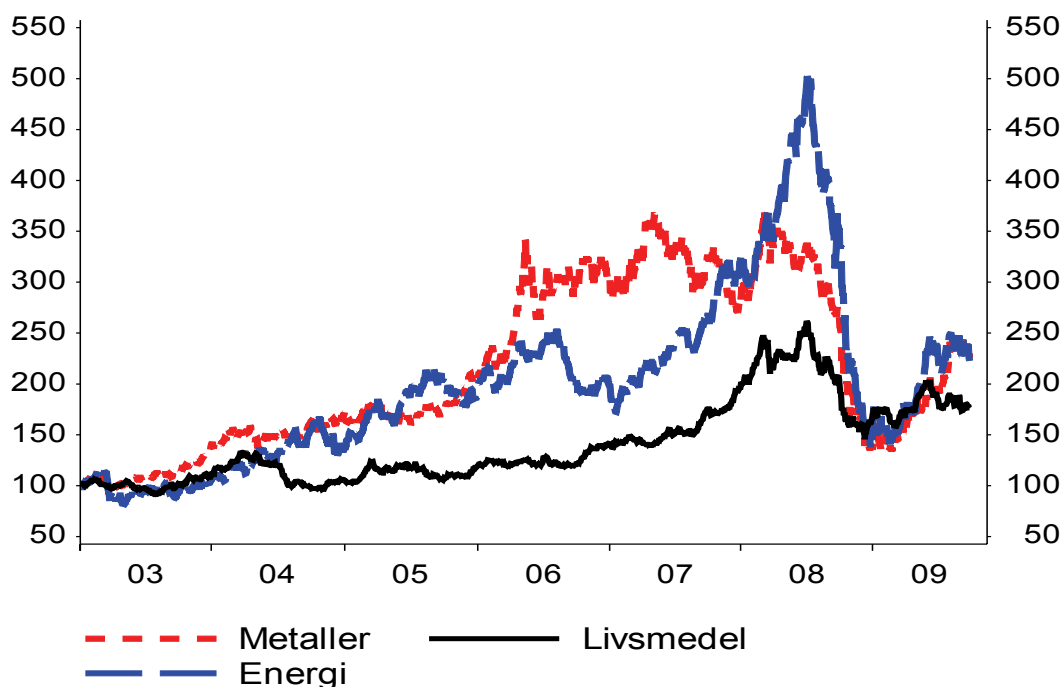
Mot bakgrund av det bakslag som drabbat många av de nya EU-länderna i Öst- och Mellaneuropa i spåren av finanskrisen, räknar EU-kommissionen med att den tidigare så höga tillväxten i arbetskraftskostnaderna måste brytas. Sammantaget är bedömningen att arbetskraftskostnaderna kommer att öka långsammare än i de gamla EU-länderna under 2009 och 2010. Prognos bilden är dock mycket splittrad. I de baltiska länderna väntas arbetskraftskostnaderna sjunka kraftigt, samtidigt som de fortsätter att stiga i flera av de senast tillkomna medlemsländerna, t ex Bulgarien och Rumänien. I det särklass största landet bland de nya EU-länderna, Polen, väntas arbetskraftskostnaderna stiga med 3,5 procent 2009 och cirka 2 procent 2010.

6.6 Fortsatt låg internationell inflation

Den internationella inflationsnedgången har varit dramatisk det senaste året. För första gången på åtminstone 40 år ligger KPI-inflationen i hela OECD-området nu under nollstrecket. Detta beror dock i hög grad på att effekterna av de kraftiga fallen i råvarupriser under 2008 fortfarande bidrar till att pressa ned den årliga KPI-inflationen. Under hösten kommer den senaste tidens återhämtning av främst energipriserna att ge en rekyl uppåt på KPI-inflationen. Därefter tyder det mesta på att KPI-inflationen åter faller tillbaka så att den i genomsnitt kommer att ligga klart under centralbankernas mål runt 2 procent de närmaste åren.

Diagram 6.8 Råvarupriser

Index januari 2003 = 100

Källa: Reuters EcoWin.

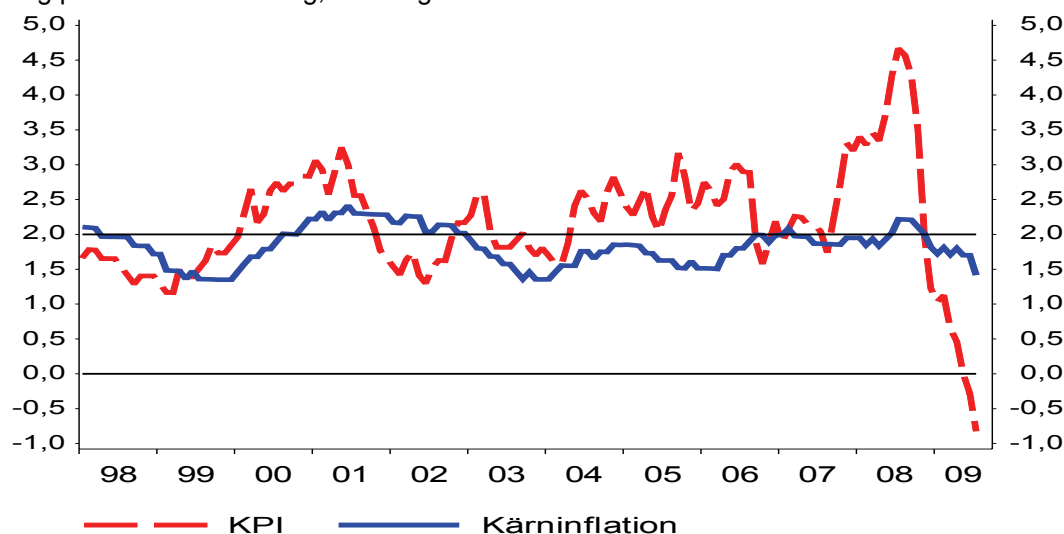
Hittills har nedgången i den underliggande inflationen varit måttlig. I nuläget ligger kärninflationsmåt, där energi och livsmedelspriser exkluderas, runt 1,5 procent i många länder. Den svaga produktivitetsutvecklingen, framförallt i Västeuropa, har bidragit till att

hålla upp kärninflationen. Framöver är det emellertid troligt att det låga resursutnyttjandet kommer att pressa ned kärninflationen.

I nuläget ser vi tydliga indikationer på detta genom att producentpriser och löneökningar faller tillbaka. Som framgått av föregående avsnitt dämpas löneökningstakten inom EU till cirka 1,5 procent nästa år enligt t ex OECD och EU-kommissionens vårprognoser. En gradvis normalisering av produktivitetstillväxten bidrar framöver också till att dämpa företagens kostnader. Under loppet av nästa år kommer kärninflationen troligen att bottna på nivåer nära nollstrecket i de flesta länder.

Diagram 6.9 Inflationen i OECD-området

Årlig procentuell förändring, exkl höginflationsländer

Källa: OECD.

De senaste åren har olika former av ganska dramatiska förändringar i inflationsmiljön diskuterats. Under 2008 skapade stigande råvarupriser en rädsla för att en bredbaserad inflationsuppgång var på väg. Under finanskrisens mest dramatiska fas dominerade oron för att den ekonomiska politiken inte skulle kunna förhindra uppkomsten av förlamande deflationsförväntningar. Den senaste tiden har två diametralt olika riskbilder samtidigt diskuterats. Å ena sidan att deflationistiska krafter ska ta överhand i en miljö som präglas av stora mängder lediga resurser och fortsatta finansiella anpassningsbehov är fortfarande den hotbild som dominerar centralbankernas riskanalys. Detta bidrar till att politikens fokus fortfarande ligger på att förstärka effekterna av penningpolitiken genom deklARATIONER om att nollräntepolitiken kommer att ligga fast till återhämtningen är säkerställd. Å andra sidan kan man också spåra en oro i förväntningsbildning och finansiell prissättning för att den aggressiva monetära stimulansen i slutändan ska resultera i en okontrollerad inflationsutveckling.

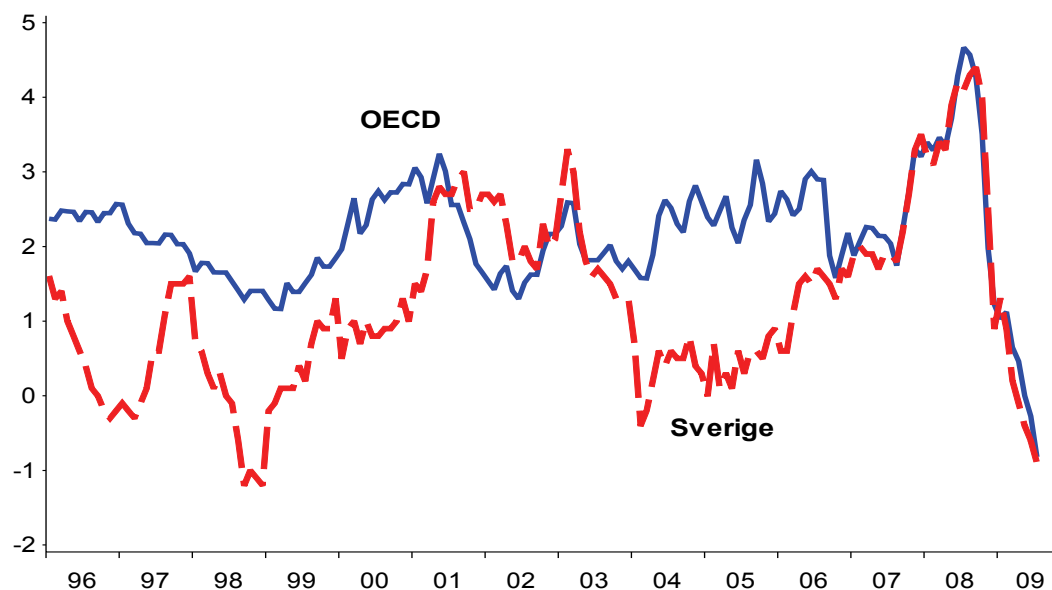
Att så olika inflationsscenarier diskuteras samtidigt beror på den exceptionella krispolitiken, vars syfte ju i grunden är att med alla tillgängliga medel motverka etableringen av deflationistiska krafter och förväntningar. Utifrån traditionell inflationsanalys kan man dock konstatera att centralbankerna har flera viktiga kontrollstationer som ska passeras innan inflationshotet blir reellt:

1) Än så länge har den monetära expansionen stannat på bankernas balansräkningar. Breda penningmängdsmått³⁴ visar en mycket dämpad utveckling. Så länge skuldanpassningen bland företag och hushåll fortsätter är det därför svårt att se att breda monetära mått ska börja öka på något oroväckande sätt.

2) När kreditanpassningen väl är över och breda penningmängdsmått börjar stiga tar det tid innan den ekonomiska aktiviteten återhämtat sig till en sådan grad att resursgapen börjar slutas och inflationstryck uppstår.

Allt talar för att centralbankerna har tillräckliga instrument för att dra tillbaka den monetära expansionen i tid för att neutralisera inflationskrafterna. En risk är möjligen att krisen fördjupas på ett sådant sätt att olika vitala mål inom den ekonomiska politiken ter sig oförenliga. I så fall skulle likvidiseringen av ekonomin i slutänden ta sig uttryck i en mer eller mindre medveten strävan att med hjälp av inflation korrigera obalansproblemen mellan skulder och tillgångar. En sådan utveckling ter sig i nuläget mycket avlägsen. Vår slutsats är därför att riskerna på inflationssidan i huvudsak ligger på nedsidan.

Diagram 6.10 Inflationen i Sverige och OECD, procent

Källa: OECD, SCB.

6.7 Lägre inflation i Sverige med fördröjning

Inflationen i Sverige följer i huvudsak den internationella utvecklingen även om man kan notera en del specifika drag i utvecklingen. Med jämförbara mått har inflationen det senaste året varit högre i Sverige än i de flesta andra länder. Att KPI-utvecklingen ändå följt OECD-snittet ned på negativt territorium (diagram 6.11) beror på att Riksbankens räntesänkningar lett till kraftigt fallande räntekostnader för hushållen. Skilda definitioner gör att omvärldens

³⁴ Monetära basen avser summan av sedlar i cirkulation och inlåningen i banksystemet. Med hjälp av den s k kreditmultiplikatorn kan banksystemet skapa större penningmängd i ekonomin.

inflation inte påverkas av räntepolitiken på liknande sätt. Mätt med KPIF, där effekterna av förändrade boräntor exkluderas, uppgick inflationstakten till 1,9 procent i augusti juli. En orsak till detta är att matpriserna i Sverige har fortsatt att stiga bl a beroende på den svaga kronan. I USA och Euro-zonen har däremot de fallande råvarupriserna på jordbruksprodukter slagit igenom i konsumentledet. Den svenska kärninflationen³⁵, där även priserna på energi och livsmedel exkluderas, ligger i nuläget på höga 2,4 procent. Stigande enhetsarbetskostnader till följd av kollapsen i produktiviteten samt en svag krona har bidragit till detta. Det närmaste året förblir kärninflationen relativt hög, vilket bl a indikeras av att en stor andel detaljhandelsföretag planerar att höja priserna enligt KI:s barometer.

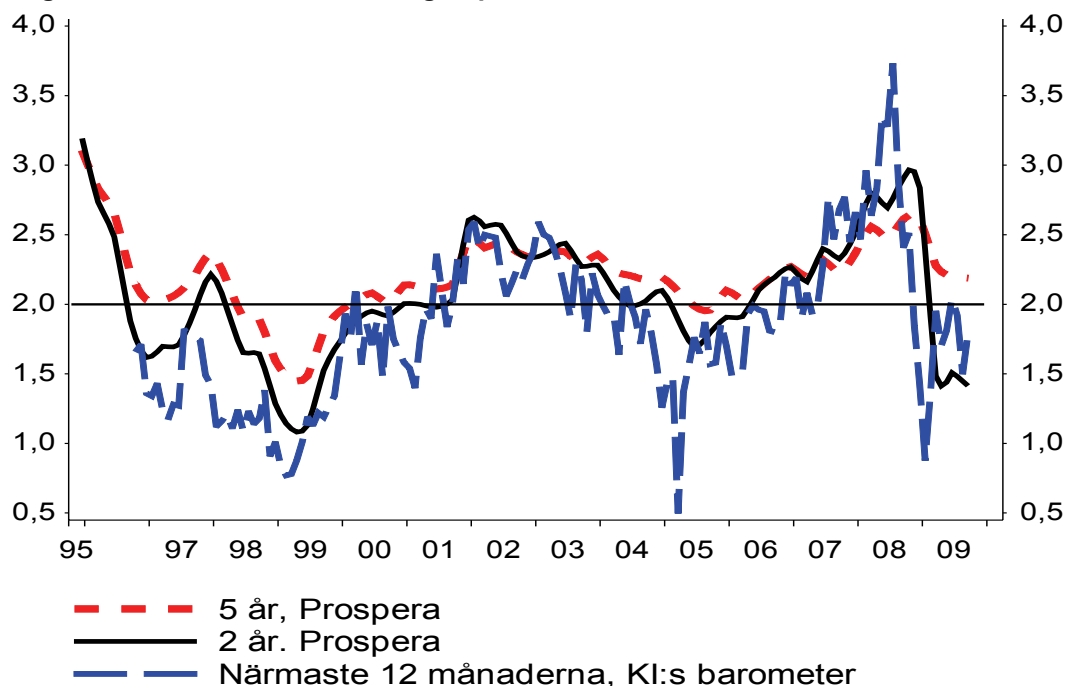
Framöver tyder mycket på att den underliggande inflationen faller tillbaka. Effekterna av den tidigare valutaförsvagningen klingar av och ersätts av ett nedåtryck från den allt starkare kronan. Samtidigt dämpas gradvis de internationella priserna på konsumtionsvaror. Den viktigaste faktorn är dock att enhetsarbetskostnaden faller kraftigt, främst beroende på en återhämtning i produktiviteten. Den inflationsdynamik vi nu ser är i linje med tidigare erfarenheter; speciellt 2001-2004. Kärninflationen reagerar med en fördröjning i förhållande till konjunkturen och tenderar att stiga vid inbromsningar för att sedan sjunka tillbaka i återhämtningens första fas. För svensk del förstärks mönstret av att kronan regelmässigt försvagas vid en global konjunkturedgång för att sedan återta mark när konjunkturen vänder upp. KPIF faller därmed och kommer troligen att ligga under Riksbankens mål de närmaste åren. Enligt Konjunkturinstitutets bedömning ligger KPIF runt 1 procent såväl 2010 som 2011 medan Riksbankens prognos pekar på en ökningstakt nära 2 procent.

KPI-inflationen kommer att stiga från dagens nedpressade nivåer i takt med att effekterna av räntefallet gradvis faller bort. För 2010 räknar de flesta bedömare med att KPI ökar med runt 1 procent. I takt med att Riksbanken påbörjar en försiktig normalisering av räntan kommer KPI att stiga ytterligare och ligga högre än KPIF. Olika bedömningar av tempot i höjningarna bidrar till att KPI-prognoserna skiljer sig åt ganska mycket för 2011. I Riksbankens senaste penningpolitiska uppföljning (september) redovisas en räntebana där höjningar påbörjas försiktigt i höst och där reporäntan ligger nära 3 procent vid slutet av 2011. Med dessa förutsättningar kommer Riksbanken till slutsatsen att KPI-inflationen blir 1,2 procent 2010 och så pass hög som 3,3 procent under 2011. Skillnaden mellan Riksbankens bana och förväntningsbilden på räntemarknaden gäller främst det korta perspektivet där marknaderna är inställda på att räntehöjningarna påbörjas tidigare än vad Riksbanken aviserat, men att takten i höjningarna blir lite långsammare under 2011. Med dessa förutsättningar blir KPI-ökningen lite högre 2010 och lägre 2011. Konjunkturinstitutets förutser en KPI-inflation på 0,6 procent för 2010 och 1,6 procent 2011. Skillnaden beror på såväl olika ränteantaganden som olika bedömningar av det underliggande inflationstrycket. Regeringens inflationsprognos ligger ännu lägre. Denna baseras dock på en konjunkturbild som avviker ganska mycket från de bedömningar som kommit den senaste månaden.

De långsiktiga inflationsförväntningarna har generellt varit relativt stabila trots stora variationer i den faktiska inflationstakten. För de närmaste åren ligger förväntningarna under inflationsmålet. Tilltron till Riksbankens möjligheter och förmåga att hålla inflationen runt 2 procent är således stora och kortsiktiga fluktuationer som beror på förändringar i räntenivåer och energipriser verkar i ganska liten utsträckning få fäste i förväntningsbilden.

³⁵ KPIF exkl energi och livsmedel

Diagram 6.11 Inflationförväntningar, procent

Källa: Prospera.

6.8 Sammanfattande slutsatser

De exceptionella ekonomisk-politiska stödåtgärderna har medfört att den finansiella krisen mildrats. Oron för systemkollaps har neutraliserats och värdepappersmarknaden har åter börjat fungera. Detta skapar förutsättningar för en ekonomisk återhämtning. Än så länge är det främst framåtblickande förväntningsindikatorer som vänt uppåt, men det mesta tyder på att tillväxtsiffrorna på kort sikt blir relativt starka. Därefter kommer återhämtningen troligen att dämpas av att den ekonomisk-politiska stimulansdosen avtar samtidigt som hushåll och företag står inför fortsatta anpassningsbehov. Riskerna för bakslag ligger främst i att återhämtningen helt kommer av sig när de ekonomisk-politiska stödåtgärderna dras tillbaka.

Svensk ekonomi har hittills drabbats hårt av krisen och BNP nedgången har varit större än i de flesta andra länder. Framöver finns utsikter för att den underliggande starka balansen kan bidra till en något snabbare tillväxt än i omvärlden. De flesta bedömningar pekar nu på en BNP-tillväxt runt 1½-2 procent i år och upp mot 3 procent 2011. Det innebär att BNP-nivån 2011 är tillbaka på 2007 och 2008 års nivå. En sådan tillväxt är inte tillräcklig för att förbättra arbetsmarknadsläget. Det troliga är istället att sysselsättningen fortsätter att falla ytterligare något år. För industrins del ligger dock en stabiliserig av sysselsättningen närmare i tiden.

Den globala inflationen har fallit kraftigt det senaste året. Främst beror detta på fallande priser på energi och livsmedel, medan kärninflationen varit relativt stabil. Framöver innebär ett lågt resursutnyttjande att inflationen förblir låg och troligen hamnar under centralbankernas målsättning de närmaste åren.

Den svenska KPI-inflationen har utvecklats i linje med OECD-genomsnittet. Detta beror dock på effekterna av Riksbankens räntesänkningar. Svag krona och drastiskt fallande produktivitetsutveckling har bidragit till att den underliggande inflationen förblivit relativt hög. Kärninflationen kommer dock att falla tillbaka i takt med att produktivitetsutvecklingen

normaliseras och kronan återtar förlorad mark. Inflationen enligt KPIF, där ränteeffekter exkluderas, ligger troligen under Riksbankens mål på 2 procent såväl 2010 som 2011. De flesta bedömningar pekar på en ökningstakt runt 1 procent medan dock Riksbanken tror på en inflation närmare målet på 2 procent.

Även totala KPI ökar förmodligen med runt 1 procent år 2010. För 2011 går bedömningarna isär relativt mycket beroende på vilka antaganden man gör om takten i normaliseringen av räntenivåerna. Med utgångspunkt från såväl Riksbankens senaste räntebana som gällande marknadsförväntningar skulle KPI-inflationen hamna en bit över 2 procent. Enligt Konjunkturinstitutets och regeringens bedömning av ränte- och inflationsutvecklingen hamnar dock KPI under 2 procent även 2011.

www.industrikommitten.se